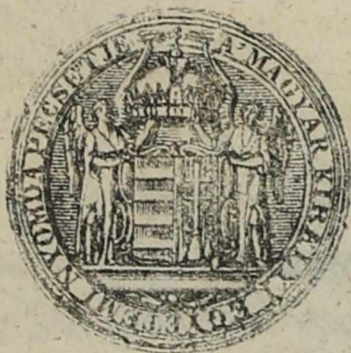


MAGYAR NYELVTAN

A' KÖZÉPTANODÁK'

II. OSZTÁLYA SZÁMÁRA.



Ara kötetlen 16 kr. ezüst pénzben.

B U D Á N.

NYOMATOTT A' MAGYAR KIR. EGYETEM' BETŰIVEL.

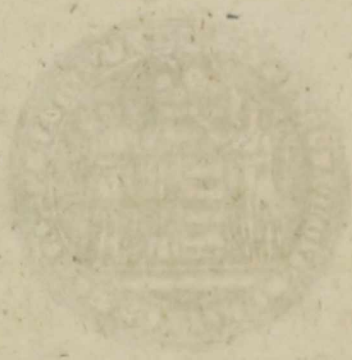
1851.

MAGYAR

NYELV TAN

A KÖNYVTÁRSÁG

NYELVTAN



111. Könyvtár 10. sz. osztály

B. D. A. N.

NYELVTAN A MAGYAR NYELV ÉRTÉSE

1851

BÉVEZETÉS.

A' magyar nyelvtan azon szabályok' özvegét foglalja magában, mellyek megtanítanak bennünket: mikép kell helyesen magyarul beszélni és, a' mit beszélünk, hibátlanúl leírni.

Minthogy a' beszéd mondatokból áll, a' mondatok pedig szókból: és a' szók egyes hangokból, vagyis azoknak írásbeli jeleiből, betűkből fűződnek össze, ennélfogva a' nyelvtannak három fő része van, úgymint Betűtan, Szótan és Mondattan.

Észrevétel. Ezen értelmezés és felosztás csupán e' kézi nyelvtanra vonatkozik, nem pedig a' nyelvtan általános eszméjére, mellyet itt fejtegetni időelőtti és sikertelen munka volna.

REVINTES.

A magyar nyelvtan azon szabályok összességét foglalja magában, mellyek megtanításának ben-
sínket mikép kell helyesen magyarról beszélni
és a mit beszélünk, kibetűzést leírni.

Minthogy a beszéd mondatokból áll, a
mondatok pedig szókép és a azok egyes han-
gokból, vagy is azoknak részbeli jelölésből, betűk-
ből tűződnék össze, szükség van a nyelvtan-
nak három fő része van, úgy mint Betűtan, Szótan és
Mondattan.

ELSŐ RÉSZ.

BETÜTAN.

Mit értünk a' betűtan alatt?

A' betűtan alatt értjük a' nyelvtannak azon részét, melly a' betűk' számát, hangját és különféle természetét adja elő. Ide sorozzuk még a' szótagolást és helyesírást is, mennyiben azok a' betűk' összefoglalási, vagy elválasztási, és helyesírási szabályait foglalják magokban.

ELSŐ SZAKASZ.

BETŰK,

Hány betű van a' magyar nyelvben?

A' magyar nyelvben negyven egymástól különböző hangot jelentő betű van, mellyek jelenen divatozó írásmódunk szerint így szoktak jelletetni:

A, Á, B, Cs, Cz, D, Ds, E, É, É F, G, Gy, H, I, Í, J, K, L, Ly, M, N, Ny, O, Ó, Ö, Ó, P, R, S, Sz, T, Ty, U, Û, Ü, Ú, V, Z, Zs.

a, á, b, cs, cz, d, ds, e, é, é, f, g, gy, h, i, í, j, k, l, ly, m, n, ny, o, ó, ö, ő, p, r, s, sz, t, ty, u, ú, ü, ű, v, z, zs.

J e g y z e t. *C, q, w, x, y*, idegen szókban, a' *w, ch, y* magyar nevekben is, leginkább pedig régiekben használtatnak, p. *Weselényi, Forgách, Eszterházy*. A' *c* több régi és némelly újabb íróknál *cz* helyett is iratik, p. *Ignác, cinege, cimer, cukor, Ignác, czinege, czimer, czukor* helyett.

Észrevétel. A' művelt beszédnek egyik lényeges kelléke a' betűk' tiszta kiejtésében áll. Ez ellen a' köznép országszerte kisebb vagy nagyobb mértékben vétetni szokott. Csaknem minden tájnak vannak bizonyos hibái e' tekintetben, melyeket a' gyermek eltanulván dajkájától, az iskolában is követni hajlandó, ha jó korán helyes hangoztatásra nem szoktatjuk őt. A' tanító erre különös gondot fordítson, 's minden betűnek saját tiszta hangjára úgy megtanítsa növendékeit, hogy semmi tájíság észrevehető ne legyen kimondásukban. Főképen szabatos hangoztatást kívánnak 1) az *e* és *é*, az *é* és *í* hangzók, melyeket több vidéken fel szoktak cserélni, p. *kedvè, kezè, szíp, ídes*, kedve, keze, szép, édes helyett. 2) A' hosszú *á é, ó, ő*, hangzók, melyeket a' palóczok, barkók, és némelly dunántuliak segédhangzóval 's mintegy kettőztetve ejtenek. 3) A' *d, t, n* mássalhangzók; ezek közül a' két elsőt a' palóczok *i* hangzó előtt, az utolsót pedig a' dunántuliak lágyítani szeretik, p. *másogyik, kergetyi, ütnyi, vágnyi, fony, keny, feny*, második, kergeti, ütni, vágni, fon, ken, fen helyett. 4) Az *l* betű, melyet a' palóczok *u* vagy *ü* hangzóval cserélnek fel, a' barkók pedig 's némelly más vidékiek az előtte álló hangzót is, ha rövid, megnyújtják, vagy el is változtatják; végre a' hienczes beszédűek mind az *l* betűt, mind az előtte álló hangzót más betűvel és pedig hangzóval cserélik fel. Így lesz az *al el* szótag a' palóczoknál *au eu* a' barkók 's némelly dunántuliaknál *ó ő*, a' hienczes beszédűeknél *uo ie*, p. *balta*, palóczosan *bauta*, barkósan *bóta*, hienczesen *buota*; *elment*, pal. *eüment*, bark. *öment*, hienczesen: *ieument* stb. Ezt több más vidékiek kihagyják, mint:

szóga, szótam, bótos, szolgál, szóltam, bótos helyett, vagy a' j előtt meglágyítják, mint éjjen, tojjon, e' helyett: éljen, toljon. 5) Az *ly*, mellyet (kevés helyet kivéve) országszerte hibásan ejtenek, mert vagy *j*-nek mondják, mint általán a' tiszamellékiek, p. *gója, fogoj, szugoj, hejes, ijjen, ojjan*, vagy *l*-nek, mint túl a' Dunán, Mátyus' földén stb: *góla, fogol, szugol, heles, illen, ollan*. Ez is, amaz is egyaránt hibás kiejtés, mert sem egészen keményen, sem egészen lágyan, hanem fél lágyan és fél keményen kell azt hangoztatni. Ha ezt nem tesszük: úgy felesleges az *ly* betű, mellyet azonban az írásból kiküszöbölni senki sem akar.

Az idegen ajku növendékeket, leginkább azon betűk' helyes kiejtésére kell szoktatni, mellyek vagy nincsenek meg anyai nyelvökben, vagy némi különbséggel mondatnak ki nálók. Illyenek a' szlávoknál az *a, e, é, ő, ö, ü, ű*; a' németeknél a' *gy, ly, ny, ty, zs*, azután *b* és *p*, *g* és *k*, *d* és *t*, *v* és *f* betűk.

Mit kell a' pontatlan e és a' pontos é hangzókról tudnunk?

E' két hangzó a' kiejtésben különbözik egymástól, mint e' szókból: *tenger, kender, ember, selyem, verem figyelém, kitetszik*; mire anyival inkább ügyelni kell, mert ha felcseréltetnek néha homályossá teszik a' szót, gyakran pedig értelmét változtatják meg, p. e' hat betűből álló szónak: *mentek* négyféle értelme lehet, mint: *Ti fiuk, hová menték? A' katonák háboruba mentek. Embert mentek meg a' haláltól. A' diákok vámfizetéstől mentek.* Így: ruhát szeg a' szabó és ki buik a' szég a' zsákhól; buzát vetettem a' földbe, és buzát vettettem a' piacon. Megkülönböztetés okáért az egyiket ponttal jeleljük, és zárt é-nek hívjuk; a' másikat pont nélkül nyílt e-nek nevezzük.

Hol kell nyílt e, hol zárt é hangot ejteni?

1) Ollyan szókban, mellyek különféle táj-

szokás szerint hol *ö* hol *é* hangzóval ejtetnek, zárt *é* használtatik, p. *sör sër, vörös vërés, vödör vèder, gyöngye gyënge, Szöged Szëged.*

J e g y z e t. A' gyökszókbán előforduló *e* betűnek valódi hangját egyedül a' közönségesebb 's tisztább vidéki szokás határozza meg, minthogy eddigi szótárainkban ez megjegyezve nincsen.

2) Némelly *e* hangzón végződő egytagu szókban mint: hallod-*é*, lé, té, sè, nè. Nyílt *e* van ezekben: be, de, ne (nesze).

3) A' ragokra nézve általános szabály: ha az alhangu rag' hangzója *a*, akkor a' felhangué nyílt *e*, p. *vaj-nak tej-nek, sár-ban víz-ben, okos-abb, helyes-ebb, vár-lak kér-lek*; ha pedig az alhangu rag' hangzója *o*, akkor a' felhangué zárt *é*, vagy az ennek megfelelő *ö*; p. *vaj-hoz tej-héz, sár-on víz-èn, vár-ok kér-ék, vár-tok kér-ték, várand-ok kérend-ék, hord-om dönt-öm.*

I. J e g y z e t. Ezen általános szabály' alkalmazása részletesen a' ragozásoknál fog előadatni.

II. J e g y z e t. Ugyanezen szabály illik a' képzőkre is, p. akar-at ered-et, nyak-as bot-os, fej-es szem-és, köz-ös, ap-ad ep-ed, lát-hat néz-het; mulék-ony érzék-ény, hábor-kodik ember-kedik, kap-dos ver-dés, csavar-og teker-ég, irgal-om figyel-ém. Ezekről szinte magok helyén lesz szó.

Mikép osztjuk fel a' betűket általában?

A' betűket általában *hangzókra* és *mássalhangzókra* osztjuk fel. Hangzó mindössze tizenöt van, u. m. *a, á, e, é, i, í, o, ó, ö, ő, u, ú, ü, ű.* A' többi huszonöt mássalhangzó.

Hányféleké a' hangzók?

A' hangzók vagy *alhanguak*, ugymint: *a, á, o, ó, u, ú*, mellyeket máskép *vastag hanguaknak* is nevezünk; vagy *felhanguak*, mint: *e, ö, ő, ü, ű,*

más névvel *vékony hangyak*; vagy *középhangyak*, máskép *élesek*, mint; *é, é, i, i*.

Jegyzet. Mi a' zárt *é* betűt is középhangyakhoz sorozandónak véljük, minthogy 1) alhanguakkal is állhat ugyanazon szóban, p. *hervad*, *leány*. 2) Mi vel néhol *i*-vel és *ó*-val felcserélhető, p. *gélészta* v. *giliszta*, *déák* v. *diák*, *bérétva* v. *borotva*, *gélyva* *golyva* stb. Megjegyzendő azonban, hogy midőn *ö*-vel cseréltethetik fel, soha sem kerül össze alhangzókkal ugyanazon szóban.

Mikép osztatnak fel még a' hangzók?

Rövidekre és hosszukra. A' rövidек vagy *ponttalanok*, mint: *a, e, o, u*; vagy egy *ponttal* jeleltek, mint: *é, i*; vagy két *ponttal*, mint: *ö, ü*. A' hosszúk vagy egy vonással, melly ékezetnek is neveztetik, mint: *á, é, í, ó, ú*; vagy kettővel iratnak, mint: *ő, ű*.

Hányfélek a' mássalhangzók külső alakjokra nézve?

Egyszerűek, vagy *összetettek*. Ezek: *cs, cx, ds, gy, ly, ny, ty, sz, zs* összetettek; a' többiek egyszerűek. De az összetettek is csak mint írás- és nyomtatásbeli jelek olyanok, hangjokra nézve pedig azok is mindnyájan épen olly egyszerűek, mint a' többiek.

Hányfélek a' mássalhangzók kiejtésre nézve?

Félhangzók és némák. Félhangzók vagy folyók azok, mellyek előre tett hangzó segedelmével ejtetnek ki, millyenek: *f, l, m, r* stb, mintha mondanók: *ef, el, em, en, er*. Némák, mellyek hátravetett hangzóval ejtetnek ki, mint: *b, k, t* stb.

I. J e g y z e t. A' mássalhangzóknak még illy felosztása is van, u. m. *kemények*: *f, k, p, t*. *lágyak*: *j, h, v*. Ide tartoznak az elegyülés által *lágyultak*: *cs, cz,*

ly, ny, ty, ds, gy; *szelidek* : b, d, g; *sziszegők* : s, z, sz, zs; *folyékonyak* : l, m, n, r, ly, ny.

II. *J e g y z e t.* Ha a' rokonhangu kemény és szelid mássalhangzók közvetlenül állanak egymás mellett: azokat tisztán kiejteni nehéz, mint: *kalapba adta*; ilyenkor a' nyelvszokás szerint a' kimondásban mindig az elülálló illeszkedik az utóbihoz illy formán: *kalabba, attá*; de ezen szokás csak a' kiejtésre nézve áll, mit írásban követni nem szabad.

III. *J e g y z e t.* Némelly szók az írásban is a' kiejtést követik, p. *szaggat, faggat, nyegget, szakgat, fakgat, nyekget* helyett.

Hányfélék a' mássalhangzók a' beszédszerekre nézve?

1) *Fogbetük* : s, z, sz, ds, zs, mellyeket fogaink közt hangoztatunk.

2) *Inybetük* : k, g, i, mellyek' kimondásában belső inyünkre lehelünk.

3) *Ajakbetük* : b, p, f, e, m, minthogy ajkaink' mozgásával ejtjük ki.

4) *Nyelvbetük* : d, t, l, n, r, mellyeket a' nyelvnek előre nyomásával mondunk ki.

5) *Torokbetü* : h, melly a' torokból jön; ide tartoznak némileg a' k, g betük is.

Történnek-e néha fölcserélések a' hangzók között?

Történnek, és pedig vagy csupa nyelvszokásból, vagy a' nyelvtan' szabályai szerint.

Milly fölcserélések történnek a' hangzók között csupa nyelvszokásból?

1) Szoros értelemben vett tájszokásiak, mellyeket a' művelt nyelvben kerülni kell; ilyenek például:

a helyett o, p, fákat fákot

o — u, „ dorong durung

ó	—	ú „	ló lú
ö	—	ü „	gyökér gyükér
ő	—	ű, üő „	tőke tüke, tüöke
á	—	aa, ua „	láncz, laancz, luancz
é	—	ee. ie, í, „	kép keep, kiep kíp.

2) Közsokásiak, mellyeket az írók is két-képen használnak, mint:

a, e, p. rakottya rekettye, varsa verse, galagonya gelegénye gelegonya.

á, é, p. taraj taré, karaj karéj.

é, o, p. szándék szándok, hajlék hajlok.

é, o, p. bérétva borotva, sehonnai sohonnai.

é, ö, p. sër sör, védér vödör.

i, ü, p. idő üdő, ingüng, siheder süheder stb.

Mikor cseréltetnek fel a' hangzók a' nyelvtan szabályai szerint?

1) Ragozáskor, és pedig

a) midőn az alhangu szók után a' ragok alhangzót, a' felhanguak után pedig megfelelő felhangzót vesznek fel. Az egymásnak megfelelő hangzók ezek:

a, e, mint: nak nek, bornak, sörnek, adnak, vesznek.

á, é, — nál nél, bornál, sörnél, adnál, vènnél.

J e g y z e t. Hol az alhanguakban hosszú é van, annak a' felhanguakban mindig hosszú é felel meg; de hol a' ragban é van eredetileg, az változatlan marad, p. ház-nál, kert-nél, ház-zá, kert-té; ellenben ház-é, kert-é, ház-ért, kert-ért stb változatlanok.

o, ö, é, mint: hoz höz héz, borhoz, sörhöz, kerthéz.

ó, ő, mint: tól tól, bortól, sörtől.

u, ü; mint: unk ünk, borunk sörünk.

ú, ű; mint: úl űl, borúl, sörül.

J e g y z e t. Midőn a' rag vagy képző eredetileg *e* vagy *i*, nem változik, p. János-é, János-ért, kapuig, adnék, vennék; minthogy ezek középhangzók levén, mind al- mind fölhangu szókkal megférnek.

b) Midőn a' tőszó' végén levő *a e* hangzó rövid, megnyújtatik, mint: *kapa kapák, kefe kefek*; vagy a' rag' hangzójával változik által, p. *monda-uk, mondók, kérne-ük, kérnök.*

c) Midőn azon szókban, melyeket ékvesztőknek hívunk, a' hosszú hangzó megrövidül, p. *bogár bogarak, egér egerek.*

d) Midőn némelly szók' végén az *ó, ő, ú, ű*, elváltoznak, p. *hordó hordaja, tető teteje, daru darta, fenyő fenyvek.*

2) Hasonló változások történnek a' szóképzéskor is.

I. J e g y z e t. A' hangzók' változtatásai a' szóragozás- és szóképzésekben illető helyeiken adatnak részletesebben elő.

II. J e g y z e t. Rövidség okaért néhol hangrendnek is neveztetik azon szabály, melly szerint alhangu szók alhangu ragot vagy képzőt, a' felhanguak felhangút vesznek fel,

Fölcsereíltetnek-e néha a' mássalkangzók?

Fölcsöréltetnek, és pedig

1. A' hangok' rokonsága miatt, p. szikkad czikkad. kajmó gajmó, gyász jász, jere gyere.

2. Csupa önkényből és tájszokásilag, p. kóborog kódorog, kudarcz kavarcz, nyirkál nyirbál.

3. Könnyebb kiejtés végett, p. poshad possad, borstörő bosstörő, sarló salló, tarló talló, vagy tarró.

4. Szebb hangzás' kedvéért, p. omt, bomt,

ömt, hámt, romt, semki helyett *ont, bont, önt, hánt, ront, senki*.

I. J e g y z e t. Általán az illy szókról megjegyzendő, hogy írásban és művelt beszédben mindig a' divatossabbal kell élni.

II. J e g y z e t. Némelly mássalhangzók ragozásokor is változást szenvednek, p. azval azzal, azvá azzá, tanitj tanits, miről később a' ragozásoknál lesz szó.

MÁSODIK SZAKASZ.

HELYESÍRÁS *)

Mellyek a' helyesírás főszabályai?

1) A' gyökszókat úgy kell írni, mint a' művelt könyvekben találatnak, mint a' legjobb szótárakból és jelesebb új íróktól tanulhatni, p. *hely*, nem *hej*, *egy*, nem *eggy*, *tájé*k, nem *tályé*k stb.

2) A' származékokat és ragozott vagy összetett szókat úgy kell írni, hogy azok minden részei épségben maradjanak, p. *igazság*, nem *igas*-*ság*, *tanít*sa nem *tanic*csa.

I. J e g y z e t. Kivétetnek, mint fennebb is említett, némelly képzett szók, p. *bont*, *dönt*, *szaggat* stb.

*) Minthogy a' helyesírásban olly dolgok is tárgyaltatnak, melylyek csak a' szókötés tanulásának bevégeztével volna-
nak tökéletesen felfoghatók, a' betűtan' egy része szoros
rend szerint hátrább volna helyezendő, más felül azonban
már az egyszerű olvasásnál, még inkább a' szóalkotás- és
szóragozásnál szükség levén a' tanulót a' helyesírás' némelly
szabályai iránt felvilágosítani: a' tanító' bölcseségére ba-
gyatik, a' tanulóknak előismereteik- 's fokónkénti haladá-
saikhoz képest a' helyesírás' összes szabályait mindinkább
érthetőkké tenni.

mellyeknek leírását a' szokás úgy állapította meg, a' mint kimondatnak.

II. J e g y z e t. A' második főszabály alóli kivételek a' szóképzés- és szóragozásnál adatnak majd elő.

Mikép kell írni a' tulajdonneveket és idegen szókat?

1) A' nemzetségi nevek megtartják szokott írásmódjokat, bár mennyire elütne is a' köz helyesírástól, p. Dessewffy, Gaal, Georch: Dezsőfi, Gál, Görcs helyett.

2) Egészen meghonosodott, idegen eredetű nevek és szók magyar szóként íratnak, p. Mózes, Krisztus, József, Fülöp, Ignác, Zsófia, Erzsébet, Nápoly, Párizs, püspök, dragonyos stb.

3) A' görög nevek és a' szók úgy irassanak, mint a' rómaiak írták; p. Hyperion, oeconomia, Cyclops.

4) A' meg nem magyarosodott diák szók eredeti írásmódjokat megtartják, p. Cicero, corollarium, documentum, principium.

5) Az élő európai nyelvekbeni azon szók és tulajdonnevek, mellyek nincsenek megmagyarosodva, eredeti írásmódjokat tartják meg; p. Shakspeare (Sékszpir), Voltaire (Voltér), caprice (kaprisz), nuance (nüánsz).

Mikép kell a' szókat elválasztani, azaz tagokra felosztani?

1. Több tagu szóban ha két hangzó között egy mássalhangzó van, ez az utóbbihoz tartozik, p. ha-lom, ö-röm, ke-vés. Ugyanezen szabály kiterjed az összetett betűkre is, p. tó-csa, ré-cze. a-tya, a-nya.

2. Ha két vagy több mássalhangzó szorúl

közbe: csak az utolsó vitetik által; *em-ber, kard-ról, mad-zag, part-ra*.

3. Ha két hangzó jön össze: ezek külön szótagot tesznek, 's egymástól elválasztandók, p. *di-ó, ti-ed, vi-adal*.

4. Ha három bangzó jön össze, a' szó akárhol megszakasztható, p. *ti-e-id, tie-id, vagy ti-eid*.

5. Az összetett szók úgy választatnak el, mint összetételek, p. *el-ered, kard-él, nem pedig: ele-red, kar-dél*.

Mit nevezünk írási jeleknek?

Azon jeleket, mellyekkel a' szótagokat és mondatokat szoktuk megjelelni nagyobb érthetőség végett. Az írásjelek kétfélék: szótagjelek, és mondatjelek.

Mellyek a' szótagjelek?

Következők:

1. *Kötjel*, vagy *kapcsolójel* (–) Használtatik:

a) összetételekben, p. *szarvasmarha-tenyésztés*. b) A' kérdő szócskánál *é*, p. *hallod-é*. c) Midőn több előre bocsátott szót egy raggal vagy szóval kötünk össze, p. *könyv-kép- és levéltár*, e' helyett: *könyvtár, képtár és levéltár*; *rétek-legelők- és vetéseknek* hasznos az *éső*, e' helyett: *réteknek, legelőknek, vetéseknek*.

2. *Hiányjel* (') Valami betű' vagy szótag' kihagyását jelenti, 's élünk vele leginkább a' birtokvonzó *nak nek*, a' névelő *az* végbetűjének, a' kötszó- és hangzójának, és a' mutató névmások *amaz, emez, imez, ez* mássalhangzójának kihagyásakor; p. *a' ház' födele's alapja*.

Jegyzet. Az újabb írók közül sokan a' hiányjelet elhagyják.

Melleyek a' mondatjelek?

1. *Vessző* (,) Használtatik kisebb megnyugvásnál, vagyis több mondatok' folyamában, olly egyes mondatok- és szóknál, melleyek egymáshoz szorosan nem tartoznak, p. *Voltam Budán, Debreczenben, Kolozsvárott, s laktam mindenütt, télen is, nyáron is.*

2. *Pontos-vessző* (;) Használtatik nagyobb megnyugvásoknál, olly mondat után, melly magában ugyan teljes értelemmel bír, de egy mássikkal összefügg; p. *Hazaszeretet egyike a' kebel legtisztább szenvedelmeinek; de sok kíváztatik, míg annak tiszta birtokába juthatunk.* (Kölcsey).

3. *Kettős-pont* (:) Élünk vele, midőn idegen vagy fontos szót és mondatot idézünk, ezek előtt és az egymásnak megfelelő vagy ellentett mondatok között, p. *Jézus monda tanítványinak: Szeressétek egymást.*

4. *Pont* (.) Élünk vele egy vagy több, összevaló's teljesen bevégzett mondat után, p. *Magyarország négy kerületre osztatik fel. Mindenik kerületben van egy-egy királyi akadémia, és egy-egy kerületi tábla. Az akademiák Pozsonyban, Győrött, Kassán és Nagyváradon vannak. A' kerületi táblák' helyei: Nagyszombat, Kőszeg, Eperjes és Debreczen.*

Jegyzet. E' mondatjelekről csak a' körmondatoknál lehet a' növendékhez alaposan szólni; mindazáltal szükséges volt azokat eleve érinteni, hogy a' növendék az olvasás közt előforduló jegyek' okairól némi fogalommal bírjon.

5. *Idézőjel* (, „) E' jel közé zárjuk azon szokat, vagy mondatokat, melleyek nem sajátaink, ha-

nem máshonnan vannak véve; p. „*Ne bánts d' Magyar*“ így szólt Zrinyi Miklós.

6) *Gondolatjel* (—) olly szó vagy mondat kihagyására mutat, melyet az olvasó maga is kipótolhat, p. *Csak ne hallgassatok, majd* — vagy midőn a' figyelmet fel akarjuk kis időre függeszteni.

7) *Zárjel* () közé olly szót, vagy mondatot szorítunk, melly a' beszéd' értelméhez szorosan nem tartozik, 's csak melleleg említetik; p. *Szóny* (a' régi Bregetium) *Komáromhoz közel a' Duna' partján fekszik.*

8) *Kérdőjel* (?) mellyet kérdő mondat után teszünk, p. *Honnan jöttök? Mijáratban vagytok?*

9) *Felkiáltójel* (!), mellyel indulatot jelentő szó, vagy mondat után élünk, p. *Jaj! Boldog Isten, mire jutánk!*

Mikor kell a' szokat nagy kezdő betűvel írni?

1) Beszéd', és verssor' elején.

2) Pont után.

3) Kettős-pont után is, ha valamelly idegen mondatot idézünk.

4) A' tulajdonneveket, p. *Magyarország, Buda, Duna, Mátra, Lajos, Katalin.* De ha a' tulajdonnévből melléknév lesz, vagy ha az melléknév gyanánt használtatik: kis betűvel kezdesék; p. *budai fürdők, dunai hajózás, mátrai fa.* Kivétetnek a' nemzetségi vagy családi előnevek, p. *Széki gróf Teleki, Horogszegi Szilágyi Mihály, Baróti Szabó Dávid.*

5) A' megtisztelő czimeket, p. *Főlséges Úr! Érdemes Férfiu!*

M Á S O D I K R É S Z.

SZÓTAN.

B É V E Z E T É S.

Mi a' szótan?

A' szótan azon része a' nyelvtannak, melly az egyes szók' eredetének kimutatását; a' szóalkotás és szóragozás szabályait foglalja magában.

J e g y z e t. Jelen nyelvtanban a' szóelemzés, vagy is a' szók' eredetének kutatása kimerítőleg nem tárgyalatik. Azonban a' magyar nyelv' rendszerességénél fogva a' szóalkotás' szabályaiban elősorolandó szóképzők egyenesen a' szók' eredetéhez vezetvén vissza a' vizsgálot, a' tanuló e' részben is elégséges utmutatást nyerhet.

Mit nevezünk szóhangnak?

Szóhangnak nevezünk minden hangzót, akár egyedül áll, akár mássalhangzóval egyesülve. A' szóhang *tagzatos hangnak* is neveztetik.

Mi a' szó?

Egy vagy több összetett 's értelemmel bíró tagzatos hang szónak mondatik. Tehát csak olly

hang neveztetik szónak, melynek értelme van; p. *kéz, láb, úr, koldus.*

Mi a' szótag?

Minden hangzó, mely a' szóban előfordul, akár magában véve, akár egy vagy több mássalhangzóval egyesülve szótagnak neveztetik, p. e' szóban: *akarat*, háromszótag van, u. m. *a-ka-rat*, Vannak szók, melyekben csak egy hangzó van, 's csak egy tagu szóknak neveztetnek, p. *híd, ér, vár.*

Hányfélék a' szók hangjokra nézve?

Háromfélék, u. m. *Alhanguak, felhanguak* és *középhanguak*. Alhanguak azok, melyekben alhangzók vannak, p. *haj, vár, nyugalom*. Felhanguak azok, melyekben felhangzók vannak, p. *fej, öröm, türelem*. Középhanguak, melyekben é, é vagy i, i hangzó van, p. *cél, méz, irigy.*

Mit kell tudnunk az alhangzókról és felhangzókról?

Ezeknek különös sajátsága az, hogy a' művelt magyar szóejtés szerint ugyanazon szóban egymással meg nem férnek, p. nem jól mondom; *herczeghoz, herczegnál, herczegtől*, hanem *herczeghez, herczegnél, herczegtől*, 's nem jól mondom: *villával, trombitával*, hanem *villával, trombitával*.

Jegyzet. E' szabály alól kivétnak az összetett szók, p. *karperecz, szökőkút, háztető, kőfal.*

Mit kell tudnunk a' középhangú betűkről?

A' középhanguak mindenféle hangzókkal állhatnak egy szóban, p. *irgalom, halánték, kópé, czipő, hervad*, stb. 's illy esetben a' szók *vegyes hanguaknak* neveztetnek; de ezen *vegyes hangu* szók

is ragozás és szóképzés' tekintetében mindnyájan vagy az alhanguak- vagy felhanguakhoz tartoznak.

A' vegyes hangu szók közül mellyek tartoznak az alhanguakhoz, és mellyek a' felhanguakhoz?

1) Midőn al- vagy felhangzóval a' középhangzó é é, vagy i, í jön össze egy szóban, mindig az al- vagy felhangzó határoz, p. *maradék, kocsi, czipó, liba, fazék, bérétva*, alhanguak, mert alhangzó van bennök; ellenben *illedék, csibe, czipó, szeglet* felhanguak, mert felhangu van bennök.

2) Az összetett szókban hol al- és felhangzók vegyülnek, a' végszó határoz; p. *rakhely, nyaköv*, felhanguak; *könyvtár, zenekar*, alhanguak.

Kivétetik: *husvét; husvétva, husvétot*, stb, mellyet a' régiek szabályosan ragoztak: *husvétre husvétet* stb.

A' tiszta közép hangu szók mellyik osztályhoz tartoznak?

1) Mellyekben csupán é van felhanguak, p. *tér, kér, bér*, kivétetnek: *cziel és héj*.

2) Mellyekben a' középhangzók vegyesen állanak, szinte felhanguak, p. *kísér, lidércz, térit*. Kivétetik *derek*, melly kétképen ragoztatik. (l. alább)

3) Mellyekben egyedül i, í vagyon, részint al- részint felhanguak.

J e g y z e t. Alhanguakhoz tartoznak: fi, gyík, híd, híg, híj, íj, ín, kín, lik, nyíl, pir, sík síp, sír, szíj, szil, szirt (nyakszirt) stb. A' felhanguakhoz; hír, hit, íny, csiz, íz, víz, nyír (fa), szirt (kőszikla), sziv, hív, 'zsilip, zsiszik, csiriz, irígy, mirígy, frigy, hisz, visz, csip, csíp-(ik), hizik, bizik biz stb. (l. alább.)

ELSŐ SZAKASZ.

SZÓALKOTÁS.

Mi a' szóalkotás?

A' szóalkotás olly része a' nyelvtannak, melyből tanuljuk, miképen kell a' nyelv' elemeiből, vagy a' már meglevő szókból önálló szókat alkotni.

Hányfélék a' szók eredetökre?

Háromfélék, u. m. gyökszók, képzett vagy származék szók és összetett szók.

Mi a' gyökszó?

Gyöknek nevezzük azon szót, melly többé nem elemezhető, vagyis, mellyet értelemmel bíró szókra felosztani nem lehet, p. *hó, lé, kő, al, bal*, stb. minden egyéb képzett vagy összetett szó.

Micsoda elemekből vagy részekből áll a' képzett szó?

A' képzett szó két részből áll, u. m. tőszóból és szóképzőből. A' tőszó lehet akármelly élő szó, mellynek más az előbbitől eltérő, értelmet akarunk adni, p. *kert, téved*; vagy akármelly élő vagy elavult értelmű gyökszó, p. *hó, düh, dom, güm, gyüm, ger* stb.

A' szóképző pedig azon betű vagy szótag, melly a' tőszó' végéhez függesztetvén, abból önálló szót alkot, azaz olly szót, melly mind a' ragozásban alapul szolgálhat, p. *kertész, tévedés, domb, gümő, gyümölcs, gerjed*..

Jegyzet. a) A' szóképzésben, mint a' szóragozásban ügyelni kell a' hangrendre, azaz az alhangu szók alhangu, a' felhanguak felhangu szóképzőt vesznek fel, p. csap-at kel-et. Ezen szabály szerint az alhangu a'-nak

mindig nyílt *e*, az *o*-nak pedig zárt *é* vagy *ő* felel meg; és hol az alhangu képzőkben mind az *a* mind az *o* előfordul, ott *a'* felhanguakban *e* és *ö* hangzók felelnek meg. p. *tág-as*, *part-os*, *szég-es*, *szem-és*, *füst-ös* stb.

b) *A'* tőszó többnyire azon változásoknak van alája vetve, mellyeknek ragozáskor, azaz *a'* melly szó ragozásban hangugrató, ékvesztő, vagy *v* betűt vesz közbe, hangzót nyújt, rövidít, vagy vesz: *a'* szóképzésnél is hasonló körülmények közt ugyanazon változást szenved, p. *sodor* *sodr-ás* (hangugrató), *ád* *adat* (ékvesztő), *Vi* *vívás* stb.

Mellyek a' nevezetesebb szóképzők?

I. Főnévképzők: *ás*, *és*. Rendesen csak igékből alkot cselekvő értelmű, vagy állapotot jelentő főneveket, p. *hall-ás*, *érz-és*

at, *et*; szinte csak igékből, de már szenvedő főneveket, vagyis *a'* cselekvésnek eredményét jelentő neveket, p. *fal-at*, *csíp-et*.

ság, *ség*; csaknem minden beszédrészből képez főneveket, mellyek tulajdonságot, öszveiséget, tartományt vagy kerületet jelentenek, p. *hamar-ság*, *fukar-ság*, *irigy-ség*, *kába-ság*, *ferdeség*, *kiván-ság*, *nevet-ség*, *társaság*, *nyer-e-ség*, *katona-ság*, *in-ség*, *rét-ség*, *róna-ság*, *Barcza-ság*, *Ormán-ság*, *Őr-ség* stb.

E' képző előtt *a'* hangzó nem nyújtatik meg; némelly mássalhangzók után pedig *a* *e* segéd hangzót vesz fel: *társ-a-ság*, *nyer-e-ség*.

II. Melléknévképzők: *i* betű; mellékneveket képez csaknem minden beszédrészből (az indulat-és kötszókat kivéve) sőt még *a'* névragok- 's névutókhöz is függeszthető. Valahonnan, valamiből valót, valamihez tartozót jelent, p. *buda-i*, *pest-i*, *káz-i*, *kert-i*, *ma-i*, *nap-i*, *dunamellet-i*; *ha-vi*, *ta-vi* stb.

E' képzőnek kicsinyzó és gunyos ereje is van, p. *Peti, Kati, Pisti* stb. *töksi, buksi oktondistb.*

Előtte csak azon szók változnak, melyek ragozáskor *v* betűt szurnak közbe, különben semmi egyéb változást nem okoz, havi, tavi.

as, os, es, és,ős. Léginkább nevekből, de igék- 's határozókból is alkot mellékneveket, melyek a' tőszó' értelme szerinti millyenséget, birtokosságot jelentenek, p. *toll-as, nedv-es, ág-as, pénz-es, takar-os, nyom-os, egyszér-és.*

Jegyzet. a) E' képző előtt a' tőszó mind azon változásokat szenved, melyeket a' többes ragnál előadandunk: ház-ak ház-*as*, folt-ok folt-*os*, nép-ek nép-*es*, kert-ék kert-*és*, üstök-ök üstök-*ős*, munká-k munk-*ás*; köpü-k köpü-*s*, fodr-ok fodr-*os*, madar-ak madar-*as*, hav-ak hav-*as*, borj-*us* vagy borj-*as*.

b) Néha mássalhangzó után is elveszti hangzóját, p. *nyers, gyors.*

c) Midőn főnevül szolgál, néha az *as es* helyett *os és* alakban fordul elő, p. *vár-os* (fn) *vár-as* (mn), *nyerg-és* (fn) *nyerg-es* (mn); de ez mindenütt szabályul nem vehető.

u, ü mellék- és főneveket képez: *szomor-u, keser-ü, lap-u csep-ü.*

E' képző leggyakrabban használtatik, midőn főnevekből tulajdonságot vagy birtokot jelentő mellékneveket akarunk alkotni: *kiskezű, nagyeszű, bővizű, százlábú.*

Jegyzet. a) A' tőszó a' neveknél adott szabályok szerint alakul, p. *sok modorú, nagy hatalmú, kevés szavu, nagy hamvu* stb. b) Azon *ó ő* végű tőszók, melyek kétképen személyragoztatnak, u. m. *erdő, erdője*, vagy *erdeje*, itt is kétképen veszik fel a' képzőt, u. m. *sok erdőű* vagy helyesebben *sok erdejű.*

A' fenn elősorolt képzőkön kívül előfordulnak még a' következők :

a e: csig-a, reg-e, kap-a, kep-e, sut-a, cset-e, dong-a, leng-e, fuvol-a, furuly-a stb.

é: csát-é, bód-é, mál-é.

i (mint fönnebb)

ó ő: haj-ó, id-ő, tin-ó, ün-ő, ad-ó, vev-ő stb. Ez néha nagyító értelmű, u. m. báty-ó, Erzs-ó, Kat-ó stb.

u ü (mint fönnebb)

ab, eb, ób, b: dar-ab, ger-eb, küsz-öb, gom-b, czom-b, lom-b, dom-b stb.

ba be: csor-ba, gör-be.

acs, ocs stb. kicsinyző erejű, p. lik-acz, kap-ocs, köv-ecs.

csa, cse, szinte kicsinyző erejű, p. tó-csa, vér-cse, üveg-cse.

acz, ecz stb. kicsinyző: kuk-acz, kup-acz, per-ecz (pereg, per-dül a' ri gömbölyü, kerek), ketr-ecz.

cza, cze, szinte kicsinyző, p. ló-cza, tár-cza, kelep-cze, mér-cze stb.

ad, ed, d, leginkább számneveket, vagy valaminek részét jelentő szókat alkot; száz-ad, ez-réd, husz-ad, tiz-ed, kar-d, bár-d, tér-d, csen-d, ren-d. Más-od, hat-od, öt-öd kivételes alkotásuak.

ad, od stb *d*, helyneveket jelent: Had-ad, Bors-od, Peten-d.

da, de: csor-da, fer-de, ron-da, tün-de, vár-da, csár-da.

af, f: kan-af, döl-f, csúf.

fa, fe: csal-fa (talán így származott: csal-ó, csal-u, csal-v, csal-v-a, csal-fa), tré-fa, ke-fe.

ag, og stb *g*: héz-ag, ör-eg, hály-og, hor-og, mér-ég, köcs-ög, doron-g, bitan-g.

ga, ge: für-ge, ür-ge, sár-ga.

agy, egy stb *gy*: Som-ogy, Halm-agy, el-egy, ir-így, roñ-gy.

gya, gye: kalan-gya, mes-gye.

h: do-h, rü-h, olá-h.

ha, he; bol-ha, ir-ha, csür-he.

ak, ok stb *k*: némelly részben kicsinyző erejű, p. csut-ak, czöv-ek, pecz-ek, hal-k; de vannak más értelműek is, u. m. bur-ok, hur-ok, tü-lök, tel-ek stb.

ka, ke kicsinyző: csut-ka, lep-ke, tar-ka, bör-ke, nagyobb-ka.

J e g y z e t. Néha *acs ecs*, 's a' *ka, ke* kicsinyzők egyesítve használtatnak, p. láb-acska, kép-ecske, nagyobb-acska.

al, ol stb: it-al, ét-el, hivat-al, menet-el, konk-ol, ök-öl.

aly, oly stb: guzs-aly, kes-ely, fog-oly, teng-ely, bög-öly.

la, le: pil-la, vil-la, pil-le.

lya, lye: mág-lya, csák-lya, csep-lye.

am, em stb: huz-am, or-om, hatal-om, el-em, ver-ém, kör-üm.

ma, me: tor-ma, kel-me.

on, ön stb: rok-on, kölcs-ön, alacs-on.

any, eny, anyagot jelentő: ar-any, sav-any, viz-eny.

ány, ony stb, némelly része helyet jelentő: Mos-ony, Bak-ony, tor-ony, Mur-ány, Vezek-ény stb; de vannak más értelműek is, u. m. kesk-ény, tárk-ony, hala-vány, vetem-ény.

nya, nye: sat-nya, per-nye.

ap, ep, p. p. kal-ap, tel-ep, har-ap, cser-ep, tal-p, sely-p stb.

pa, pe: kor-pa, tör-pe.

ar, or stb: bad-ar, czud-ar, bot-or, bit-or,

gönd-ör, csup-or, kap-or, szed-ér, ök-ör, tük-ör stb.

ár, ér : mad-ár, sug-ár, ag-ár, eg-ér, hat-ár, köv-ér.

ár, ér, mesterségi szókat is alkot: kád-ár, csisz-ár, kal-már.

ra, re : czif-ra, czef-re, mak-ra, bög-re.

as stb)
ás, és) mint fönnebb.

sa, se : var-sa, em-se.

ász, ész, mesterséget, foglalkozást, hivatalt jelentő: hal-ász, kert-ész, csik-ász, ökr-ész; vannak más értelműek is: kal-ász, pen-ész stb.

sza, sze : csé-sze, kó-sza, kaj-sza.

at, ot, et, mint fönnebb.

ta, te : kur-ta, ser-te.

ty : poron-ty, kon-ty.

tya, tye : reket-tye, gyer-tya.

az, oz stb: szár-az, dob-oz, lem-ez, bor-z, tor-z.

za, ze : bod-za.

ázs : par-ázs, var-ázs.

zsa : tor-zsa.

u ü vagy *v* : dar-u dar-v, feny-ü feny-v.

va, ve : csó-va, ké-ve, te-ve.

J e g y z e t. a) A' képzők itt mind megfordított alakban is elősoroltattak; de nem mintha mind csupán megfordítva volnának, hanem hogy illy alakban jobban kitünjenek. Fordított képző p. *csa, cse*, az *öcs acs* helyett, melly kicsinyt, fiatalat jelent, valamint az *ak ek a' ka ke* kicsinyző helyett; de a' többiről nem mindig lehet biztosan állítani, hogy megfordítva vannak, sőt ellenkezőleg bizonyos, hogy némellyek az említett képzők közül különböztetésért vagy könnyebb kiejtésért toldattak meg valamelly hangzóval, így p. a' *gom* gyökszóból képzett *gom-b*, azután különböztetés' kedvéért hozzá adott az *a*'s lón *gom-b-a*.

b) Vannak összetett képzők is, mint: *féle*, *szerü*, *kora*, p. afféle (az féle), nagyszerü, akkora (az kora), továbbá az elősorolt egyszerűekből összeállítva, p. *nyugod-alom*, *tart-om-ány*, *tud-om-ány* stb. Ilyen összetett képzők többnyire, mellyek megfordított alakban soroltattak elő, u. m. *ba be*, *da de* stb; továbbá *dó dő*, mint hor-dó, er-dő, mellyeket így lehet elemezni: hor-ad-ó, er-ed-ő.

III. Igeképzők: *at*, *et*, *it*. Képez a) cselekvő igéket: mut-at, nev-et, tan-it; b) az *at*, *et* míveltetőket: dob-at, lök-et. E' képző közvetlen az igtetőhöz ragasztatik, midőn igékből uj igéket alkot.

hat, *het*, tehető igéket képez 's közvetlen az igtetőhöz függesztetik: ad-hat, kér-het, fáz-hat-ik.

J e g y z e t. A' rendhagyók itt is eltérnek a' szabálytól a' tehetőt nem ritkán az elavult gyökszóból kölcsönözvén, p. lesz lehet, visz vi-het stb, al-szik al-hatik, dicsek-szik diesekek-hetik.

tat, *tet*; képez a) cselekvőket, p. foly-tat, vág-tat, lük-tet, csip-tet; b) míveltetőket, 's mind két esetben az igtető után tétetik, u. m. farag-tat, hever-tet.

I. J e g y z e t. a) A' míveltetőt az egytagu igék rendesen *at-et*-tel képezik, p. dob-at, ver-et; kivételtnek a' *t* végűek, mellyek előtt hangzó van. p. lát-tat, üt-tet; b) *tat-*, *tet*-tel képezik minden két vagy több taguak, u. m. harap-tat, keres-tet; c) a' hangugratók kétképen alkotják a' míveltetőt, u. m. rövidített igtető szerint: sodr-at, tipr-at, vagy ép igtető szerint: sodor-tat, tipor-tat. Azonban e' kettő közül inkább az utóbbiak a' míveltetők, az előbbieket, u. m. sodr-at, gyötr-et mind egyszerű cselekvő értelemben, mind míveltetők gyanánt vétethetnek. d) A' rendhagyók: tesz stb, aluszik, eszik, iszik, fekszik, nyugszik, többnyire *tat-*, *tet*-tel képezik a' míveltetőt; de a' melly igen gyakran egyszerű cselekvő ige helyett is áll, ilyenek: *té-tet* v.

té-tet, vé-tet v. *vé-tel, hi-tet, vi-tet, é-tet* v. *é-tet, i-tat, al-tat, fek-tet, nyug-tat*. e) Némelly *aded* végű's némelly *ik-es* igék, mint: szak-ad, ep-ed, mar-ad, csügg-ed; boml-ik, roml-ik, oml-ik, öml-ik stb *aszt eszt* szótaggal képzik a' műveltetőket, kihagyván végül a' *d-t* vagy *ik* szótagot, p. mar-aszt, ep-eszt, boml-aszt, öml-eszt.

Azonban ezen igék' nagy része cselekvőül foglaltatott el, p. szakaszt, dagaszt, akaszt, rekeszt, ereszt, 's ezekből szabály szerint képeztetik a' műveltető: szakaszt-at, akaszt-at, rekeszt-et stb. f) *terem-ből* teremv. természet, inkább cselekvők, mint műveltetők; g) *esküszik-* és *esküdik-ből* lesz esk-et és esküd-tet.

II. J e g y z e t. A' tulajdonképen műveltető ige az, mellyben nem maga az ige' személye vagyis az alany cselekszik közvetlenül, hanem csak eszközli, hogy más személy cselekedjék, p. o. A' szakács fát *vágat*, azaz; nem az alany vagyis a' szakács vág fát, hanem a' fát vágást mással viteti véghez. Más nemű műveltetők azok, mellyekben az ige' személye vagyis az alany maga cselekszik ugyan, hanem eszközül más tárgyat használ a' cselekvésre vagy szenvedésre. Illyenek leginkább a' közőp igéből képezett műveltetők, p. *boml-aszt, öml-eszt, szak-aszt*, azaz megteszi, hogy valami bomoljon, ömöljön, szakadjon 's ezekből ha szükség van, újra szabályszerű műveltetőket képezhetni.

Ezekenkivül a' következő igeképzők vannak:
ad, ed, d: fár-ad, ep-ed, hor-d, tol-d. kül-d.

A' nevek mint ragozáskor itt is különféle változásnak vannak alávetve, p. *ered* (ékvesztő), *álmodik* (hangugrató), sarju sarj-ad.

ag, og, gyakorló erejű: far-ag, for-og, zör-ög, per-eg stb.

al, ol stb: ut-al, gond-ol, kedv-el, kert-el, köz-öl.

em: ter-em.

an (an-ik), *en* (en-ik): vill-an (villan-ik), retten (retten-ik.)

én, rendhagyó igéket képez: megy-én, lesz-én stb.

ap: har-*ap*.

ar, or, stb: tak-*ar*, sod-*or*, hev-*er*, ped-*er*,
gyöt-*ör*.

os, és, ös, gyakorító erejű: fut-*os*, tépd-*és*
lök-d-*ös*.

ász, ész, valamivel foglalkodást jelent: hal-
ász, epr-*ész*.

at, et (mint fönnebb), *t*: bon-*t*, ön-*t* (bom-
at, öm-*et*).

az, oz stb: fal-*az*; or-*oz*, méz-*ez*, szem-*éz*,
őr-*öz*, v. őr-*iz*. Itt a' nevek ugyanazon változá-
sok alá esnek mint ragozáskor: halm-*oz*, sugar-
az, hav-*az*, borj-*az* (-ik), ham-*vaz stb*.

ül, ül, átváltozást jelent: lap-*ül*, szép-*ül*.

Ezen képző előtt a' nevek ugyanazon válto-
zás alá esnek, mint ragozáskor: jav-*ul*, hev-*ül*.

hat, het, mint fönnebb.

kod, kéd, köd, gyakorító: kap-*kod*, csip-*kéd*.

koz, köz, kéz, gyakorító: fut-*koz*, üt-*köz* (-ik),
ér-*kez* (-ik.)

tat, tet, mint fönnebb.

I. Jegyzet. 1) Mind ezen képzőkből számos új
képző alakul összetétel által, p. *gat, get*, gyakorító az
og és *at* képzőkből; for-*gat*, ker-*get*; *kál, kél* a' *ka, ke*
névképzőből és *al, el stb* igeképzőből: ír-*kál*, mester-
kél; *dogál, degél* az *adog* és *al el* képzőkből: forr-*dogál*,
men-*degél*. szinte gyakorító erejű stb. 2) Némelly gyök-
szók, mellyek az *og, ég, ög* képzőt felveszik, rendesen
még a' következő részint egyszerű, részint összetett
képzőket is felveszik: a) *og, ég, ög*, b) *gat, get*, c) *dít*,
d) *dul, dúl*, e) néha az *en, ant, ent* képzőt is, melly
képző előtt a' vég mássalhangzó kettőztetik, p.

for- <i>og</i>	rez- <i>ég</i>	zör- <i>ög</i>
— <i>gat</i>	— <i>get</i>	— <i>gét</i>
— <i>dít</i>	— <i>dít</i>	— <i>dít</i>
— <i>dúl</i>	— <i>dúl</i>	— <i>dúl</i>

rezz-*en*

rezz-*ent*

zörr-*en*

zörr-*ent*

Ezek közül p. a' zörög közép ige gyakori zörejt jelent, a' zörget cselekvő, szinte a' zörejnek többszöri ismétlését, a' zördít cselekvő, a' zördül közép ige, a' zörejnek megkezdését 's csak egyszeri zörejt jelentenek. A' zörren közép ige, és zörrent cselekvő ige, gyenge, rögtön támadt 's csak egyszeri zörejt jelentenek.

Hasonló igeképzésnek olly igéknél van helye, hol az *og*, *eg*, *ög* végszótagot *j*, *n*, *r*, *z*, *zs* előzik meg: zajog, zajgat, zajdít, zajdúl; zeng, zenget, zendít, zendül; csorog, csorgat, csordít, csordúl, csorran, csorrant; mozgat, mozdít, mozdúl, és mocczan, moz-zan helyett; pezseg, pezsget, pezsdít, pezsdül; mozog némileg kivételes.

II. Jegyzet. Az *eb*, *ecs*, *ecz*, *ed*, *ek*, *el*, *ely*, *ep*, *et*, képzőkben rendesen nyílt *e* van, p. ger-*eb*, köv-*ecs*, ket-*ecz*, tiz-*ed*, czöv-*ek*, ét-*el*, hűv-*ely*, cser-*ep*, csip-*et*; a' többi képzőkben hol nyílt *e*, hol zárt *é* van; p. nyer-*ég*, ör-*eg*; el-*em*, ver-*ém*; méz-*es*, éd-*és*.

Az igékben előforduló *ed*, *et* képzőkben nyílt *e* van, p. eng-*ed*, él-*ed*, szer-*et*, köv-*et*; a' többiekben hol zárt *é* hol nyílt *e* van, p. ker-*es*, verd-*és*, szég-*ez*, ér-*éz*, him-*éz*.

Mi az összetett szó?

Összetett szónak neveztetik az, melly két vagy több már meglevő szónak egybekötéséből származik, p. *Vásárhely*, *munkabér*.

Mire kell a' szó-összetételnél ügyelnünk?

1) Azon szó, melly mintegy melléknév gyanánt magyarázóul vagyis jelzőül szolgál, mindig előre tétetik; végül pedig azon szónak kell állani, mellyre a' főfigyelmet akarjuk fordítani. Így például különböző értelműek az épület*fa* és faépület. Épület*fa* olly *fa*, melly épülethez tartozik; faépület, olly épület, melly fából van csinálva. Az épület*fa* összetett szóban fő a' *fa*, az épület jelző vagy magyarázó, 's viszont e' szóban faépület fő az épület 's magyarázó a' *fa*.

2) Az összetételben a' szók rendesen semmi változás alá nem esnek, azaz sem nem rövidítettnek som hangrendet nem követnek: *hídfő*, *epeláz*. Kivételnek némelly összetételek, mellyekben két ugyanazon hangzó kerül össze; így mondhatjuk: *gazdasszony*, *rádás*, *némber*, *gazdaasszony*, *ráadás*, *nőember* helyett.

3) Ha több szó tétetik össze, melly zavarra vagy félreértésre szolgáltatna okot, az összetételben kötszó használtatik, p. *szarvasmarha-kereskedő*.

Miféle szók tétethetnek össze?

a) Leggyakrabban főnév főnévvel, u. m. *du-napart*, *hegyvidék*, *városház*; b) melléknevek főnévvel, midőn vagy elül tétetnek, p. *főváros*, *nagyvezér*, vagy végül, 's ekkor már főnév gyanánt állnak, p. *hídfő*, *hadnagy*. c) Két melléknév is összetétethetik, midőn a' *szerű*, *féle* 's általában *u ü* végzetű nevek állnak végül, p. *nagyszerű*, *sokféle*, *nagylelkű*, *kicsinyhitű*. De az illyfélék, mint: *nagylábú*, *kis kezű* külön iratnak.

J e g y z e t. Mikor kell az illy nemű két melléknevet össze- vagy külön írni, az a' szokástól vagyis eredetileg az értelemről függ, mellyben az illy szók vétetnek. *Nagy szerű* például külön írva az, a' *kinek* vagy *minek* nagy szere van; összeírva pedig egészen saját értelmű szó, melly már nem csak anyagi, hanem szellemi dolgokban is valami kiválót, a' közönséges mértéken vagy fokon túl emelkedettet jelent.

d) A' jelen idejű szenvedő értelmű részesülők szinte állhatnak főnevek előtt, p. o. *ülőhely*, *evezőlapát*, *evőkanál*.

e) Az újabb szóalkotás szerint igeő is állhat összetételben főnév előtt, p. *lát-cső*, *küzd-hely*, *vi-terem*.

f) Némelly határozókat's kötszókat össze lehet tenni főnevekkel úgy, hogy azok jelzőül álljanak: *túlvilág, felvég, felszín, ellenfél.*

g) Igeköötők igékkel és azokból képzett főnevekkel: *megmarad, megmaradás.*

MÁSODIK SZAKASZ.

S Z Ó R A G O Z Á S.

Bévezetés.

Mit nevezünk szóragozásnak?

Szóragozásnak nevezzük a' szók' értelmének személy, szám, idő, hely, alak, mód 's egyéb viszonyok szerinti meghatározását.

Mikép eszközöltetik a' szók' értelmének illy nemű meghatározása?

Ragok, vagyis olly szótagok által, mellyek a' szó' végéhez függesztetnek.

Hányféle szóragozás van?

Kétféle, u. m. név- és igeragozás.

A' névragozással rokon a' határozóragozás, valamint egyéb, rendesen nem ragozható beszéd-részek' ragozása is.

Hány főrésze van a' beszédnek?

Hat, ugymint: név, névmás, ige, határozó, kötszó, indulatszó.

Miféle szók fordulnak még elő a' beszédben?

Névelő, névutó, mellyek a' név' értelmét bi-

zonyos viszonyok szerint meghatározzák; továbbá *részesülők*, melyek mint fő- vagy melléknévül szolgálnak a' beszédben, 's *állapotjegyzők*, melyek részint mint határozók, részint mellékevekül használtatnak, 's így vagy egyik vagy másik osztályba sorozhatók.

1. **J e g y z e t.** A' névelő, névutó, részint mivel más beszédrészből kölcsönözöttek 's azoktól függőleg csak mint segédszók használtatnak; részint mert különös osztályt nem is képezhetnek, nem sorozhatók a' beszédrészek közé. Az igekötők a' kötszók' egy faja lévén, itt kérdésbe nem jöhetnek.

2. **J e g y z e t.** A' beszédrészeken kívül nevezetes elemül szolgálnak még némelly vég szótagok, u. m. a' *szóképzők*, melyek szóalkotásra, és a' *szóragok*, melyek a' már meglevő szók' értelmének viszonyítására szolgálnak.

Ezek szerint a' beszéd' elemei a' gyökszók, képzők, ragok, 's a' velök rokon névutók, a' névelő 's a' főnnebb elősorolt fő beszédrészek. Mindenikről a' maga helyén lesz szó.

ELSŐ FEJEZET.

A' NÉVRÓL.

Mi a' név?

Névnek neveztetik olly szó, melly személyt, vagy tárgyat, vagy annak minőségét, vagy mennyiségét jelenti.

Hányféle a' név?

Háromféle, úgymint: főnév, melléknév, és számnév.

A' főnév személyt vagy tárgyat, a' melléknév a' személynek vagy tárgynak tulajdonságát, minőségét, a' számnév pedig ugyanannak mennyiségét jelenti; p. o. *ember, ház*, főnevek; *nagy, kicsi*, melléknévek; *hat, hét*, számnevek.

Hányféle a' főnév?

1) Tulajdonnév, melly bizonyos meghatározott személyt vagy tárgyat jelent, p. o. *Hunyady, János, Duna, Mátra, Buda, Bihar*.

2) Köznév, melly azon egy fajú személyek' vagy tárgyak' mindenikére illik, p. o. *állat, ember*.

3) Gyűnév, melly több egyenlő vagy különböző részekből álló sokaságot jelent, p. o. *falka, ménés, gulya, csapat, sereg, gyűlevész, csoport*.

Hányféle segédszó, vagy szótag által határoztatik meg a' név' értelme?

A' név' értelme különböző viszonyok szerint névelő, névrag, és névutó által határoztatik meg.

Mi a' névelő?

A' névelő *az*, vagy mássalhangzó előtt *a'* olly szó, melly közvetlenül és változatlanul a' név előtt, vagy ha azt jelző (vagyis magyarázó melléknév) előzi meg, a' jelző előtt áll, s annak meghatározott jelentést ad, p. o. *ember, zöld, fa*, változatlan; az *ember*, a' *fa*, meghatározott jelentésű főnevek.

Mi a' névrag és a' névragozás?

Midőn a' név' értelmét módosítani, azaz különböző viszonyok szerint meghatározni akarjuk: végül valamelly szótagot függesztünk hozzá. Az illy szótag *névragnak* neveztetik, a' névnek illy ragok által módosítása pedig *névragozásnak*.

Mi a' névutó?

A' névutó olly szó, melly szintúgy mint a' rag, a' név' értelmének módosítására szolgál, azon különbséggel hogy a' névutó csak utána tétetik a' névnek, de hozzá nem ragasztatik.

Mi a' névtő?

A' névtő a' pusztá név minden rag nélkül, p. *úr, szolgál, ember.*

A' névtő *alanyesetnek* is neveztetik, 's a' ragozásban alapúl szolgál, közvetlenül hozzá függesztetvén a' névragok, vagy utána tétetvén a' névutók, p. e' szókban: *úrnak, úr előtt, úr a' névtő, a' nak* pedig rag, az *előtt* névutó.

Micsoda alanyesetek vannak még a' névtőn kívül?

A' *többes rag*, a' *személyragok* és a' *birtokrag*, ha a' tőszóhoz kapcsoltatnak, ugyanannyi alanyesetet képeznek; melly alanyesetek minden egyéb ragokat felvesznek, p. o. *had, hadak, hadam* stb. *hadé*; *tőr, tőrök, tőröm* stb. *tőré*.

Hányfélék a' ragok?

Négyfélék, ü. m. alanyeseti ragok, belviszonyragok, helyragok és különféle ragok.

Az alanyeseti ragok a' következők:

A' *többesrag*, a' *személyragok*, és *birtokrag*,

T ö b b e s r a g.

Alhangu
ak, ok,

Felhangu
ek, ék, ök

S z e m é l y r a g o k:

am, om
ad, od
a

em, éd, öd
ed, éd, öd
e

Alhangu

unk
tok
ok
aim
aid
ai
aink
aitok
aik

Felhangu

ünk
ték, tők *)
ök **)
eim
eid
ei
eink
eiték
eik

Mit kell ezen ragozról különösen figyelemben tartanunk?

Az itt előszámlált ragok épen úgy mint a' tőszó alanyeset gyanánt szolgálnak 's minden egyéb ragokat felvesznek, azaz a' többes rag nem veszi fel a' személyragokat, 's ezek viszont nem a' többesragot, de ezen kívül minden más ragozat, p. o. *ház-nak*, *ház-é-nak*, *házak-nak*, *házam-nak*.

Az *é* ragos nevek azonban nem csak minden egyéb ragot, hanem a' többes ragot is felveszik némelly esetben, 's a' személyragok' több birtokú 3-ik személyét *i* betű' alakjában, mi azután ismét alanyesetté válik 's végig ragozható, p. o. *Péteré*, *Péterék*, *Péteréi*.

Továbbá az *é* rag mind a' többes mind a'

*) Ezen ragok némelly nevek után segédhangzót vesznek magok elé 's így alakulnak: a-tok, o-tok, e-ték, é-ték, ö-tök.

**) Ezen rag részint szebb hangzás, részint különböztetés' kedvéért, midőn tudniillik a' többes szám' ragával összevág, *uk* *ük*-kel is felcserélhető gyönyör-ök helyett gyönyör-ük, halm-ök helyett halm-uk.

személyragokhoz egyaránt járulhat, p. *házak-é*, *há-zam-é*, sőt az *é* rag ismételtethetik is, p. o. *ki lováé ez a' patkó? Péteré-é.*

Belviszonyragok.

Alhangu	Felhangu
Birtokvonzó: <i>nak</i>	<i>nek</i>
Tulajdonító: <i>nak</i>	<i>nek</i>
Tárgyeset: <i>at ot</i>	<i>et ét öt t</i>

Helyviszonyragok.

Alhangu	Felhangu
1) E' kérdésre: <i>hol?</i>	
Marasztó: <i>ban</i>	<i>ben</i>
Állapító: <i>on</i>	<i>èn ön</i>
Veszteglő: <i>nál</i>	<i>nél</i>
2) E' kérdésre: <i>hová?</i>	
Beható: <i>ba</i>	<i>be</i>
Felható: <i>ra</i>	<i>re</i>
Közelítő: <i>höz</i>	<i>höz</i>

3) E' kérdésre *honnan?*

Kiható: <i>ból*</i>	<i>ból*</i>
Leható: <i>ról*</i>	<i>ről*</i>
Távolító: <i>től*</i>	<i>től*</i>

4) E' kérdésre: *meddig?*

<i>ig</i>	<i>ig</i>
-----------	-----------

Különféle névragok:

Okadó: <i>ért</i>	<i>ért</i>
Segítő: <i>val</i>	<i>vel</i>

*) A' ből, ből, ról, ról, tól, tól, u ü-vel is mondatnak és iratnak így: *bul, bül, rul, rül, tul, tül.*

Fordító:	<i>vá</i>	<i>vé</i>
Mutató:	<i>ül</i>	<i>ül</i>

Utasítás. Célirányos leszen a' növényeket arra szoktatni, hogy mindenik alanyesethez, vagy tőszóhoz valamennyi ragokat külön külön raggassák, p. ház-ak, házak-nak, házak-at, házak-ban, házak-on, házak-nál stb; ház-am, házam-nak, házam-at, házam-ban, házam-on, házam-nál stb.

Mel melyek a' ragozás' fő szabályai?

1) Az alhangu szók alhangu ragokat, a' felhanguak felhangu ragokat vesznek fel, p. házba, kertbe.

2) Midőn a' név' végén *a* vagy *e* hangzó van, az a' ragok előtt ékezetet kap, vagyis hosszúvá lesz, p. o. munka, munkában, munkára.

3) Ha a' ragozáskor két hangzó jön össze, u. m. a' szó' végén és a' rag' elején: a' rag' hangzója elhagyatik, p. munka, munka-ak, munkák; kapu kapu-k, kocsi, kocsi-k.

Kivételnek 1) az *é*, *ért*, *ig*, *ül*, *ül* ragok, mellyek hangzójokat megtartják, 's előttök a' név *a* *e* véghangzója megnyújtatik, vagy röviden marad; 2) az egy birtoku harmadik személyragok *a*, *e*, *ok*, *ök*, mellyek *j* betűt vesznek közbe, p. munka munká-ja, zeke zeké-jök.

4) Midőn a' név' végszótagjában *ö* *ő* v. *ü* *ű* hangzó van, az állapító és közelítő ragban mindig *ö* hangzónak kell lenni, p. üst-ön, üst-höz.

5) A' *val*, *vel*, *vá*, *vé* ragok' *v* betűje hasonúl, vagyis olyan mássalhangzóvá változik, melly a' ragozandó név' végén van, p. o. világ-val, nép-vel helyett világgal, néppel.

6) Ha a' rendes ragozás által több olly mássalhangzó kerülne össze, mellyek a' kimondást nehezzé, vagy rúthanguvá tennék: akkor a' rag

elé *a, o, v. e, é, ö* hangzó tétetik, p. *társ-a-tok, csillag-o-tok, nép-e-ték, kert-é-ték, fűrt-ö-tök.* Az illy közbevetett hangzókat segédhangzóknak nevezzük.

RAGOZÁSI PÉLDÁK.

Had	szám	nép	szem	kürt
-----	------	-----	------	------

Alanyesetiragok:

had-ak	szám-ok	nép-ek	szem-ék	kürt-ök
had-am	szám-om	nép-em	szem-ém	kürt-öm
had-ad	szám-od	nép-ed	szem-éd	kürt-öd
had-a	szám-a	nép-e	szem-e	kürt-e
had-unk	szám-unk	nép-ünk	szem-ünk	kürt-ünk
had-atok	szám-otok	nép-eték	szem-éték	...-ötök
had-ok	szám-ok	nép-ök	szem-ök	kürt-ök
had-aim	szám-aim	nép-eim	szem-eim	...-eim
had-aid	szám-aid	nép-eid	szem-eid	kürt-eid
had-ai	szám-ai	nép-ei	szem-ei	kürt-ei
had-aink	szám-aink	nép-eink	szem-eink	...-eink
had-aitok	szám-aitok	nép-eiték	szem-eiték	...-eitek
had-aik	szám-aik	nép-eik	szem-eik	kürt-eik
had-é	szám-é	nép-é	szem-é	kürt-é

Belviszonyragok:

had-nak	szám-nak	nép-nek	szem-nek	...-nek
had-nak	szám-nak	nép-nek	szem-nek	...-nek
had-at	szám-ot	nép-et	szem-et	kürt-öt

Helyviszonyragok:

had-ban	szám-ban	nép-ben	szem-ben	...-ben
had-on	szám-on	nép-én	szem-én	kürt-ön
had-nál	szám-nál	nép-nél	szem-nél	kürt-nél
had-ba	szám-ba	nép-be	szem-be	kürt-be
had-ra	szám-ra	nép-re	szem-re	kürt-re

had-hoz	szám-hoz	nép-höz	szem-höz	kürt-höz
had-ból	szám-ból	nép-ből	szem-ből	kürt-ből
had-ról	szám-ról	nép-ről	szem-ről	kürt-ről
had-tól	szám-tól	nép-től	szem-től	kürt-től
had-ig	szám-ig	nép-ig	szem-ig	kürt-ig

Különféle ragok:

had-ért	szám-ért	nép-ért	szem-ért	kürt-ért
had-dal	szám-mal	nép-pel	szem-mel	kürt-tel
had-dá	szám-má	nép-pé	szem-mé	kürt-té
had-úl	szám-úl	nép-ül	szem-ül	kürt-ül.

II.

Alma zeke ürü

Alanyeseti ragok:

almá-k	zeké-k	ürü-k
almá-m	zeké-m	ürü-m
almá-d	zeké-d	ürü-d
almá-ja	zeké-je	ürü-je
almá-nk	zeké-nk	ürü-nk
almá-tok	zeké-ték	ürü-tök
almá-jok	zeké-jök	ürü-jök
almá-im	zeké-im	ürü-im
almá-id	zeké-id	ürü-id
almá-i	zeké-i	ürü-i
almá-ink	zeké-ink	ürü-ink
almá-itok	zeké-iték	ürü-iték
almá-ik	zeké-ik	ürü-ik
almá-é v. alma-é	zeké-é v. zeke-é	ürü-é

Belviszonyragok:

almá-nak	zeké-nek	ürü-nek
almá-nak	zeké-nek	ürü-nek
almá-t	zeké-t	ürü-t

Helyviszonyragok:

almá-ban	zeké-ben	ürü-ben
almá-n	zeké-n	ürü-n
almá-nál	zeké-nél	ürü-nél
almá-ba	zeké-be	ürü-be
almá-ra	zeké-re	ürü-re
almá-hoz	zeké-höz	ürü-höz
almá-ból	zeké-ből	ürü-ből
almá-ról	zeké-ről	ürü-ről
almá-tól	zeké-től	ürü-től
almá-ig	zeké-ig	ürü-ig.

Különféle ragok:

almá-ért	zeké-ért	ürü-ért
almá-val	zeké-vel	ürü-vel
almá-vá	zeké-vé	ürü-vé
almá-úl	zeké-ül	ürü-ül
v. alma-úl	v. zeke-ül.	

Mellyek a' rokon hangu ragok, 's mit kell rólok figyelemben tartani?

A' rokonhangu ragok azok, mellyeknek első hangzójuk mindig megegyezik, azaz, ha valamelly névnek például többes raga *a* vagy *o* stb. hangzóval kezdődik, ugyanazon hangzót tartja meg a' többi rokon hangu ragokban is, u. m. *ház-ak* *ház-am*, nem pedig: *ház-om*; *fürt-ök*, *fürt-öm* nem: *fürt-em*.

Illyen rokon hangu ragok a' következők:

Többesrag: ak, ok ek, ék, ök

Tárgyeseti rag: at, ot et, ét, öt

Személyragok: am, om em, ém, öm

ad, od ed, éd, öd

atok, otok eték, éték, ötök.

P É L D A.

<i>Társ</i>	<i>csillag</i>
<i>társ-ak</i>	<i>csillag-ok</i>
<i>társ-at</i>	<i>csillag-ot</i>
<i>társ-am</i>	<i>csillag-om</i>
<i>társ-ad</i>	<i>csillag-od</i>
<i>társ-a-tok</i>	<i>csillag-o-tok</i>
<i>nép</i>	<i>kert</i>
<i>nép-ek</i>	<i>kert-ék</i>
<i>nép-et</i>	<i>kert-ét</i>
<i>nép-em</i>	<i>kert-ém</i>
<i>nép-ed</i>	<i>kert-éd</i>
<i>nép-e-ték</i>	<i>kert-é-ték</i>

Fürt
fürt-ök
fürt-öt
fürt-öm
fürt-öd
fürt-ö-tök.

Mit kell a' személyragokról különösen figyelemben tartani?

1) Az egy birtoku harmadik személyek' ragai *a*, *e*, *ok*, *ök* hangzó után *j* betűt vesznek közbe, melly esetben a név' végén az *a*, *e* megnyújtatik, p. *ruha*, *ruhá-j-a*, *ruhá-j-ok*; *kefe*, *kefé-j-e*, *kefé-j-ök*.

J e g y z e t. Az *i* végű neveket, némelleyek így is ragozzák: *kocsi-a*, *kocsi-ja* helyett, 's a' több birtoku személyragokat rövidítetlen függesztik illyképen: *kocsi-aim*, *kocsi-im* helyett.

2) Ugyanezen ragok fölveszik közbe a *j* betűt némelley mássalhangzón végződő nevek után *is*, 's az illy nevek után megmarad a' *j* betű a'

több birtoku ragokban is, p. *kalap-j-a*, *kalap-j-ok*, *kalap-j-aim*, *kalap-j-aid*, *kalap-j-aik* stb.

3) Némelly hangzón végződő nevek után a' több birtoku személyragok meg is rövidíthetők, első hangzójuk, t. i. az *a*, *e* v. *ja*, *je* szótag kihagyatván, p. *barát-jaim*, vagy *barát-im*, *őse-im*, vagy *ős-im*.

Miféle mássalhangzón végződő nevek veszik fel az egy birtoku 3-ik személyek' ragait j nélkül?

1) Azon nevek, mellyek' végbetűje *cs*, *cz*, *gy*, *h*, *j*, *l*, *ly*, *ny*, *r*, *ty*, *s*, *sz*, *z*, *zs*, p. o. *kövecs-e*, *kulacs-a*, *ketrecz-e*, *irigy-e*, *doh-a*, *zaj-a*, *étel-e*, *guzsaly-a*, *kár-a*, *dohány-a*, *poronty-a*, *vetés-e* stb.

Legnagyobb része a' felhanguaknak nem veszi fel a' *j* segéd betűt, u. m. *kövecs-e*, *ketrecz-e*, *tized-e*, *öreg-e*, *telek-e*, *étel-e*, *elem-e*, *öltöny-e*, *cserep-e*, *tenger-e*, *lemez-e* stb. Ujabban az ily-lyek is, mint *kürt-je*, *üst-je*, így is iratnak: *kürt-e*, *üst-e*.

2) A' hangugratók és ékvesztők azaz olly nevek, mellyek ragozáskor végszótagbeli hangzójukat vagy kilökik, vagy megrövidítik, p. *hatalom*, *hatalm-a*; *agár*, *agar-a*.

Ezen szabályok szerint a' személyragok többféleképp módosulnak.

1) Hangzó után.

Alhangu

Felhangu

Egy birtok

-m	almám	-m	kelmém	köpüm
-d	almád	-d	kelméd	köpüd
-ja	almája	-je	kelméje	köpüje

-nk	almánk	-nk	kelménk	köpünk
-tok	almátok	-ték	tök kelméték	köpütök
-jok	almájok	-jök	kelméjük	köpüjük.

Több birtok.

Alhangu		Felhangu		
-im	almáim	-im	kelméim	köpüim
-id	almáid	-id	kelméid	köpüid
-i	almái	-i	kelméi	köpüi
-ink	almáink	-ink	kelméink	köpüink
-itok	almáitok	-iték	kelméiték	köpüiték
-ik	almáik	-ik	kelméik	köpüik.

2) Némelly mássalhangzó után:

Kalap-om

-d
-ja
-unk
-otok
-jok
-jaim
-jaid
-jai
-jaink
-jaitok
-jaik.

3) A' több birtoku ragok rövidítve:

barát-jaim	v.	-im	ős-eim	v.	-im
-jaid	„	-id	-eid	„	-id
-jai	„	-i	-ei	„	-i
-jaink	„	-ink	-eink	„	-ink
-jaitok	„	-itok	-eiték	„	-iték
-jaik *)			-eik *)		

*) Ezen rag' rövidítése nincs szokásban.

A' tok, ték stb. személyragot melly nevek veszik fel segédhangzóval, mellyek a' nélkül?

1) Minden két vagy több tagú szók többnyire kétképen ragozhatók, u. m. segédhangzóval vagy a' nélkül, p. *akarat-tok, kertész-ték, tudomány-tok* v. *tudományo-tok, tömeg-ték* v. *tömegé-ték*.

2) Minden egyéb nevek segédhangzóval ragoztatnak, p. *körötök, sorotok*.

Jegyzet. A' több taguaknál a' jobb hangzat határozza el: felvétessek-e a' segédhangzó vagy nem? p. o. *akarat-tok* jobban hangzik mint *akarat-o-tok*, *harang-o-tok* jobban mint *harang-tok*.

Mellyek a' kivételes személyragozású nevek?

1) Némelly nevek az egybirtoku 3-dik személyragok előtt (*a, e, ok, ök*) véghangzójokat ellökik, a' több birtoku 3-ik személyeket pedig kétképen ragozzák, u. m. szabályosan, v. megrövidítve.

I. P É L D A.

Atya

Néne

Egy birtok

aty-ám

nén-ém

aty-ád

nén-éd

aty-ja

nén-je

aty-ánk

nén-énk

aty-átok

nén-étek

aty-jok

nén-jök

Több birtok

aty-áim

nén-éim

aty-áid

nén-éid

aty-ái v. aty-jai

nén-éi v. nén-jei

aty-áink

nén-éink

aty-áitok

nén-eitök

aty-áik v. aty-jaik

nén-éik v. nén-jeik.

Igy ragoztatnak ezen nevek: *apa, atya, anya, bátya, néne*.

Öcse hasonló ragozatú, csak hogy a *j* helyett a' *cs*-t kettőzteti: *öcs-cse, öcs-csök, öcs-éi, öcs-csei, öcs-éik, öcs-cseik*.

Jegyzet. A' felhanguak, u. m. *néne, öcse* a' több birtoku ragokat általánosan kétképen vehetik fel; így mondhatjuk például: *nénjeim, öcsceim*; de a' főnnebbi ragozás mégis ajánlatosabb.

2) Némelly *ó, ő*-ben végződő nevek az egybirtokú 3-dik személyek' ragai, 's a' több birtokú ragok előtt véghangzójokat rövid *a e*-re változtatják, de szabályosan is ragozhatók.

II. P É L D A.

Alhangu

Felhangu

E g y b i r t o k

hint-ó

erd-ó

hint-óm

erd-óm

hint-ód

erd-ód

hint-ója v. hint-aja

erd-ője v. erd-eje

hint-ónk

erd-ónk

hint-ótok

erd-ótok

hint-ójok v. hint-ajok

erd-őjük v. erd-ejük

T ö b b b i r t o k

hint-óim

v. aim

erd-óim

v. eim

hint-óid

v. aid

erd-óid

v. eid

hint-ói

v. ai

erd-ói

v. ei

hint-óink

v. aink

erd-óink

v. eink

hint-óitok

v. aitok

erd-óitok

v. eitok

hint-óik

v. aik

erd-óik

v. eik.

Igy ragoztatnak a' következő nevek: *ajtó, alsó, apró, belső, bimbo, borsó, elő, első, erdő, erő,*

esztendő, felső, hintó, hordó, idő, kettő, korsó, külső, mező, orsó, posztó, seprő, szélső, szőlő, tető, tinó, tudó, velő, vessző, zsidó.

Jegyzet. *Borsó* a' több birtokú személyragokat csak szabályosan veheti fel. Ajánlatos ezen szabály két-értelműség' kikerülése végett még több szókra is, u. m. *idő, erő, mező, külső* stb.

3) A' *nő, vő* neveket egészben véve kétképen ragozzák a' közbeszédben; de az előbbi szabályt biztosabb megtartani ezekre nézve is, azon különbséggel, hogy a' több birtokú ragokban inkább rövidített hangzóval ragoztatnak, 's a' toldott *ja, je* ragot ott is megtartják: *nejeim, vejeim*, nem pedig: *neim, veim*.

III. P É L D A.

Egy birtok

<i>nő-m</i>	<i>vő-m</i>
<i>nő-d</i>	<i>vő-d</i>
<i>nő-je v. ne-je</i>	<i>vő-je v. ve-je</i>
<i>nő-nk</i>	<i>vő-nk</i>
<i>nő-tök</i>	<i>vő-tök</i>
<i>nő-jök v. ne-jök</i>	<i>vő-jök v. ve-jök.</i>

Több birtok

<i>nő-im</i>	<i>v. ne-jeim</i>	<i>vő-im</i>	<i>v. ve-jeim</i>
<i>nő-id</i>	<i>v. ne-jeid</i>	<i>vő-id</i>	<i>v. ve-jeid</i>
<i>nő-i</i>	<i>v. ne-jei</i>	<i>vő-i</i>	<i>v. ve-jei</i>
<i>nő-ink</i>	<i>v. ne-jeink</i>	<i>vő-ink</i>	<i>v. ve-jeink</i>
<i>nő-iték</i>	<i>v. ne-jeitek</i>	<i>vő-iték</i>	<i>v. ve-jeitek</i>
<i>nő-ik</i>	<i>v. ne-jeik</i>	<i>vő-ik</i>	<i>v. ve-jeik.</i>

Jegyzet. A' több birtokú ragokban e' két szó még így is ragoztatik: *nő-jeim, vő-jeim*; de a' *ve-jeim, ne-jeim* ajánlatosabb.

4) A' *fő* vagy *fej* mint névtő két alakban is-

meretes; mindenik szabályosan ragozható u. m. *főm, fejem* stb.

Jegyzet. A' *fő* és *fej* nem egy értelműek, a' *fej* ugyanis a' testnek része, a' *fő* vagy melléknév, vagy ha főnévül használtatik, főnöket, elöljárót, eredetet, kezdetet jelent, p. o. *ember-fej, állat-fej; fő-ember, kut-fő, híd-fő*.

Mik a' hangugrató nevek 's mikép ragoztatnak?

A' hangugrató nevek azok, melyek végszótagbeli hangzójakat ellökik a' következő ragok előtt u. m.

1) személyragok

2) többes rag

3) tárgyeseti rag

4) állapító rag

p. *halom, halmom* stb; *halmok, halmot, halmon*,

Mel melyek a' hangugrató nevek?

1) az *om, ém, öm*, főleg pedig az *alom, elém* végűek, u. m. *alom, gyalom, sólyom, sulyom, selyém, öröm, korom, köröm, barom, izom, értelém, hatalom* stb; kivétetik *öröm*.

2) az *ok, ék, ök* végűek, u. m. *tücsök, mocsok, piszok, vaczok, peczék, tulok, tülök, kölyök, átok, árok, éték, véték, berék, burok, bürök, csürök* stb.

Kivétetik: *örök, török, gyerek, tűzok*.

3) Az *ég* végűek: *mérég, férég, kérég, nyereg*.

4) Az *ol, él, öl* végűek: *akol, ököl, öböl, Ekél* (helység).

5) Az *or, ér, ör* végűek, u. m. *bodor, fodor, szobor, ökör, tükör, cukor, kapor, epér, szeder, medér, lator*.

Ide tartozik még *gyomor*.

Kivétetik: *botor, bitor, szigor, vidor, topor* (balta' neme, kis szekercze).

6) A' következő szabály alá nem vonható nevek, u. m. *bagoly, fogoly, szugoly, Ipoly; haszon, vászon; torony, takony; horog, dolog; kapocs.*

7) Kétképen ragozhatók, azaz szabályosan és hangugratással a' következők: *ajak, ászok, telek, bátor, sátor, fátyol, kátyol; koboz, tegez, exer, terem.*

8) A' *pehely, kehely, teher, vehem* nem csak hangugratók, hanem két vég mássalhangzójokat által is teszik v. átcserélik, u. m. *pe-lyh-ek, kehely-ek, te-rh-ek.*

9) A' *lélek* hangugrató is, ékét is elveszti a' mondott ragok előtt: *lelkém, lelkék, lelkét*; de az állapítóban kétképen van: *léleken, lelkén.*

Mellyek az általánosabb kivételek a' hangugratásra nézve?

Nincs helye a' hangugratásnak: 1) ha a' hangugratás által három vagy több mássalhangzó kerülne egymás mellé, vagyis ha a' fönnebbi vég szóragokat két vagy több mássalhangzó előzi meg, p. o. *ostrom, vesztég, tengér* stb nem mondhatók: *os-trm-ok, ve-sztg-ek, te-ugr-ék.*

2) Ha a' fönnebbi végszótagokat: *m, n, ny, v* előzi meg, p. o. *csömör, komor, tömör, nyomor, konok, könyök, homok, zömök, gyönyör, távol, sávol* stb nem hangugratók.

A' *gyomor* szó nem esik e' kivétel alá, melly (mint fönnebb láttuk) hangugrató.

3) Az ujabban alkotott vagy kölcsönözött szók rendesen nem hangugratók, u. m. *tudor, szigor, potom, mogul* stb.

J e g y z e t. A' hangugratókról adott szabályokban a' zárt *é*-t a' nyílt *e*-től meg kell különböztetni, mert itt csak ezen három hangzóról van szó, u. m. *o*, *é* (zárt) és *ö*. Az *a*- és nyílt *e*-vel képezett szók, mint *öreg*, *meleg*, *csutak*, *alak*, *elem* stb vagy nem hangugratók, vagy csak kivételkép tartoznak a' hangugratók közé, millyenek : *terem*, *telek*, *ajak*.

P É L D Á K.

hatalom	halom	kégyelem	selym	köröm
többes rag : hatalm-ak	halm-ok	kégyelmek	selym-ék	körm-ök
hatalm-am	halm-om	kégyelm-em	selym-ém	körm-öm
hatalm-ad	halm-od	kégyelm-ed	selym-éd	körm-öd
hatalm-a	halm-a	kégyelm-e	selym-e	körm-e
hatalm-unk	halm-unk	kégyelm-ünk	selym-ünk	körm-ünk
hatalm-a-tok	halm-o-tok	kégyelm-e-ték	selym-é-ték	körm-ö-tök
hatalm-ok	halm-ok,-uk	kégyelm-ök	selym-ök	körm-ök
hatalm-aim	halm-aim	kégyelm-eim	selym-eim	körm-eim
hatalm-aid	halm-aid	kégyelm-eid	selym-eid	körm-eid
hatalm-ai	halm-ai	kégyelm-ei	selym-ei	körm-ei
hatalm-aink	halm-aink	kégyelm-eink	selym-eink	körm-eink
hatalm-aitok	halm-aitok	kégyelmeiték	selym-eiték	körm-eiték
hatalm-aik	halm-aik	kégyelm-eik	selym-eik	körm-eik.
tárgyesti rag : hatalm-at	halm-at	kégyelm-et	selym-et	körm-öt
állapító ;	hatalm-on	kégyelm-en	selym-en	körm-ön

A' többi ragok előtt nincs helye a' hangugratásnak.

hatalom-e

hatalom-nak

hatalom-ért stb.

Személyragok

Mik az ékvesztő nevek's mikép ragoztatnak?

Ékvesztőnek mondatik az olly név, melly néhány rag előtt; u. m.

1) személyrag

2) többes rag

3) tárgyeseti rag

végsozótagbeli *ékét* vagy vonását elveszti, p. o. *agár, agar-am, agar-ak* stb.

Mellyek az ékvesztő nevek?

1) Az *ár, ér* végűek közül a' következők: *ér, dér, tér, sár, nyár, agár, bogár, sugár, egér; sudár, madár; kosár, mozsár, kenyér, számár, gyökeér.*

2) Az *ál, él* végűek közül: *bél, dél, fél, nyél, szél, tél, földél, kötél, fonál, kanál.*

3) A' következő nevek u. m. *ég, jég, derek, fenék, fazék* (fazok), *kerék, veréb, egyéb, közép, cserép, ész, mész, vész, kéz, réz, kevéz, nehéz, hév, név, lev* (lé), *kalán, tehén, légy, téj, víz.*

Jegyzet. A' *derek*, midőn kitünőt jelent, *ékét* megtartja's felhangulag ragoztatik: *derek-ék, derek-ét* (fn) *derek-ek* (mn.)

4) Azon egy tagú nevek, mellyekben hosszú *í, ú, ű* hangzó van, u. m. *lúd, rút, híd, szűz, tűz, tíz, hús* stb.

Jegyzet. Az *ék-vesztők* közül némelleyek, u. m. *sugár, vész* kétképen ragozhatók: *sugára, sugara; vésze vesze* (a' balatoniak így beszélnek: nagy *vesze* van a' Balatonnak).

5) Némelleyek az *ékvesztők* közül az állapítót és az *úl, űl* ragot is kétképen veszik fel, úgymint *ékvesztéssel* és a' nélkül, p. o. *névén, nevén; jégűl, jegűl.*

6) Azon egytagú szók, mellyekben *í, ú, ű*

hangzó van, különböző tájak' kiejtései szerint szinte kétképen ragozhatók; ezekre néze azonban ajánlatos a' rövidítés, és pedig nem csak a' fön kitett ragok előtt, hanem általában minden hangzón kezdődő 's kivált hosszú hangzójú ragok előtt, p. o, *út, utak, utul, utért* stb.

7) Némellyek, mint; *cserép, egyéb, veréb, kerés, téj, földél, kötél, fonál* stb, némelly tájak' kiejtése szerint már mint névtő is, vonás nélkül használtatnak, u. m *egyeb, vereb* stb.

PÉLDÁK.

	agár	eger
többsz. rag :	agar-ak	eger-ek
	agar-am	eger-em
	agar-ad	eger-ed
	agar-a	eger-e
	agar-unk	eger-ünk
	agar-atok	eger-eték
személy- ragok	agar-ok	eger-ök
	agar-aim	eger-eim
	agar-aid	eger-eid
	agar-ai	eger-ei
	agar-aink	eger-eink
	agar-aitok	eger-eiték
	agar-aik	eger-eik
tárgyeseti rag :	agar-at	eger-et.

A' többi ragok előtt megtartatik az *ék*:

agár-é

agár-nak

agár-ért stb.

Mikivételalá esnek némelly hangzó végű nevek?

1) A' következő szók, u. m, *ló, kő, cső, tő, hé, lé*, vég hangzójokat megrövidítik; ezek pedig :

só, szó, jó, hó, tó, hó, az ó-t, a-ra e-re, változtatják's mindkét rendbelieknél v szuratik közbe.

Az elősorolt nevek illy változást szenvednek a' következő ragok előtt, u. m.

- 1) többes rag
- 2) tárgyeseti rag
- 3) személyragok
- 4) állapító rag

p. tó tarak, cső, csövek.

Jegyzet, a) *Jó* midőn melléknév, valamint a' *hó* is szabályosan ragoztatik: *jók, hók.* b) *Bő* hangzóját nem rövidíti, de *v-t* vesz közbe: *bővek.* c) Többnyire az állapítót kétképen veszik fel: *csövön csön, kövön kön, tavon tón* stb; a' *ló* csak így: *lovon.* d) Némelyek az *ül* rag előtt is kétképen ragozhatók: *tavúl, kövül, csövül, v. tóul, köül csöül.*

2) Az *ű* végű egytaguak a' főnnebb kitett ragok előtt véghangzójokat rövid *ü* v. *i-re* változtatják, és szinte *v* betűt vesznek közbe; p. o. *szű; szí-vek, hű: hi-vek, mű: mű-vek v. mi-vek, nyű: nyü-vek, v. nyi-vek; fű, fü-vek.*

Jegyzet. a) Az állapítót kétképen veszik fel: *fűvön v. fűn, miven v. mün.* b) A' *hű, szű* már névtő gyanánt is iratnak így; *hív, szív.*

P É L D A.

	<i>hó</i>	<i>kő</i>	<i>fű</i>	<i>hű</i>
többszörös rag :	ha-vak	kő-vek	fű-vek	hi-vek
	ha-vam	kő-vem	fű-vem	hi-vem
	ba-vad	kő-ved	fű-ved	hi-ved
	ha-va	kő-ve	fű-ve	hi-ve
	ha-vunk	kő-vünk	fű-vünk	hi-vünk
	ha-vatok	kő-veték	fű-veték	hi-veték
személyragok :	ha-vok	kő-vök	fű-vök	hi-vök
	ha-vaim	kő-vem	fű-veim	hi-veim
	ha-vaid	kő-veid	fű-veid	hi-veid
	ha-vai	kő-vei	fű-vei	hi-vei
	ha-vaink	kő-veink	fű-veink	hi-veink
	ha-vaitok	kő-veiték	fű-veiték	hi-veiték
	ha-vaik	kő-veik	fű-veik	hi-veik

tárgyeseti rag: ha-vat kö-vet fű-vet hi-vet v. hűt

állapító rag: ha-von kö-vön fű-vön hi-ven
v. hón v. kőn v. fűn v. hűn

mutató. ha-vul kö-vül fű-vül hi-vül

v. hó-úl v. kő-úl v. fű-úl

A' többi ragokat ékvesztés nélkül veszik fel, u. m.

hóé

hónak

hóért stb.

3) Némelly *u, ü* végű nevek a' személyragok, többes rag és tárgyeseti, állapító és mutató rag előtt kétképen is ragozhatók, u. m. szabályosan, vagy az *u, ü* hangzót *v*-re változtatva, p. *daruk* v. *darvak*. Illyenek: *odu* v. *adu*, *falu*, *ölü*, v. *ölv*, *fenyü*, *hamu*, *tetü*, *szaru*, *daru*.

Jegyzet. A' régiek a' *könyü* szót is így ragozták, mi a' köznépnél mai nap is szokásban van p. o. *potyog a' könyve*. Most a' *könyü* inkább szabályosan ragoztatik, *könyü-m*, *könyü-d*, *könyü-je* stb; de szokásban van a' *köny* sőt *könny* névtő is, mellyek szinte rendes ragozásuak.

P É L D Á K.

daru

ölü

többes rag: dar-uk v. darv-ak ölü-k v. ölv-ek.

személyragok	{	daru-m	v.	darv-am	ölü-m	v.	ölv-em
	{	daru-d	v.	darv-ad	ölü-d	v.	ölv-ed
	{	daru-ja	v.	darv-a	ölü-je	v.	ölv-e
	{	daru-nk	v.	darv-unk	ölü-nk	v.	ölvünk
	{	daru-tok	v.	darv-atok	ölü-tök	v.	ölv-eték
	{	daru-jok	v.	darv-ok	ölü-jök	v.	ölv-ök
	{	daru-im	v.	darv-aim	ölü-im	v.	ölv-eim
	{	daru-id	v.	darv-aid	ölü-id	v.	ölv-eid
	{	daru-i	v.	darv-ai	ölü-i	v.	ölv-ei
	{	daru-ink	v.	darv-aink	ölü-ink	v.	ölv-eink
		daru-itok	v.	darv-aitok	ölü-iték	v.	ölv-eiték
		daru-ik	v.	darv-aik	ölü-ik	v.	ölv-eik,

tárgyeseti rag: daru-t v. darv-at ölü-t v. ölv-et

állapító rag: daru-n v. darv-on ölü-n v. ölv-ön

műtató: daru-úl v. darv-úl ölü-úl v. ölv-úl

A' többi ragokat szabályosan veszik fel:

darué

darunak

daruért stb.

J e g y z e t. Némellyek ezek közül már a' névtőben is *v*-re változott hangzóval vannak divatban 's ezeknél a' szabályos ragozás szinte ajánlhatóbb. Illyenek: *szarv, ölv.*

4) *Ifju, borju, varju, sarju, gyapju, fattyu, faggyu, fiu, hosszú, könnyü* a' többes ragot, személyragokat, tárgyeseti ragot többnyire kétképen veszik fel, u. m. szabályosan, vagy vég hangzókat elhagyva 's ekkor úgy ragoztatnak, mint mássalhangzón végződő nevek, p. *gyapjum gyapjam, varjum varjam, ifjut ifjat* stb.

P É L D A.

Gyapju

többes rag:	gyapj-uk	v.	gyapjak
személy- ragok	gyapju-m	v.	gyapj-am
	gyapju-d	v.	gyapj-ad
	gyapju-ja	v.	gyapj-a
	gyapju-nk	v.	gyapj-unk
	gyapju-tok	v.	gyapj-atok
	gyapju-jok	v.	gyapj-ok
	gyapju-im	v.	gyapj-aim
	gyapju-id	v.	gyapj-aid
	gyapju-i	v.	gyapj-ai
	gyapju-ink	v.	gyapj-aink
	gyapju-itok	v.	gyapj-aitok
	gyapju-ik	v.	gyapj-aik

5) *Bíró* a' többes és személyragok előtt hangzóját *a*-ra változtatja.

töbös rag.: *birák*

személy- ragok	{	<i>birá-m</i>	<i>birán-k</i>
		<i>birá-d</i>	<i>birá-tok</i>
		<i>birá-ja</i>	<i>birá-jok</i>
		<i>birá-im</i>	<i>birá-ink</i>
		<i>birá-id</i>	<i>birá-itok</i>
		<i>birá-i</i>	<i>birá-ik</i>

Általános jegyzet. a) Az itt előszámlált szók közül igen számosan értelemkülönböttes végett vagy egyik vagy másik ragozás mellett maradnak állhatatosan; mást jelent p. o. *sók*, mást *savak*, mást *hamuk*, mást *hamvak*, *szók*, *szavak*, *művek* (*elmeművek*), *mívek*, (*kézmívek*). b) A' tulajdonnevek mindig szabályosan ragoztatnak, és sem hangugratásnak, sem ékvesztésnek, sem más akárminemű kivételnek nincsenek alávetve, p. o. *Kosár*, *Szél*, *Daru*, a' többes számban nem *Kosarak*, *Szelek*, *Darvak*, hanem: *Kosárok*, *Szélek*, *Daruk*.

Melly nevek veszik fel a' többes ragot 's a' rokonhangu ragokat nyílt a, vagy nyílt e hangzóval?

1) Azon hangzó végű nevek, a) mellyek *v* segéd betűt vesznek közbe, p. *lovak*, *lovat*, *lovam*, *lova-id*, *lovatok*; *kövek*, *követ*, *kövem*, *köved*, *köve-ték*; b) vagy mellyek vég *u* *ü* hangzó-jokat *v*-re változtatják, p. *daru*, *darvak*, *darvat*, *darvam*, *darvad*, *darvatok*; *fenyű*, *fenyvek*, *fenyvet*, *fenyrem*, *fenyved*, *fenyveték*; c) azon nevek, mellyek vég *u*, *ü* hangzó-jokat ezen ragok előtt elvetik, p. o. *ifju*, *ifjak*, *ifjat*; d) azon nevek, mellyek az említett ragokat hangzóvesztés nélkül is vagy csupán úgy veszik fel, p. o. *szomorú-ak*, *házi-ak*, *régi-ek*.

2) A' két tagunál hosszabb *alom*, *elem* végű

hangugratók, p. *hatalom, hatalmak, hatalmat; kegyelem, kegyelmek, kegyelmet*. Ide tartoznak: *bátor, sátor, vászon, vékony*, midőn hangugratók.

3) Az ékvesztők, u. m. *agár, agarak, agarat, agaram; egér, egerek, egeret, egerem*.

4) Hol ezen ragok már ragozott vagy fokozott nevekhez függesztetnek, p. *ház-ak-at, kerték-et, ház-am-at. kert-ém-et; nagy-obb-ak, kisebb-ek, nagy-obb-akat* stb.

5) Az ékony, ékeny végűek, p. *hajlékony-ak, törékeny-ék*.

6) A' tőszámok, p. *százak, százat, ezrek, ezret*.

Kivétetik: *öt, hat; öt-öt, hat-ot*.

7) Következő a) alhangu szók is *a*-val ragoztatnak: *ág, agy, ágy, agyar, ajak, áll, alj, ár, árny, bús, fal, fark, fog, galy, gyors, had, haj, hal, hárs, has, hát, ház, hold, hód, kád, kút, láb, lúd, lágy, láz, lyuk, máj, nád, nyáj, nyak, nyál, nyárs, nyúl, ól, oldal, olly, rozs, rúd, sok, száj, szakáll, szál, szár, szárny, tág, táj, tál, talp, tár, tárgy, társ, toll, új, ujj, út, vad, vád, vág, vaj, váll, var, vár. vas, vész, vonal, zár.* — *Olaj, arany* kétképen ragozhatók. *olajak, aranyak, olaj-ok, arany-ok*.

b) A' középhanguak közől ide tartoznak: *díj, fi, héj, híd, híg, híj, ij, in, lík, nyíl, szíj, szil, víg*.

8) Következő felhangu szók: a) nyílt *e*-vel ragoztatnak: *éb, heggy, heggy, fül, fürj, hölgy, könyv, öl, öröm, örv, öv, őz, rög, rügy, szög, szög, szügy, tölgy, tőgy, ügy* stb. b) 's a' középhangú szók közől: *disz, éj, ék, ép, gép, illy, iv, íz, víz, kép, melly, nép, rét, szép, rég*.

Mellyek veszik fel a' többes számot és a' rokonhangu ragokat o, ö v. zárt é hangzóval?

1) Mind azon al- és felhanguak, mellyek a' fennemlített szabályok alá nem tartoznak, különösen pedig a' két vagy több hangu szók o vagy közép é hangzót vesznek fel, p. *hangok, hangot; kalapok, kalapot; dobok, dobot; kert-ék, növény-ék.*

2) A' felhanguak közül azok, mellyek vég-szótagjában ö vagy ü van, 's mellyek a' fennebbi szabályokban nem foglaltatnak, ö hangzót vesznek fel, p. *ködök, ködöt; üstökök. üstököt.*

3) A' melléknevek között némellyek, általában pedig az s végzetűek, midőn főnevűl használtatnak, o é vagy ö-vel, midőn melléknevűl maradnak a e-vel képezik a' rokon ragukat; p. o. *okosok* (főnév) *okosak* (mn), *hősök* (fn) *hősek* (mn), *nyergések* (fn) *nyergesek* (mn), *kesztyűsök* (fn) *kesztyűsek* (mn), *kapusok* (fn) *kapusak* (mn), *órá-sok* (fn) *órásak* (mn).

4) A' középhanguak közül: a) o hangzót vesznek fel a' következők, u. m. *csik, csin* (decor), *czél, gyík, kín, pír, sír, sík, sip, sír, szirt* (nyakszirt) *zsír*; b) é hangzót vesznek fel: *bér, csék, csin* v. *csiny* (excessus), *czím, éd, fény, him, hír, kény, rim, sin, szék, szín, szirt* (kőszirt) *véd* stb.

Milly különös kivétel van a' tárgyesetre nézve?

Azon nevek, mellyek úgy nevezett *folyékony l, ly, n, ny, r*, és *sziszegő s, sz, z, zs*, úgy szinte j mássalhangzón végződnek, midőn ezen mássalhangzókat közvetlenül hangzó előzi meg, 's a' többes számban *ok, ök* v. *ék* ragot vesznek fel, a' tárgyesetet hangzó nélkül, azaz pusztá t betűvel képezik: p. *asztalok, asztalt; molyok, molyt; kínok, kint;*

gúnyok, gúnyt; borok, bort; kosok, kost; szakaszok, szakaszt; húzok, húzt; parázsok, parázst; ételek, ételt; hüvelyek, hüvelyt; öltönyök, öltönyt; bődönök, bődönt; ködmenek, ködment; térek, tért; kések, kést; rekeszek, rekeszt; csizék, csizt; bajok, bajt; robajok, robajt; ellenben: halak, halat; házak, házat; vajak, vajat; tejek; tejet.

Jegyzet. *Olaj, arany* szóknak többesök is kétféle levén, u. m. *olaj-ok* v. *olaj-ak*, *arany-ok* v. *aranyak*, tárgyeseti ragjok is kétféle u. m. *olajat* v. *olajt*, *aranyat* v. *aranyt*.

Mi a' névutó?

A' névutó olly szó, melly a' nevek értelmét különböző viszonyok szerint módosítja, 's e' részben a' ragokkal tökéletesen megegyezik, p. *ház előtt, kemencze mellett, ágy alatt.*

Miben különbözik a' névutó a' ragtól?

- 1) A' névutó szinte mint a' rag utána tétetik a' névnek, de avval soha nem ragasztatik össze;
- 2) sem hangrendet nem követ, sem más változást nem szenved, sem az előtte álló néven (néhány névutót kivéve) nem változtat.

Mellyek a' névutók?

Alá, alatt, alól

Által

Elé, elől

Ellen

Felé, felől

Fölé, fölött, félett

Gyanánt

Hégyé, hégyett

Helyett

Íránt

Kívül
 Közé, között, közől
 Köré, körött, körül
 Mégé, mégett, mégől
 Mellé, mellett, mellől
 Miatt
 Óta
 Szerént v. szerint
 Után
 Végett.

Mire használtatnak még a' ragok és névutók?

A' ragok és névutók (néhányat kivéve) ismét újra ragozhatók; ugyanis felveszik az egybirtoku személyragokat 's illy alakban a' személyes névmások' ragozását egészítik ki (l. alább a' Személyes névmásokról.)

Melly névutók 's határozók tétetnek ragozott nevek után?

A' következők:

1) Állapítók, *on* stb ragú nevek után tétetnek.

alúl: Pesten alúl

át, átal, által: Dunán át

belül: házon belül

felül: százon felül

innen: Tiszán innen

kívül: magán kívül

túl stb hegyen túl

2) *hoz* stb után

képest; vagyonához képest

közel: házamhoz közel

3) *fogva, fográst*

nál, nél ragos név után tétetnek, midőn eszközt

vagy okot jelentenek, p. *annál fográst, hajánál fogra*; de midőn tért vagy időt határoznak meg, *tól, tól* ragos név után tétetnek: *mától fogra, tegnaptól fogra*.

Jegyzet. Hibásan mondatik: *tegnaptól óta tegnap óta* helyett.

4) *Nézve, nézvést*

ra, re ragos név után tétetik: *mire nézve*.

5) *Tól, től*, ragos nevek után tétetnek: *tárol, tora*; a' várostól tova, barátitól távol.

6) *Együtt, val, vel* után: *gyermekeivel együtt*.

Jegyzet. Ezek között tulajdonképeni névutók csak a' *képest, nézve, fogra*; a' többi határozó levén a' név elé is tétethetik: *tul a' Dunán, kívül a' kerten*.

Mikép ragoztatnak az összetett szók?

Az összetett szók közül csak a' végső ragoztatik, p. o. *Vágduna, Vágdunának, Vágdunát, rakhelyet, munkabért*.

Jegyzet. a) Midőn a' szók szétbontatnak, visszaesnek saját szabályaik alá, p. o. *munkabéremet kívánom*, 's *munkám' bérét kívánom*; b) az összetett mellénevek fokozhatók is, p. o. *nagy lelkűbb, kis szerűbb*, de ezek is néha szétválaszthatók illyképen: *kisebb szerű*. A' sokféle nagyféle csak így fokozható: *többféle, nagyobbféle*.

A' MELLÉKNÉVRŐL.

Mi a' melléknév?

Azon szó, melly a' személynek vagy tárgynak tulajdonságát, minőségét fejezi ki, melléknévnek mondatik, p. o. *kicsi, nagy, gyöngye, erős ember*. Itt az *ember* a' főnév, a' *kicsi, nagy* stb melléznevek.

Mikép ragoztatnak a' melléknevek?

A' melléknevek' ragozása némi kivétellel ugyanaz, a' mi a' főneveké. A' kivételek e' következők: Az *u* és *ü* végűek a' többes ragot kétképen veszik fel, úgymint hangzóval, 's ekkor véghangzójuk megrövidül, vagy hangzó nélkül, p. *késérű*, *késérűk*, v. *késérűek*; *domború*, *domborúk* v. *domboruak*. Ha pedig az *u*, *ü* végzetű melléknév előtt még egy más melléknév áll, melly annak tulajdonságát határozza meg, akkor az *u ü*-ben végződő melléknév a' többes ragot mindig hangzóstúl veszi fel, p. *nagy kezű*, *kis lábú*; *nagy kezűek*, *nagy lábúak*.

2) Némelly *ó*, *ő* végű melléknevek is kétképen veszik fel a' többes ragot, de soha meg nem rövidülnek, p. o. *illő-ek* v. *illők*, *állandó-ak* v. *állandók*.

3) Az *i*-vel végződő melléknevek a' többes ragot mindig hangzóstúl veszik fel, p. o. *égi*, *földi*, *égiék*, *földiek*.

4) Midőn az *i* végű nevek főnév gyanánt szolgálnak, a' több birtokú személyragokat helyesebben rövidítés nélkül veszik fel, u. m. *földieim*, *háziaim*, jobb mint *földi-im*, *házi-im*.

5) Némelly melléknevek, mellyek főnévül is használtatnak különböztetés végett a' többes ragot kétképen veszik fel, és pedig mint főnevek: *ok*, *ék*, *ök*, mint melléknevek: *ak*, *ek* alakban; p. *lapos*, *laposok* főnév, *laposak* melléknév; *szenték* főnév, *szentek* melléknév; *üstökösök* fn, *üstökösök mn*.

6) *Szörnyű* háromféleképp is ragozható, u. m. *szörnyük*, *szörnyűek*, *szörnyek*.

J e g y z e t. Általában megjegyzendő, hogy a' melléknevek a' többes ragot, kevés kivétellel mind *a* v. nyílt *e* hangzóval képezik. p. o. *fondorak*, *magosak*, *vé-*

konyak, kövérek, csendeselek, keskenyek, melyek ha főnévül használatnak, *o*, *v.* *é*-vel képzendők, mint fönebb mondatott: *fondorok* stb.

Mire szolgál még a' melléknév a' főnevek mellett?

A' melléknév két vagy több főnévnek hasonlítására is szolgál, midőn azoknak vagy egyenlőségét, vagy egy más fölötti elsőségét fejezi ki. A' melléknév ekkor különös szótagokkal toldatik meg, *mi fokozásnak* vagy *hasonlításnak* neveztetik.

Hány foka van a' hasonlításnak?

Négy, u. m. *alapfok, középfok, felsőfok* és *túlzófok*.

1) Az alapfok maga a' melléknév, akár ragozva van, akár nincs, p. *tágas, keskeny*.

2) A' középfok az, midőn a' melléknévhez *abb ebb* szótag, vagy fokképző függesztetik, p. *tágasabb, keskenyebb*.

3) A' felsőfok az, midőn a' középfoknak elébe *leg* szótag ragasztatik, p. *legtágasabb, legkeskenyebb*.

4) A' túlzófok az, midőn a' középfok elé *legesleg* szavak tételnek; p. o. *legesleg boldogabb, legesleg kedvesebb*.

Mellyek a' középfok alkotásának szabályai?

1) Az alhangnak *abb*, a' felhangnak *ebb* szótagot vesznek fel, p. *dús, dúsabb; ép, ép-ebb*.

2) Midőn a' melléknév *a e* hangzón végződik, a' fokképző hangzója kimarad, 's a' melléknév' véghangzója megnyujtatik, p. *durva, durvább; törpe, törpebb*.

3) A' többi hangzó végű nevek megtartják mindazon szabályokat, melyek a' többes ragra uézve előadattak: *keserű-ebb v. keser-űbb, szörnyű-ebb, szörnyű-ebb, szörnyebb*.

De az *i* végűek kétképen fokozhatók: *földrebb, földibb.*

4) Némelly mássalhangzón végződő mellékevek a' középfokot csupán *b* betűvel is képezik, p. *erősebb v. erősb, hatalmasabb v. hatalmasb.*

Mel melyek a' rendhagyó fokozatok?

A' következők, úgymint: *nagy nagyobb, jó jobb, szép szébb, sok, több, kicsin kisebb legkisebb; de mondatik kicsinyebbis.*

Mikép ragoztatnak a' fokozott mellékeveket?

Épen úgy mint a' főnév, azon különbséggel, hogy a' rokon ragokat mindig *a* v. *e* hangzóval veszik fel, p. *dúsabb-ak, épebb-ek.*

Gyakorlati példák, Gazdag, szegény, szőke, barna, domború, keserű, magas, alacsony, kondor, deli, buzgó, hegyes, vörös, dombos, völgyes, sárga, kék, gyors, nyers, kormos, füstös.

A' SZÁMNEVEKRŐL.

Ni a' számnév?

A' számnév olly része a' beszédnek, melly a' személynek és tárgynak mennyiségét, sorát, rendét határozza meg.

Hányfélek a' számnevek?

Hatfélek, u. m. 1. Tőszámok, 2. Sorszámok, 3. Osztó számok, 4. Különböző számok, 5. Sokszorozó számok, 6. Határozatlan számok.

Mel melyek a' tőszámok?

Egy, kettő, három, négy, öt, hat, hét, nyolcz, kilencz, tíz, tizenegy stb, húsz, húszonég stb, harmincz, harminczeg stb, negyven, ötven, hatvan,

hetven, nyoczvan, kilenczven, száz, ezer, millió v. milliom.

Ragozásuk mint a' főnéveké, de a' rokon ragokat mindig *a* vagy nyílt *e*-vel veszik fel, p. száz-at, tíz-et.

Kivétetik: öt-öt, hat-ot, milliom-ot.

Mellyek a' sorszámok?

Első, második, harmadik, negyedik, ötödik, hatodik, hetedik, nyolczadik, kilenczedik, tizedik, tizenegyedik, tizenkettedik v. tizenkettődik, tizenharmadik stb, huszadik, huszonegyedik stb, harminczadik stb, negyvenedik stb.

ötvenedik

hatvanadik

hetvenedik

nyolczvanadik

kilenczvenedik

századik

ezeredik

milliomodik.

A' rokon ragokat szinte *a* vagy *e*-vel képezik: századik-at, tizedik-et.

Ide tartoznak a' sorszám-melléknevek: első, alsó, felső, belső, külső, utolsó, végső, szélső, hátulsó, középső, innenső, tulsó, melylekről megjegyezendő, hogy fokozhatók, 's a' felső fokot csupán a' leg szótag' hozzáadásával is képezhetik, p. alsó, alsóbb, legalsóbb v. legalsó; felső, felsőbb, legfelsőbb v. legfelső.

Hányféle az osztó számok?

1) *Részosztók*, és pedig: egyed, ketted, harmad, negyed, ötöd, hatod, heted, nyolczad, ki-

leuczed, tized, huszad, harminczad, negyvened, ötvened, hatvanad, hetvened, nyolczvanad, kilenczvened, század, ezered, milliód t. i. rész.

A' rokon ragokat *o*, *e*, *ö* hangzóval képezik; harmad-*ot*, negyed-*et*, ötöd-*öt*.

2) *Sorosztók*: először, másodszor, harmadszor, negyedszer, ötödször, hatodszor, hetedszer, nyolczadszor, kilenczedszer, tizedszer, huszadszor, harminczadszor stb, századszor, ezerszer.

A' sorosztók egyszersmind határozók lévén teljesen nem ragozhatók. (l. Határozók).

3) *Arányosztók*: egy-egy, kettő-kettő, v. két-két, tíz-tíz stb.

Mellyek a' különző számok?

Égyféle, másféle, kétféle, háromféle, négyféle stb.

2) Egyszerű, kétszerű, háromszerű, tízszerű, százszerű, ezerszerű.

3) Egyszerés, kétszerés, tízszerés, huszszoros, százszoros, ezerszeres stb.

4) Egyszeri, kétszeri, huszszori, százszori stb.

5) Egyes, kettős, hármás, négyes, tízes, huszas, százazas.

Ragozásuk mint a' mellékneveké.

Mellyek a' sokszorozó számnevek?

1) Egyszer, kétszer, háromszor, tízszer, százszor, ezerszer.

2) Egyszerre, kétszerre, tízszerre, százszorta. Határozók lévén teljesen nem ragozhatók.

Mellyek a' határozatlan számnevek?

Sok, több, legtöbb, kevés, elég, hány, annyi,

mennyi, néhány, tömérdek, töméntelen, parányi, csekély stb.

Ragozásuk mint a' mellékneveké. Töméntelen zárt é-vel: töméntelen-ék.

Jegyzet. A' számnevek néhány sorszám-melléknevet 's néhány határozatlan számnevet kivéve, u. m. *alsó, felső, parányi, csekély* stb, nem fokozhatók.

MÁSODIK FEJEZET.

A' NÉVMÁSRÓL.

Mi a' névmás?

A' melly szó a' beszédben név' helyét pótolja, azaz név helyett áll, *névmásnak* neveztetik. Valamint a' név, úgy a' név' helyét pótló névmás is vagy főnév, vagy melléknév, vagy számnév.

Hányfélék a' névmások?

Hatfélék, úgymint: 1) Személyes névmások, 2) Visszatérők, 3) Mutatók, 4) Visszahozók, 5) Kérdők, 6) Számnévmások.

Hány személy van?

Három, u. m. első, második, és harmadik, mind az egyes, mind a' többes számban.

Mellyek a személyes névmások?

Egyes szám	Többes szám
1. személy: én	mi v. mink
2. sz. te	ti v. tik
3. sz. ő	ők

Mikép ragoztatnak a' személyes névmások?

A' személyes névmások csak a' tárgyesetben ragoztatnak, ott is nagyobb részt rendhagyólag.

Egyes szám	Többes szám
1) engem v. engemet	minket v. bennünket
2) téged v. tégedet	titeket v. benneteket
3) őt	őket

Felveszik továbbá a' személyragokat szinte szabálytalanul, 's mindenik csak a' személyének megfelelő.

Egy birtok	Több birtok
enyém	enyéim
tiéd	tiéd
övé	övéi
miénk	miéink
tiétek	tiéitek
övék	övéik.

J e g y z e t. Hogy ezen tulajdonképen nem melléknévmások, 's általában nem melléknevek, kitetszik onnan, hogy közvetlen a' főnév mellett mint annak magyarázója vagyis jelzője nem állhatnak, p. nem mondhatom: *enyém ház, tiéd jószág.*

A' személyes névmás' egyéb viszonyainak meghatározására a' ragok és névutók szolgálnak, hozzájuk függesztetvén az egy birtoku személyragok, u. m.

Egyes szám	Többes szám
	<i>nek</i>
1. nekem	nekünk
2. neked	nektek
3. neki	nekik

Egyes szám

Többes szám

ra

1. rám
2. rád
3. rá v. rája

- ránk
- rátok
- rájuk

ról

1. rólam
2. rólad
3. róla

- rólunk
- rólatok
- rólok

től

1. tőlem
2. tőled
3. tőle

- tőlünk
- tőleték
- tőlök

ben helyett: benn

1. bennem
2. benned
3. benne

- bennünk
- benneték
- bennök

be helyett: bele

1. belém
2. beléd
3. belé v. beléje

- belénk
- beléték
- beléjük

ből helyett: belől

1. belőlem
2. belőled
3. belőle

- belőlünk
- belőleték
- belőlök

hoz helyett: hozzá

1. hozzám
2. hozzád
3. hozzá v. hozzája

- hozzánk
- hozzátok
- hozzájuk

Egyes szám

Többes szám

nál

1. nálam

nálunk

2. nálad

nálatok

3. nála

nálók

vel

1. velem

velünk

2. veled

veleték

3. vele

velők

on, én, ön helyett: rajt

1. rajtam

rajtunk

2. rajtad

rajtatok

3. rajta

rajtok

ért

1. értem v. érettem

értünk v. érettünk

2. érted v. —

érteték v. —

3. érte v. —

értök v. —

Igy ragoztatnak a' névutók is:

alá, felé

1. alám

felém

2. alád

feléd

3. alája

feléje

1. alánk

felénk

2. alátok

feléték

3. alájok

feléjük

által, mellett

1. általam

mellettem

2. általad

melletted

3. általa

mellette

1. általunk

mellettünk

2. általatok

melletteték

3. általok

mellettök stb.

J e g y z e t. a) Az alanyeseti ragok, továbbá a' főn kijegyzetteken kívül a' tárgyeseti rag, a' mutató (ül ül), a' határvető (ig), a' fordító (vá vé) 's az *óta* névutó nem ragozhatók.

b) Nagyobb nyomatosságért ezen személyragozott ragok, és névutók előtt ki lehet tenni a' személyes névmásokat is; p. *énnekem, teneked, öneki; minekünk, ti-nektek, önekik* stb.

Mi a' visszatérő névmás?

A' visszatérő névmás személyre és számra egyező a' személyes névmással:

magam	magunk
magad	magatok
maga	magok.

Ragozása szabályos; csakhogy a' többes és személyragokat nem veszi fel, p. *magamnak, magamat, magamhoz.*

J e g y z e t. Ezen névmás elé néha a' személyes névmások is kitétetnek nagyobb nyomatosság' kedvéért, de némileg elváltozott alakban, u. m.

en	v. ennen	magam
ten	v. tennen	magad
ön	v. önnön	maga
min	v. minnen	magunk
tin	v. tinnen	magatok
ön	v. önnön	magok.

Hányfélék és mellyek a' mutató névmások?

1) Tárgymutatók, u. m. *az, amaz, ugyanaz, azon*, mellyek távolabb eső tárgyakra, és, *ez, emez, ugyanez, ezen*, mellyek közelebb eső tárgyakra utalnak.

2) Millyenségmutatók: *olly, ollyan, ollyas, amollyan, ollyatén*, távolabbi tárgyat jelentenek. Továbbá: *illy, illyen, illyes, emillyen, imillyen, illyetén*, közelebbi tárgyak' millyenségét jelelik.

Olly, illy, ollyas, illyes a' rokon ragokat *a* *e*-vel, a' többiek *o* *é*-vel veszik fel: *ollyak* *illyek*, *ollyanak* *illyenek*. *Ollyas, illyes*, ha főnévül szolgálnak, *o* *é*-vel ragoztatnak: *ollyas-ok*, *illyes-ék*. Ragozásuk különben olyan mint a' főneveké, azon kivétellel, hogy *az, amaz, ugyanaz, ez, emez, ugyanaz*, a' mássalhangzón kezdődő ragok előtt végbetűjüket a' rag' kezdőbetűjéhez hasonítják p. *az, annak, attól, arra* stb. A' *v* betűn kezdődő ragok előtt pedig kétképen ragoztatnak: *azzal, azzá*, vagy *avval, avvá*.

Melleyek a' visszahozó névmások?

Ki, a' ki, melly, a' mēlly, mi, a' mi, millyen, minő, minemű.

Melley a' rokonragokat e-vel képzí: *melley-et, melley-ek*; *millyen é*-vel: *millyen-ék*; *mineműk* v. *mineműek*. Ragozásuk különben mint a' főneveké: *mik, minők*.

Melleyek a' kérdő névmások?

Ki, kicsoda? mi, micsoda? milly, millyen? minemű? micsodás? mennyi? hány? mekkora? mellyik? hányadik?

Ragozásuk teljes és szabályos: *kik, kit, kin, annyi-m, mennyi-m* stb. a) A' mássalhangzón kezdődők a' rokon ragokat *a* *e*-vel képezik: *hány-at, mellyik-et, milly-ek, micsodás-ak*; kivételtik: *millyen, millyen-ék, millyen-t*. b) *Hányak, annyik, mennyik* helyett a' *hányan, annyian, mennyien* határozók vannak szokásban.

Hányfélek a' számnévmások?

Kétfélek 1) *határozottak*, mint: *egyik, másik, mindenik, kiki, mind, mindnyája* stb. 2) *Hatá-*

rozatlanok, mint: *annyi*, *ennyi*, *amannyi*, *emenyi*, *akkora*, *ekkora* stb.

Ragozásuk mint a' főneveké, azon különbséggel

a) hogy a' *kiki* úgy ragoztatik, mintha két külön szó volna, *kinek kinek*, *kit kit*; b) mint fönnebb érintők, az *annyi*, *ennyi*, *amannyi*, *emennyi* a' többes helyett, melly nem divatos, inkább határozó raggal használtatnak: *annyian*, *ennyien*.

c) A' rokon ragokat *a*, *e*-vel képezik: *másik-at*, *mindenik-et*.

d) Az *ik*-ben végződők midőn az egy birtoku többes számu személyragokat felveszik, személyes névmások helyett szolgálnak:

egyikünk	másikunk
egyikték v. egyiték	másiktok
egyikök	másikok.

J e g y z e t. Az így ragozott számnévmásnak következő értelme van: egyikünk, azaz: egyik közölünk, másikunk: másik közölünk stb; miért is az így ragozott számnévek, mint minden egyéb hasonló ragozásu név, egyes számu 's 3-dik személyü igét vonz: *egyikünk ott volt*.

e) Hasonló ragozást vesz fel a' *mindnyája*, a' *mindnyáj* névtőhöz:

mindnyájunk
mindnyájak
mindnyájok.

J e g y z e t. A' szóegyeztetésre nézve itt is hasonló szabály van: *mindnyájunk ott volt*; melly mondat helyett azonban inkább divatban van: *mindnyájan ott voltunk*.

f) *Mind*, rendesen nem ragoztatik, egyéb-iránt ragozása, ha szükség rá, szabályos: *mind-et*, *mind-ék* stb.

HARMADIK FEJEZET.

AZ IGÉKRŐL.

Mi az ige?

Az ige olly része a' beszédnek, melly *cselekvést, szenvedést* vagy *állapotot* jelent, 's melyet alak, személy, szám, mód és idő szerint ragozni lehet.

Hány fő neme van az igének?

Három, ugymint: *cselekvő, szenvedő, és közép ige.*

Mit nevezünk cselekvő igének?

Cselekvő igének nevezünk olly igét, melly valamelly személynek vagy tárgynak, vagyis alanynak *) más személyre vagy tárgyra terjedő hatását fejezi ki, p. *a' pásztor nyáját őriz; a' jégeső kárt okoz.*

*) Jegyzet. Az első évfolyamból már levén fogalma a' tanulóknak a' mondatokról, e' helyett talán jó lesz megmagyarázni a' mondatnak fő vagyis alkotó részeit. — Minden mondatához ugyanis megkivántatik:

1) az *alany*, azaz olly személy vagy tárgy, mellyről valami mondatik; 2) az *állítmány*, vagyis a' mi az alanyról mondatik; 3) a' *kapcsolat*, a' mi az alanyt és állítmányt összeköti; p. o. Hunyady jeles vezér volt. Itt 1) Hunyadyról mondatik valami, tehát *Hunyady* az alany; 2) az mondatik, hogy jeles vezér, tehát *jeles vezér*, az állítmány. 3) Azt, hogy Hunyady jeles vezér, a' volt köti össze, tehát a' *volt* ige a' kapcsolat. Ezek szerint minden személyes ige magában mondatot képez, p. o. lát, hall, azaz ő (alany) látó, halló állapotban (állítvány) van (kapcsolat).

Mit nevezünk szenvedő igének?

Azon igét, melly a' személynek vagy tárgynak külső vagy belső okokból eredett kényszerülését jelenti p. *a' gonosztevők a' birák által elítéltetnek*, ez külső kényszerülés; *a' lépen akadt madár vergődik*, ez belső kényszerülés.

Mit nevezünk közép igének?

Azon igét, melly a' személynek vagy tárgynak valami állapotban létezését jelenti, p. *a' kis gyermek sír*, *a' madár röpül*, *a' bika bög*.

Jegyzet. A' közép igék között vannak *ik* végzetűek is, mellyek *ik*-es igéknek neveztetnek.

Mi az igeragozás és az igerag?

Az igeragozás az ige' értelmének mód, idő, személy, szám és alak szerinti módosítása némmelly betűk' vagy szótagok' hozzáadása által. Az illy betűt vagy szótagot, melly az ige' végéhez függesztetik, *igeragnak* nevezzük.

Mi az igető?

Igetőnek neveztetik a' pusztá ragatlan ige, p. o. *vár*, *nyer*, melly az igének egyes harmadik személye a' határozatlan alakban. Az igető az egész igeragozásban alapúl szolgál, vagyis az igeragok az igetőhöz kapcsolatnak.

Jegyzet. *Ik*-es igéknél az *ik* nem tartozik az igetőhöz, p. ezen igékben: *ázik*, *vergődik*, *tartatik*, az *áz*, *vergőd*, *tartat*, szolgálnak igető gyanánt.

Mi a' tőszemély?

Minden harmadik személy határozatlan alakú egyes számban egyszersmind tőszemély, mellyhez a' többi személyek' ragai kapcsolatnak, p. *vár*, ez tőszemély a' jelen időben; *vára*, a' félmúltban,

várt, a' multban. De a' parancsolómódban a' második személy' határozatlan alakja: *várj*, a' határtalan módban tőrag, *ni*: *vár-ni*.

J e g y z e t. Minden igető egyszersmind tőszemély a' jelentő mód' jelen idejében: a' többi módokban 's időkbén a' tőszemély már rag által képeztetik, 's az ilyen ragot *tőragnak* nevezzük. A' mód- és időragok egyszersmind tőragok 's ezek egyesülvén a' személyragokkal képezik az igeragokat, p. o. e' szóban: *várnátok*, *vár* az igető, *ná* a' tőrag, a' *tok* a' személyrag, együttvéve pedig *nátok* az igerag.

A' személyragok képezik az igeragozás' különböző neveit. Így p. o. e' két igében: *tör* és *törík* ugyanaz az igető, u. m. *tör*, a' parancsolóban ugyanaz a' tőrag, *j*: *törj* 's mégis p. o. a' harmadik személy háromféleképp van: *törj-ön* (határozatlan alak), *törj-e* (határozott alak), (*tör-jék*) (ikes ragozás).

Hányféleké az igeragok?

Háromféleké, ugymint: 1) *módragok*, melyek egyik módot a' másiktól megkülönböztetik. 2) *Időragok*, mellyek a' cselekvésnek, szenvedésnek vagy állapotnak idejét határozzák meg. 3) *Személyragok*, mellyek kimutatják, mellyik személyről 's ha egyről vagy többről van-e szó?

J e g y z e t. A' személyragok az igéknél igen változók; egyébiránt ezek határozzák meg az igeragozás' különböző alakjait.

A' határozatlan alakban a' személyragok legingatabbak mind hangzójokra mind mássalhangzóikra nézve.

A' cselekvő igék' határozatlan alaku ragozásában a' személyragok az egyes számban a' következők; egyes első személy: *ék*, melly hangzókkal összeolvadva, hangrend szerint is átalakulva különbözőleg fordul elő, így lesz például

e' felhangu szóban: *nyer-ék*, *nyer-l-ek* (jelentő mód, jelen idő); *nyer-e-ék* (nyer-ék), *nyer-j-ek*, *nyer-ne-ék* (nyernék), *nyerend-ék*; ez alhangu szóban: *ad-ok*, *ad-lak*, *ad-ék* (ad-a-ék), *adn-ék* (ad-na-ék), *ad-j-ak*, *adand-ok*. A' mássalhangzó tehát az első személyben *k*, kivéve a' mult időt, mellyben *m*-mel cseréltetik fel: *nyert-em*, *adt-am*. Hangzója a' két személyü ragokban, a' parancsolóban és multban *a*, *e*, a' többiben *o*, *e*, *ö*.

Megjegyezendő nyelvünknek azon különösége, miszerint a' határozatlan ragozásban két egyes számu első személye van, u. m. az egyszerű, p. o. *adok*, és a' két személyü, melly az első személynek a' másodikra hatását fejezi ki, p. *ad-lak*, azaz én adlak téged v. titeket. Ezen két személyü rag végig megy minden módokon és időkön: *adálak*, *adt-alak*, *adj-alak*, *adand-alak*, *adná-lak*.

A' második személy' raga a' parancsolóban maga a' törag (*j* vagy mi e' helyett áll) a' jelentő mód' jelen 's a' kapcsoló mód' jövő idejében: *sz* vagy *asz*, *esz*, a' többi személyekben: *al*, *ol*, *el*, *él*, *öl*. Ebből 's az első személy' ragából van összeállítva a' kétszemélyü rag: *nyer-end-el-ek*, *ad-and-al-ak*. Ezen rag szolgál második személyül az *ik*-es igékben is, különben pedig így alakul át: *ad-al*, (ada-al), *nyer-el* (nyere-el).

A' harmadik személy maga az igető v. törag: *ad*, *ada*, *adna*, *adand*, *adott*, a' parancsolóban: *on*, *én*, *ön*; *ad-j-on*, *nyer-j-én*, *törj-ön*.

A' többes számbeli személyragokban kevesebb eltérés van, ugyanis:

Első személy: *unk*, *ünk*, második személy: *tok*, *ték*, *tök*, harmadik személy: *nak*, *nek*.

A' második személyrag bizonyos esetben *o* é *ö* hangzóval toldatik meg: *o-tok*, *é-tek*, *ö-tök*, a' harmadik személy pedig *a-*, *e-*vel: *a-nak*, *e-nek*. Ez utóbbi ugyan tulajdonképen nem toldás, hanem visszaállítása az *ön-ök* névmásnak, p. o. *küld-ön-ök*, *küld-en-ek*.

Az *ik-es* igékben a' személyragok következők:

első személy:	<i>om</i>	<i>ém</i>	<i>öm</i>
más.	„	<i>ol</i>	<i>öl</i>
harm.	„	<i>ik</i>	

Ezek a' parancsolóban így módosulnak:

első sz.	<i>am</i>	<i>em</i>
más.	<i>ál</i>	<i>él</i>
har.	<i>ék</i>	<i>ék.</i>

A' félmultakban így:

első sz.	<i>ám</i>	<i>ém</i>
más.	<i>ál</i>	<i>él</i>
har.	<i>ék</i>	<i>ék.</i>

A' határozott alakú igeragozásban a' hangzók csaknem hasonlókép változnak, de a' más-salhangzók mindig ugyanazok, u. m. az egyes számban

1.	<i>om</i>	<i>am</i>	<i>om</i>	<i>ém</i>	<i>em</i>
2.	<i>od</i>	<i>ad</i>	<i>öd</i>	<i>éd</i>	<i>ed</i>
3.	<i>a, v. ja</i>	<i>e,</i>	<i>i,</i>	<i>je.</i>	

Utasítás. Mindezek a' ragokról tanak teljességeért adatnak itt elő; de a' nevéndékeket ezek' megtanulására nem kell szorítani.

Hány módja van az igének?

Öt, u. m.: jelentő mód, parancsoló mód, kapcsoló mód, ohajtó mód, és határtalan mód.

Hányféle idő fordul elő az igeragozásban?

Háromféle, ugymint: jelen, jövő, és mult

idő. A' mult idő ismét háromféle lehet, t. i. félig múlt, múlt, és régen múlt idő.

Hány szám és személy van az igeragozásban?

Az igeragozásban két szám van: egyes és többes, 's mindenik számban három személy, úgymint: én te ő, mi ti ők.

Hányféle az igeragozás alakra nézve?

Háromféle: *határozott* alaku, és *határozatlan* alaku. Határozott alakba tétetik az ige, midőn a' személyre vagy tárgyra, mellyre az igének hatása van, mintegy reá mutatunk, mi rendszert névelő által szokott történni, p. o. *látom a' tornyot, keresem az elveszett pénzt*; határozatlan alakba pedig, midőn a' személyre vagy tárgyra egyenesen reá nem mutatunk, 's ilyenkor a' névelőt rendesen elhagyjuk, p. *tornyot látok, elveszett pénzt keresek*. Mind a' két alaknak saját ragozása vagyon. A' harmadik neme a' ragozásnak az *ik*-es igéké, azaz ollyaké, mellyekben az igető *ik* szótaggal van toldva, p. o. *adat-ik, tün-őd-ik*.

Jegyzet. A' határozott és határozatlan alaku ragozást a' cselekvő igéken kívül a' közép igék is felveszik, midőn cselekvő értelemben vétetnek, p. o. *lovon ülök és megülöm a' lovat*.

Mel mely az igeragozásnak fő szabályai?

1) Az alhangu ige mindig alhangu ragokat vesz föl, a' felhangu pedig felhanguakat. E' szerint ragoztatnak a' középhanguak is, a' mint tudniillik ragozásra nézve vagy az al- vagy a' felhanguakhoz tartoznak, p. *csip-ék* felhangu, *ir-ok* alhangu.

J e g y z e t. Az alhanguakhoz tartozó középhangu igék: *vi, hí, szí, sí, rí, sír, bír, ír, nyír, biz, bizik, húzik, iszik*; a' felhanguakhoz: *csíp, visz, hisz, 's* mindazok, mellyek' vég szótagjában hosszú *e* van, p. o. *kísér, kér, mér, fér* stb. A' *nyír* némelly tájszokás szerint fölhangulag is ragoztatik.

2) Az alhangu rag' *a* betüjének a felhangu ragokban mindig nyílt *e* felel meg, p. o. *vár-tam* nyer-tem, *vár-jak* nyer-jek, *vár-tak* nyer-tek.

3) Az alhangu rag' *o* betüjének a' felhangu ragokban vagy közép *e* vagy ha az ige' végszótagjában *ö ő ü ű* van, az *ö* betü felel meg, p. o. *vár-ok* nyer-ék, *vár-tok* nyer-tek, mond-otok esd-éték, *vár-om* nyer-ém, *sujt-om* küld-öm, *sujt-od* küld-öd, *sujt-otok* küld-ötök.

4) A' hangzó végű igék a' hangzón kezdődő ragok előtt rendesen megrövidítik véghangzójokat 's *v-t* vesznek közbe, p. *ví, vívok, vívék, vívandok*.

5) A' két mássalhangzón vagy *út it* szótagon végződő igék könnyebb kiejtés miatt a' mássalhangzón kezdődő ragok előtt (kivéven a' *j* és *v*-betűn kezdődőket) segédhangzót vesznek közbe, p. *tart-asz, gyűjt-ötök, gyűjt-e-nek*.

Jegyzet. a) Az *i* végűek hosszan is maradhatnak, p. o. *vívok* stb. A' múlt idő' töszemélyét kétképen képezik, *vi-vott* v. *vítt*, a' többi személyekben: *vítt-am* *vítt-ad* stb. b) az *ö* végűek hangzón kezdődő rag előtt változatlanul rövidek: *löv-ök, löv-ék* stb; a' múlt részesült kétképen: *lövött* v. *lőtt*, a' többi multakat csak egyképen alkotják, és pedig két *t*-vel 's rövidítetlen hangzóval: *lőtt*. c) a' *jő* a' múlt időben *jött*, állapotjegyzőben: *jöven, jöve*. Tehető: *jő-het*.



CSELEKVŐ IGÉK' RAGOZÁSA.

I. PÉLDA.

JELENTŐ MÓD.

JELEN IDŐ.

Határozatlan alak.

{vár-lak	{kér-lék	{tör-lek
{vár-ok	{kér-ék	{tör-ök
vár-sz	kér-sz	tör-sz
<i>vár</i>	<i>kér</i>	<i>tör</i>
vár-unk	kér-ünk	tör-ünk
vár-tok	kér-ték	tör-tök
vár-nak	kér-nek	tör-nek

Határozott alak.

vár-om	kér-ém	tör-öm
vár-od	kér-éd	tör-öd
vár-ja	kér-i	tör-i
vár-juk	kér-jük	tör-jük
vár-játok	kér-iték	tör-iték
vár-ják	kér-ik	tör-ik

Jegyzet 1) Ha az igető két mássalhangzón vagy *üt it* szótaggal végződik, a' *tok*, *ték*, *tök*, *o*, *é*, *ö* hangzót; a' *lak*, *lek*, *sz* és *nak*, *nek* elébe pedig *a e* hangzót vesz fel, p. *ront-a-lak*, *ront-a-sz*, *ront-a-nak*, *ront-o-tok*; *dönt-e-lek*, *dönt-ö-tök*. E' segéd hangzók azonban ki is hagyathatnak, ha ez által a' kiejtés fölöttebb nem nehezítettetik, p. *rontalak* v. *rontlak*, *mondotok* v. *mondtok*.

2) Az *s*, *sz* és *z* végű igető után a' rag' *j* betűje az igető' végbetűjéhez hasonló, p. *ás**sa*, *ás**suk*, *öntöz-zük*, *vesz-szük*, *ás*-*ja*, *ás*-*juk*, *öntöz-jük*, *vesz-jük* helyett. Az egyes számú második személy' *sz* ragát pedig vagy pusztán, vagy segédhangzóval veszik fel, p. *ás-sz* v. *ás-asz*, *vés-sz* v. *vés-esz*, *üldöz-sz* v. *üldöz-esz*.

JÓVÓ.

Határozatlan alak.

vár-ni

kér-ni

tör-ni

{ foglak

{ fogok

{ fogsz

{ fog

{ fogunk

{ fogtok

{ fognak

Határozott alak.

vár-ni

kér-ni

tör-ni

{ fogom

{ fogod

{ fogja

{ fogjuk

{ fogjátok

{ fogják

FELMÚLT.

Határozatlan alak

{ vár-álak

kér-élek

tör-élek

{ vár-ék

kér-ék

tör-ék

vár-ál

kér-él

tör-él

vár-a

kér-e

tör-e

vár-ánk

kér-énk

tör-énk

vár-átok

kér-étek

tör-étek

vár-ának

kér-ének

tör-ének

Határozott alak.

vár-ám

kér-ém

tör-ém

vár-ád

kér-éd

tör-éd

vár-á

kér-é

tör-é

vár-ók	kér-ők	tör-ók
vár-átok	kér-étek	tör-étek
vár-ák	kér-ék	tör-ék

Jegyzet. A' két mássalhangzón 's *út it* szótagon végződő igék a' *na ne* töragot a *e* hangzóval töldják meg, p. *ront-a-na*, *dönt-e-ne*, *hűt-e-ne*. 'S e' segédhangzó a' félmultnak egész ragozása folytában megtartatik.

MULT.

Határozatlan alak.

{vár-talak	kér-telek	tör-telek
{vár-tam	kér-tem	tör-tem
vár-tál	kér-tél	tör-tél
vár-t	kér-t	tör-t
vár-tunk	kér-tünk	tör-tünk
vár-tatok	kér-tetek	tör-tetek
vár-tak v. -tanak	kér-tek v. -tenek	tör-tek v. tenek

Határozott alak.

vár-tam	kér-tem	tör-tem
vár-tad	kér-ted	tör-ted
vár-ta	kér-te	tör-te
vár-tuk	kér-tük	tör-tük
vár-tátok	kér-tétek	tör-tétek
vár-ták	kér-ték	tör-ték

Melleyek a' mult idő ragozásának különös szabályai?

Mindenek előtt meg kell jegyezni, hogy né-melley igék mind a' *tőszemélyt*, mind a' többi személyeket vagy *ott*, *étt*, *ött* szóraggal képezik, mint *út-öttem*, *út-öttél*, *út-ött* stb, vagy pusztá *t*-vel p. *vár-tam*, *vár-tál*, *vár-t* stb. Mások a' *tőszemélyt ott*, *étt*, *ött* raggal, a' többit pusztá *t* betűvel al-

kotják, p. *dob-ott dob-tam, rug-ott, rug-tam*,
nem: dobottam, rugottam.

Melly igék képezik a' mult idő minden személyeit pusztá t-vel?

Azon igék, mellyek *l, ly, n, ny, és r* mássalhangzón végződnek, ha ezt hangzó előzi meg, p. *él-t él-tem, foly-t foly-tam, fon-t fon-tam, hány-t hány-tam, szür-t szür-tem* stb.

Melly igék vesznek fel a' töszemélyben ott, étt, ött szótagot, a' többi személyben p dig pusztá t betűt?

Azon igék, mellyek *b, d, f, g, gy, k, m, p, s, sz, v. z* betűn végződnek, 's azon több tagu igék, mellyeknek vég *t* betűje előtt rövid hangzó van, p. *szab-ott szab-tam, ad-ott ad-tam, döf-ött döf-tem, forgat-ott forgat-tam, nevet-étt nevet-tem*.

J e g y z e t. Az *ad ed* végzetű több raguak pusztá *t* betűt is vehetnek fel a' töszemélyben, p. *sza-lad-t, eped-t*.

Melly igék vesznek fel ott, étt szótagot valamennyi személyben?

1) A' *t* betűn végződő egy tagu igék, p. *hat-ott hat-ottam, üt-ött üt-öttem, vet-étt vet-éttem*.

Kivétetik a) a' *lát* ige, melly csak a' töszemélyben veszi fel az *ott* szótagot, p. *lát-ott, lát-tam*, nem - *látot-tam*; b) némelly tájakon így is beszélnek: *ütött, üttem, vetétt, vettem, futott, futtam*, stb, de ezek nem ajánlatosak.

2) Minden több tagú igék, mellyekben a' vég *t* betűt hosszú hangzó előzi meg, p. *tanit-ott, tanit-ottam, fenyit-étt, fenyit-éttem*.

3) Minden két mássalhangzón végződő igék
*p. ront-ott ront-ottam, törl-ött törl-öttem, sért-
 étt sért-öttem.*

4) Azon igék, mellyekben a' *d* betű előtt
 hosszú hangzó vagy mássalhangzó van *p. hord-ott,
 hord-dottam, véd-étt véd-öttem.* De ezek a' tősze-
 mélyt kivéve meg is rövidíthetők, u. m. *hord-ott,
 hord-tam, véd-étt, véd-tem.*

*Miként képezik a' mult időt a' hangzón vég-
 ződő igék?*

Az igetőhöz két *tt* ragasztatik valamennyi
 személyben, *p. vi-tt fu-tt, lő-tt, nyű-tt.*

A' *ei* és *hi* a' tőszemélyben így is ragozha-
 tók: *viv-ott, hiv-ott.*

Miként ragoztatnak a' mult időben ezen igék?

Talál, dob, von, süt, szán, hány, rúg, ráz,
 szalad, harap, hunyorgat, tol, keres, pusztít, fűt,
 dönt, told, cserél, eped, zár, rak, tör, köt, tanít?

R É G M U L T.

Épen úgy ragoztatik mint a' mult, 's *vala*
 vagy *volt* tétetik hozzá, mint:

Határozatlan alak.

{vár-talak	} <i>vala v. volt</i>	kér-telek	} <i>vala v. volt</i>	tör-telek	} <i>vala v. volt</i>
{vár-tál		kér-tél		tör-tél	
<i>vár-t</i>		kér-t		tör-t	
vár-tunk		kér-tünk		tör-tünk	
vár-tatok		kér-tetek		tör-tetek	
vár-tak		kér-tek		tör-tek	
v. -tanak		v. tenek		v. -tenek	

Határozott alak.

vár-tam	} vala v. volt	kér-tem	} vala v. volt	tör-tem	} vala v. volt
vár-tad		kér-ted		tör-ted	
vár-ta		kér-te		tör-te	
vár-tuk		kér-tük		tör-tük	
vár-tátok		kér-téték		tör-téték	
vár-ták		kér-ték		tör-ték	

PARANCSOLÓ MÓD.

Határozatlan alak.

vár-jalak	kér-jelek	tör-jelek
vár-jak	kér-jek	tör-jek
vár-j	kér-j	tör-j
vár-jon	kér-jen	tör-jön
vár-junk	kér-jünk	tör-jünk
vár-jatok	kér-jeték	tör-jeték
vár-janak	kér-jenek	tör-jenek

Határozott alak.

vár-jam	kér-jem	tör-jem
vár-jad v.	kér-jed v.	tör-jed v.
vár-d	kér-d	tör-d
vár-ja	kér-je	tör-je
vár-juk	kér-jük	tör-jük
vár-játok	kér-jéték	tör-jéték
vár-ják	kér-jék	tör-jék

Mit kell a' parancsoló módról tudnunk?

A' parancsoló mód tőszemélye az egyes számú második személy, mellynek alkotó ragbetűje *j*, p. *dob-j*, *ad-j*, *döf-j*, *zár-j*, *ül-j*, *terem-j*, *fon-j* stb. Ehhez ragasztatnak a' többi személyragok. Vannak mindazáltal igék, mellyek szebb hangzás, könnyebb kiejtés végett *j* helyett más betűt vesznek fel. Ilyenek az *s*, *sz*, *z* és *t* végzetűek.

Miként alkotják a' parancsoló módot az s, sz és z végűek?

Ezek a' j helyett a' végbetűt kettőztetik, p. *ás, ás-s*, nem *ás-j*: *vés, vés-s*, nem *vés-j*; *vadász, vadász-sz, zúz, zúz-z*.

Kivétetik: *tetsz-ik, látsz-ik*, melyek a' *tet* és *lát* igetőtől kölcsönzik a' parancsolót: *tes-sék, lás-sék*.

Miként alkotják a' parancsoló módot a' t végzetűek?

1) Ha az igető' vég *t* betűje előtrövid hangzó van, a' vég *t* betű és a' j rag s-re változnak, p. *hat has-s, vet ves-s; nevet neves-s, adogat adogas-s*.

2) Ha az igetőben a' vég *t* betűt s, sz előzi meg, a' vég *t* betű 's a' j rag elhagyatván helyettök *t* betűt megelőző s v. sz kettőztetik, p. *fest fes-s, oszt osz-sz, dagaszt dagasz-sz, rekeszt rekesz-sz*.

3) Ha az igető' végbetűje előtt hosszú hangzó, vagy mássalhangzó van, a' j rag s-re változik; p. *tanít tanít-s, önt önt-s*.

Kivétetnek: *lát, lőt, bocsát; lás-s, lós-s, bocsá-s*. A' *veszt* más igetőkől kölcsönzi parancsolóját: *veszít-s, veszejt-s, veszesz-sz* (veszeszt igető).

J e g y z e t. Valamint a' múlt időnél, úgy itt is jó lesz a' különböző ragozásokat röviden összeállítani, 's a' ragozási gyakorlatok által a' tanulók' emlékezetében meggyökereztetni. Itt négyféle ragozás fordul elő és pedig 1) j-vel: *ad-j, szed-j*; 2) s, sz, z, végbetűk' kettőztetésével: *ás-s, vadász-sz, hoz-z*; 3) a' t kihagyatik 's az s, sz kettőztetik: *fes-s, osz-sz*; 4) az igetőhöz s toldatik: *ront-s, tanít-s*.

Mit kell tudnunk a' határozott alak' egyes második személyéről a' parancsoló módban?

1) Azon igék, melyekben a' vég *t* betűhöz

a' *j* helyett *s* járul, a' határozott alaku egyes második személyben az *s* után következő hangzót ki is hagyhatják: p. *tanít-s-ad* v. *tanít-s-d*, *önt-s-ed* v. *önt-s-d*.

2) Minden egyéb igék szinte megrövidíthetők olly módon, hogy a' *j* vagy azon mássalhangzó, melly helyette áll, az utánok következő hangzóval együtt kihagyatnak, p. *vár-jad* v. *várd*, *ás-sad* v. *ásd*, *kös-sed* v. *kösd*, *fes-sed* v. *fesd*.

KAPCSOLÓ MÓD.

J E L E N I D Ó.

Határozatlan alak.

{vár-jalak	ker-jelek	tör-jelek
{vár-jak	kér-jek	tör-jek
vár-j	kér-j	tör-j
vár-jon	ker-jen	tör-jön
vár-juk	kér-jünk	tör-jünk
vár-jatok	kér-jetek	tör-jetek
vár-janak	kér-jenek	tör-jenek

Határozott alak.

vár-jam	kér-jem	tör-jem
vár-jad v.	kér-jed v.	tör-jed v.
vár-d	kér-d	tör-d
vár-ja	kér-je	tör-je
vár-juk	kér-jük	tör-jük
vár-jatok	kér-jetek	tör-jetek
vár-ják	kér-jék	tör-jék

M U L T.

H a t á r o z a t l a n.

{ vár-talak	kér-telek	tör-telek
{ vár-tam	kér-tem	tör-tem
vár-tál	kér-tél	tör-tél
vár-t	kér-t	tör-t
vár-tunk	kér-tünk	tör-tünk
vár-tatok	kér-tetek	tör-tetek
vár-tak v.	kér-tek v.	tör-tek v.
-tanak	-tenek	-tenek

H a t á r o z o t t

vár-tam	kér-tem	tör-tem
vár-tad	kér-ted	tör-ted
vár-ta	kér-te	tör-te
vár-tuk	kér-tük	tör-tük
vár-tátok	kér-téték	tör-téték
vár-ták	kér-ték	tör-ték

J ö v ő.

H a t á r o z a t l a n

{ vár-andalak	kér-endelek	tör-endelek
{ vár-andok	kér-endék	tör-endék
vár-andasz	kér-endesz	tör-endesz
vár-and	kér-end	tör-end
vár-andunk	kér-endünk	tör-endünk
vár-andotok	kér-endéték	tör-endéték
vár-andnak	kér-endnek	tör-endnek
v. -anak	v. -enek	v. -enek.

H a t á r o z o t t

vár-andom	kér-endém	tör-endém
vár-andod	kér-endéd	tör-endéd
vár-andja	kér-endi	tör-endi
vár-andjuk	kér-endjük	tör-endjük
vár-andjátok	kér-enditék	tör-enditék
vár-andják	kér-endik	tör-endik

OHAJTÓ MÓD.

J E L E N I D Ő.

H a t á r o z a t l a n.

{vár-nalak	kér-nélek	tör-nélek
{vár-nék	kér-nék	tör-nék
vár-nál	kér-nél	tör-nél
vár-na	kér-ne	tör-ne
vár-nánk	kér-nénk	törnénk
vár-nátok	kér-néték	tör-néték
vár-nának	kér-nének	tör-nének

H a t á r o z o t t

vár-nám	kér-ném	tör-ném
vár-nád	kér-néd	tör-néd
vár-ná	kér-né	tör-né
vár-nók	kér-nők	tör-nők
vár-nátok	kér-néték	tör-néték
vár-nák	kér-nék	tör-nék

Jegyzet. A' két mássalhangzón vagy *üt it* szótagon végződő igék *a, e* segédhangzót vesznek fel a' tőrag előtt, p. *ront-a-na, ejt-e-ne, dönt-e-ne, 's e' segédhangzó végig megtartatik.*

ront-a-nálak
ront-a-nék
ront-a-nál
ront-a-na
ront-a-nának
ront-a-nátok
ront-a-nának

MULT.

Határozatlan'

{ vár-talak	kér-telek	tör-telek
{ vár-tam	kér-tem	tör-tem
vár-tál	kér-tél	tör-tél
vár-t	kér-t	tör-t
vár-tunk	kér-tünk	tör-tünk
vár-tatok	kér-tetek	tör-tetek
vár-tak	kér-tek	tör-tek
v. -tanak	v. -tenek	v. -tenek

Határozott

{ vár-tam	kér-tem	tör-tem
{ vár-tad	kér-ted	tör-ted
vár-ta	kér-te	tör-te
vár-tuk	kér-tük	tör-tük
vár-tátok	kér-tétek	tör-tétek
vár-ták	kér-ték	tör-ték

HATÁRTALAN MÓD.

vár-ni

kér-ni

tör-ni

Személyragozva

vár-nom	kér-ném	tör-nöm
vár-nod	kér-néd	tör-nöd
vár-nia	kér-nie	tör-nie
vár-nunk	kér-nünk	tör-nünk
vár-notok	kér-néték	tör-nötök
vár-niok	kér-niök	törniök

J e g y z e t. A' két mássalhangzón vagy *üt, it* szótagon végződő igék után *a, e* hangzó tétetik a' *ni* törag elé, melly a' személyragozásban is megtartatik: *rontanom, rontanod, rontania, rontanunk, rontanotok, rontaniok* stb.

RÉSZESÜLŐK.

JELEN IDŐ.

vár-ó	kér-ő	tör-ő
-------	-------	-------

JÖVŐ IDŐ.

vár-andó	kér-en-dó	tör-endó
----------	-----------	----------

MULT.

vár-t	kér-t	tör-t
-------	-------	-------

J e g y z e t. A' mult idő' részesülője ugyanegy a' jelentő mód' mult idejének töszemélyével (l. az ott előadott szabályokat) azon kivétellel, hogy némelly igék a' részesülőben egyszerű *t* helyett *ott, étt, ött* ragot vesznek fel, p. a' jelentő módban a' töszemély *irt, nyirt, szült*; a' részesülőben inkább: *ir-ott, nyir-ott, szül-ött*.

ÁLLAPOT JEGYZŐ.

vár-va	kér-ve	tör-ve
vár-ván	kér-vén	tör-vén

II. PÉLDA.

vi

lő.

JELENTŐ MÓD.

JELN IDÓ.

Határozatlan alak.

(vi-lak	lő-lek
(vi-vok	lő-vök
vi-sz	lő-sz
vi	lő
vi-vunk	lő-vünk
vi-tok	lő-tök
vi-nak	lő-nek

Határozott alak

vi-vom	lő-vöm
vi-vod	lő-vőd
vi-ja	lő-vi
vi-juk	lő-jük
vi-játok	lő-viték
vi-ják	lő-vik

JÖVŐ.

Határozatlan alak

víni

lőni

foglak
fogok
fogsz
fog
fogunk
fogtok
fognak

Határozott alak.

víni	lőni	{ fogom fogod fogja fogjuk fogjátok fogják
------	------	---

FÉLMULT.

Határozatlan alak.

{ vi-válak	lő-vélek
{ vi-vék	lő-vék
vi-vál	lő-vél
vi-va	lő-ve
vi-vánk	lő-vénk
vi-vátok	lő-véték
vi-vának	lő-vének

Határozott alak

vi-vám	lő-vém
vi-vád	lő-véd
vi-vá	lő-vé
vi-vók	lő-vók
vi-vátok	lő-véték
vi-vák	lő-vék

MULT.

Határozatlan alak.

{ ví-ttalak	lő-ttelek
{ ví-ttam	lő-ttem
ví-ttál	lő-ttél
ví-tt v. ví-vott	lő-tt v. lő-vött

vi-ttunk
vi-ttatok
vi-ttak
v. -ttanak.

lő-ttünk
lő-ttetek
lő-ttek
v. -ttenek.

Határozott

vi-ttam
vi-ttad
vi-tta
vi-ttuk
vi-ttátok
vi-tták

lő-ttem.
lő-tted
lő-tte
lő-ttük
lő-ttéték
lő-tték

REGMULT.

Épen úgy ragoztatik, mint a' mult, 's *vala*
v. *volt* tétetik hozzá.

PARANCSOLÓ MÓD.

Határozatlan alak

{vi-jalak
{vi-jak
vi-j
vi-jon
vi-junk
vi-jatok
vi-janak

lő-jelek
lő-jek
lő-j
lő-jön
lő-jünk
lő-jetek
lő-jenek

Határozott alak.

vi-jam
vi-jad v. viv-d
vi-ja

lő-jem
lő-jed v. lő-dd
lő-je

ví-juk
 ví-játok
 ví-ják

lő-jük
 lő-jéték
 lő-jék.

KAPCSOLÓ MÓD.

J E L E N I D Ó.

(Olyan mint a' parancsoló).

M U L T.

Határozatlan

{ ví-ttalak
 { ví-ttam
 ví-ttál
 ví-tt
 ví-ttunk
 ví-ttatok
 ví-ttak
 v. -ttanak

legyen

lő-ttelek
 lő-ttem
 lő-ttél
 lő-tt
 lő-ttünk
 lő-tteték
 lő-ttek
 v. -tenek

legyen

Határozott

{ ví-ttam
 { ví-ttad
 ví-tta
 ví-ttuk
 ví-ttátok
 vi-tták

legyen

lő-ttem
 lő-tted
 lő-tte
 lő-ttük
 lő-ttéték
 lő-tték

legyen

J Ö V Ó.

Határozatlan

{ vi-vand-alak
 { vi-vand-ok

lö-vendelek
 lö-vendék

vi-vandasz	lő-vendesz
vi-vand	lő-vend
vi-vandunk	lő-vendünk
vi-vandotok	lő-vendétek
vi-vandanak	lő-vendenek

H a t á r o z o t t .

vi-vandom	lő-vendém
vi-vandod	lő-vendéd
vi-vandja	lő-vendi
vi-vandjuk	lő-vendjük
vi-vandjátok	lő-venditék
vi-vandják	lő-vendik.

ÓHAJTÓ MÓD.

JELEN IDŐ.

H a t á r o z a t l a n .

{ vi-nálak	lő-nélek
{ vi-nék	lő-nék
vi-nál	lő-nél
vi-na	lő-ne
vi-nánk	lő-nénk
vi-nátok	lő-nétek
vi-nának	lő-nének

H a t á r o z o t t .

vi-nám	lő-ném
vi-nád	lő-néd
vi-ná	lő-né
vi-nók	lő-nők
vi-nátok	lő-nétek
vi-nák	lő-nék

M U L T.

H a t á r o z a t l a n.

{ ví-ttalak	V O L O A	{ lő-ttelek	V O L O A
{ ví-ttam		{ lő-ttem	
ví-ttál		lő-ttél	
ví-tt		lő-tt	
ví-ttunk		lő-ttünk	
ví-ttatok		lő-tteték	
ví-ttak v. -ttanak		lő-ttek v. -ttenék	

H a t á r o z o t t.

{ ví-ttam	V O L O A	{ lő-ttem	V O L O A
ví-ttad		lő-tted	
ví-tta		lő-tte	
ví-ttuk		lő-ttük	
ví-ttátok		lő-ttéték	
ví-tták		lő-tték	

H A T Á R O Z A T L A N M Ó D.

ví-ni

lő-ni

S z e m é l y r a g o z v a :

ví-nom

lő-nöm

ví-nod

lő-nöd

ví-nia

lő-nie

ví-nunk

lő-nünk

ví-notok

lő-nötök

ví-niök

lő-niök.

R É S Z E S Ű L Ő K.

J E L E N I D Ó.

ví-vó v. vi-vó

lő-vő

J Ö V Ő.

vi-vandó

lő-vendő

M U L T.

ví-vott v. ví-tt

lő-vött v. lő-tt.

ÁLLAPOTJEGYZŐ.

ví-va

lő-ve

vi-ván

lő-vén.

J e g y z e t. *Ví* szerint ragoztatnak: *hí, nyí, ó, ró, sí, rí, szí* alhanguak. Mellyekről általán megjegyzendő, hogy hangzóval kezdődő rag előtt *v* segédbetűt vesznek fel, p. *fuvok, fuvunk, fuvék, fuvandok; hivok, hivunk, hivék, hivandok;* mássalhangzóval kezdődő rag előtt pedig helyesebben elhagyják a' *v* betűt, mint: *rósz, rótok, rónak, rónék. Lő* szerint ragoztatnak: *nő, nyő v. nyű, sző,* és némelly kivételekkel a' *jő*, mellyek a' *v* segédbetűt egyedül hangzók előtt veszik föl.

A' *jő* ezen kívül rendhagyó is, mert a' mult időt, állapotjegyző' egyikét 's a' tehetőt rövidült hangzó után veszi p. *jött jöttem* stb, *jövé'n jöhet.* A' *jőne jöni* helyett így is iratik: *jönne jönni, a' jön* igető szerint.

Vív, hív, szív, óv, nyív igető gyanánt is használatnak 's ekkor ragozások szabályos, azaz úgy ragoztatnak mint egyéb mássalhangzón végződő igék 's ekkor a' *v* mindennemű rag előtt megtartatik: *vívtok, vívna, vívott, vívna, vívj, vívni.*

Fú 's az ikes ige *buvik v. bujik* közbeszédben *fuj* és *buj* igetők szerint ragoztatnak: *fujsz, fujtam, fujnék, fujni* stb, *bujom, bujól, bujtok, bujni* stb. A' tehetőt is így képezik: *fuhat, fujhat; buhatik, bujhatik.*

AZ IK-ES IGÉK' RAGOZÁSA.

Mellyek az ik-es igék?

Ikes igéknek nevezzük azokat, mellyek a' jelentő mód' jelen idejének egyes 3-dik személyé-

ben *ik*-kel végződnek. Illyenek 1) a' *belszenvedők* vagyis azon igék, melyekben a' személynek vagy tárgynak szenvedő állapota belső okokból származik, p. *hányódik, vetődik*; 2) *külszenvedők*, melyekben a' személy', vagy tárgy' szenvedő állapota külső okokból ered, melly igék egyéb igékből *atik etik*, vagy *tatik tetik* által képeztetnek, p. *vár-atik, nyer-etik; tanít-tatik, intéztetik*.

3) Némelly közép igék p. *játsz-ik, érkez-ik*.

Mellyek az ik-es igék' ragozásának fő szabályai?

1) Ragozáskor az *ik* elhagyatván, a' megmaradt szó vétetik alapul a' ragozásban p. *várat* (-ik), *nyeret* (-ik), *hányód* (-ik), *vetőd* (-ik), *vál* (ik), *tel* (ik).

2) A' cselekvő igék' ragozásának szabályai a' tóragokat és segédhangzókat illetőleg, ezekre is alkalmazandók.

3) Személyragaikra nézve megegyeznek a' cselekvő igék' határozatlan alaku ragozásával a' határtalan módban, a' múlt időkben, és a' többes számban; a' felmaradt módok és idők' egyes számaiban pedig különös ragozások van. Azon módok és idők, melyekben az *ik*-es ragozásnak helye van, a' következők: a' jelentő mód' jelen, jövő és félmúlt ideje, az ohajtó mód' jelen ideje, 's a' parancsoló mód' vagyis a' kapcsoló mód' jelen ideje, mind csak az egyes számban.

A' hangzó ezen ikes ragozásban változó, de a' mássalhangzó mindig ugyanaz, u. m.

1. személy: m

2. sz. d

3. sz. k

4) Határozott alaku ragozást e' közép igék csak akkor vesznek fel, midőn cselekvő értelemben vétetnek 's ekkor ragozásuk kétféle, u. m. az *ik*-es ragozás, melly a' határozatlan alak' helyét pótolja, 's a' határozott alaku ragozás, melly ugyanaz, mi a' cselekvő igéké.

P É L D Á K.

I.

J E L E N T Ó M Ó D.

áz-om	es-ém	ütköz-öm
áz-ol	es-él	ütköz-öl
áz-ik *)	es-ik	ütköz-ik
áz-unk	es-ünk	ütköz-ünk
áz-tok	es-ték	ütköz-tök
áz-nak	es-nek	ütköz-nek.

*) J e g y z e t. Mint fönnebb mondatott, az igeragozás' főszabályai ide is alkalmazandók, valamint azon szabályok is, mellyek a' töragokról, vagyis tőszemélyekről és segédhangzokról szólnak. *Látszik* és *tetszik* kivétetnek a' parancsolóban: *lássam*, *lássál*, *lássék*; *tessem*, *tessél*, *tessék*.

J Ö V Ő.

áz-ni	es-ni	ütköz-ni	{ fogok fogsz fog fogunk fogtok fognak
-------	-------	----------	---

F É L M U L T.

áz-ám	es-ém	ütköz-ém
áz-ál	es-él	ütköz-él
áz-ék	es-ék	ütköz-ék

áz-ánk
áz-átok
áz-ának

es-énk
es-éték
es-ének

ütköz-énk
ütköz-éték
ütköz-ének.

M U L T

(mint a' cselekvő).

áz-tam

áz-tál

áz-ott

áz-tunk

áz-tatok

áz-tak v.

-tanak

es-tem

es-tél

es-étt

es-tünk

es-tetek

es-tek v.

-tenek

ütköz-tem

ütköz-tél

ütköz-ött

ütköz-tünk

ütköz-tetek

ütköz-tek v.

-tenek.

R É G M U L T

(mint a' cselekvő).

áz-tam

áz-tál

áz-ott

áz-tunk

áz-tatok

áz-tak v.

-tanak

}
vala v. volt

es-tem

es-tél

es-étt

es-tünk

es-tetek

es-tek v.

-tenek

}
vala v. volt

ütköz-tem

ütköz-tél

ütköz-ött

ütköz-tünk

ütköz-tetek

ütköz-tek v.

-tenek

}
vala v. volt

P A R A N C S O L Ó M Ó D.

áz-zam

áz-zál

áz-zék

áz-zunk

áz-zatok

áz-zanak

es-sem

es-sél

es-sék

es-sünk

es-seték

es-senek

ütköz-zem

ütköz-zél

ütköz-zék

ütköz-zünk

ütköz-zetek

ütköz-zenek.

KAPCSOLÓ MÓD.

JELEN IDŐ.

(mint a' parancsoló).

áz-zam stb	es-sem stb	ütköz-zem stb.
------------	------------	----------------

M U L T.

áz-tam	es-tem	ütköz-tem
áz-tál	es-tél	ütköz-tél
áz-ott	es-étt	ütköz-ött
áz-tunk	es-tünk	ütköz-tünk
áz-tatok	es-tetek	ütköz-tetek
áz-tak v.	es-tek v.	ütköz-tek v.
-tanak	-tenek	-tenek

J Ö V Ő.

áz-andom	es-endém	ütköz-endém
áz-andol	es-endél	ütköz-endél
áz-andik	es-endik	ütköz-endik
áz-andunk	es-endünk	ütköz-endünk
áz-andotok	es-endétek	ütköz-endétek
áz-andanak	es-endenek	ütköz-endenek

Ó H A J T Ó M Ó D.

JELEN IDŐ.

áz-nám	es-ném	ütköz-ném
áz-nál	es-nél	ütköz-nél
áz-nék	es-nék	ütköz-nék
áz-nánk	es-nénk	ütköz-nénk
áz-nátok	es-nétek	ütköz-nétek
áz-nának	es-nének	ütköz-nének.

M U L T.

(mint a' cselekvő).

áz-tam	es-tem	ütköz-tem
áz-tál	es-tél	ütköz-tél
áz-ott	es-étt	ütköz-ött
áz-tunk	es-tünk	ütköz-tünk
áz-tatok	es-tetek	ütköz-tetek
áz-tak v. -tanak	es-tek v. -tenek	ütköz-tek v. -tenek

HATÁRTALAN MÓD.

áz-ni es-ni ütköz-ni

Személyragozva

(mint a' cselekvő).

áz-nom	es-ném	ütköz-nöm
áz-nod	es-néd	ütköz-nöd
áz-nia	es-nie	ütköz-nie.
áz-nunk	es-nünk	ütköz-nünk
áz-notok	es-néték	ütköz-nötök
áz-niok	es-niök	ütköz-niök.

R É S Z E S Ü L Ó K

(mint a' cselekvő).

áz-ó es-ő ütköz-ó

J Ö V Ő.

áz-andó es-endő ütköz-endő

M U L T.

áz-ott es-étt ütköz-ött.

ÁLLAPOTJEGYZŐ.

(mint a' cselekvő).

áz-va	es-ve	ütköz-ve
áz-ván	es-vén	ütköz-vén.

Ragoztassanak e' minta szerint következő igék: aggódik, bajlódik, huzódik, élódik, szerződik, tengődik, iratik, hányatik, maratik, füttetik, nézetik; fázik, nyúlik, szökik, törik, költözik.

Mi a' tehető ige, 's miként képeztetik?

Tehető ige nek neveztetik minden ige, melly a' cselekvés', szenvedés', vagy valami állapot' lehetőségét fejezi ki.

Tehető értelmet nyer minden ige, ha az ige tőhöz *hat* v. *het* szóragot ragasztunk, p. *várhat, nyerhet; várathatik, nyerethetik; ázhatik, eshetik.*

Jegyzet. Az ikes ige knél az *ik* nem tartozván az ige tőhöz, a' *hat* *het* mindig közbe szuratik, mint a' fönnebbi példákban látható.

Mikép ragoztatnak a' tehető ige k?

A' tehető ige k' ragozása olyan mint azon ige ké, mellyekből képződtek.

P É L D Á K.

I.

ronthat	ejthet	dönthet
---------	--------	---------

J E L E N T Ó M Ó D' J E L E N I D E J E.

{ronthat-lak	ejthet-lek	dönthet-lek
{ronthat-ok	ejthet-ék	dönthet-ék
ronthat-sz	ejthet-sz	dönthet-sz
ronthat	ejthet	dönthet
ronthat-unk	ejthet-ünk	dönthet-ünk
ronthat-tok	ejthet-ték	dönthet-ték
ronthat-nak	ejthet-nek	dönthet-nek.

Ragozások tökéletesen olyan mint a' cselekvő ige ké.

II.

ázhat-ik

eshet-ik

ütközhet-ik

JELENTŐ MÓD JELEN IDEJE.

ázhat-om

eshet-ém

ütközhet-ém

ázhat-ol

eshet-él

ütközhet-él

ázhat-ik

eshet-ik

ütközhet-ik stb.

Ragozások mint az ikes igéké.

Mik a' miveltető igék?

Miveltető igék azok, mellyekben az alany-
nak (vagyis az ige' személyeinek) cselekvése köz-
vetlenül más személyre vagy tárgyra vitetik által.

Mint képeztetnek a' miveltető igék?

At, et, vagy tat, tet szótag által, melly az
igetőhöz ragasztatik, p. ront-at, dönt-et, lát-tat,
költöz-tet stb.

1. Jegyzet. Az ikes igéknél a' tat, tet, vagy at,
et szinte közbe szuratik, az ik nem tartozván az ige-
tőhöz.

2. Jegyzet. Melly igék alkotják a' miveltetőt
at, et, és mellyek tat, tet által: l. Igeképzők.

Mikép ragoztatnak a' miveltető igék?

A' miveltetők cselekvő igék levén, ezeknek
ragozási szabályait követik.

P É L D A.

JELENTŐ MÓD JELEN IDEJE.

{rontat-lak

döntet-lek

{rontat-ok

döntet-ék

rontat-sz

döntet-sz

rontat

döntet

rontat-unk

döntet-ünk

rontat-tok

döntet-ték

rontat-nak

döntet-nek.

Mik a' hangugrató igék?

Hangugratóknak neveztetnek azon több tagu igék, mellyek végszótagbeli hangzójakat némelly hangzón kezdődő ragok előtt ellökik, p. *gyötör* *gyötr-ök*, *sodor* *sodr-ok*.

Mellyek a' hangugrató igék?

1) Az *og*, *ég*, *ök* végüek, midőn e' szótagokat *j*, *l*, *ly*, *n*, *r*, *z*, *zs* előzik meg, u. m. *zajog*, *enyelég*, *támolyog*, *zörög*, *mozog*, *pezség*.

2) Az *or*, *ér*, *ör* végüek, midőn e' szótagokat *d*, *t* előzik meg, p. *sodor*, *gyötör*, *pédér*, *kotor*.

3) Az *ox*, *éz*, *öz* végüek közül: *kobox*, *bélyegéz*, *jegyéz*, *olajoz*, *vonaloz*, *osztályoz*, *kinoz*, *öszönöz*, *szérez*, *őröz*, *köröz* stb. Ide tartozik: *szegéz*, *helyéz*, *képéz*.

4) Az *ol*, *él*, *öl* végüek közül: *rabol*, *darabol*, *tanácsol*, *tolmácsol*, *ebédél*, *nádol*, *vádol*, *pádol*, *szagol*, *gyalogol*, *lovagol*, *szándokol*, *tudakol*, *érdekél*, *énekel*, *esdekél*, *könyököl*, *ostromol*, *öldököl*, *elnököl*, *tolvajol*, *kémél*, *érdemél*, *kicsinyél*, *iszapol*, *térdepél*, *csépél*, *torol*, *pöröl*, *töröl*, *pecsétél*, *gátol*, *pótol*.

Ide tartoznak az ikes igék közül a) a' két igetővel bírók u. m. *omol*, *omlik*, *bomol*, *bomlik* stb. b) A' *zik*, *lik* végüek közül: *rögzik*, *cserepezik*, *hullámzik*, *vérzik*, *porzik*, *nyilamlík*, *porlik* stb.

Mit kell a' hangugrató igék' ragozásáról figyelemben tartani?

1) A' hangugrató igéknél két igető szolgál alapul a' ragozásban, u. m. az ép igető: *sodor*, *gyötör*, vagy a' hangugratás által megrövidített, u. m. *sodr- (ok)*, *gyötr- (ök)*.

2) Hangugratás által megrövidített igető szolgál alapul a' hangzón kezdődő ragok előtt, p. *sodr-om, gyötör-öm*.

Jegyzet. Ezen ragok előtt az ép igető közbeszedben rendesen nem használtatik, p. nem mondjuk: *sodor-om, gyötör-öm*, kivéven azon *l* végűeket, hol a' vég előtti szótag' hangzója hosszú. Ezekben az ép igető is használtatik, p. *csépel-ék, csépel-ünk*.

3) Mind azon ragok előtt, hol a' két más-salhangzón végződő ragok segédhangzót vesznek közbe, hasonló segédhangzóval ragoztatnak a' hangugratók is, p. *sodr-asz, sodr-otok, sodr-anak*.

Jegyzet. a) Ezen ragok előtt az ép igető' ragozása is szokásban van; de szabályosan azaz segédhangzó nélkül, p. *sodor-sz, sodor-tok, sodor-nak*. b) Az *l, r* végű igéknél a' mult idő' ragozása is kétféle, p. *sodor-t* v. *sodr-ott, érdeml-t* v. *érdeml-ött*. c) Az *l* végű igék, mellyeknek vég előtti szótagjában hosszú hangzó van, itt is kivételt tesznek, inkább ragoztatván ép mint kurtított igető szerint p. *csépel-lek, csépel-sz, csépel-teh, csépel-nek* stb. Nem pedig *cséple-lek, csépl-esz, csépl-ö-ték, csépl-enek*.

4) Nincs helye a' hangugratásnak, vagyis ép igető szerint történik a' ragozás azon ragok előtt, mellyek *j*, (vagy mi *j* helyett áll) *v* betűkkel kezdődnek, p. o. *gyötör-j, gyötör-vén, gyötör-re; rög-zik, rögöz-zék, rögöz-ve* stb.

5) Azon hangugrató *ik*-es igék, mellyek *ik* nélkül ép igetővel ugyanazon értelemben fordulnak elő, u. m. *omol, oml-ik, romol roml-ik*, szinte a' fönnebbi (2, 3, 4) szabályokat követik, azon különbséggel, hogy az *ik*-es ragozás már az igetőnél fogva is hangugrató levén, hol a' hangugratásnak helye nincs, ott az *ik*-es ragozás is megszűnik,

's helyette az ép igető vétetik alapul határozatlan alaku ragozással, mint például a' parancsoló módban, hol a' hangugratásnak helye nem lévén, az *oml*-(ik) helyett az ép igető ragoztatik: *omol-jak, omol-j, omol-jon* stb.

J e g y z e t. Átalában megjegyzendő a' hangugratókról, hogy azok ép igető szerint is szabályosan végig ragozhatók; de, mint a' fönnebbi szabályokból látható, nem mindenütt egyaránt divatosak. Egyébiránt a' jó hangzatra különösen kell ügyelni, 's egyes esetekben csak ez, és a' nyelvszokás adhat biztos utmutatást.

Mikép ragoztatnak azon ik-es igék, mellyekben a' fönnebbiekhez hasonló hangugratás már az igetőben megvan?

Meg kell különböztetni 1) azon igéket, mellyek mind *ik*-es mind *ik*-etlen alakban egyetértelműek, millyek:

<i>omol</i>	<i>omlik</i>
<i>ömöl</i>	<i>ömlik</i>
<i>bomol</i>	<i>bomlik</i>
<i>romol</i>	<i>romlik</i>
<i>háromol</i>	<i>háromlik</i>
<i>haldokol</i>	<i>haldoklik</i>
<i>fuldokol</i>	<i>fuldoklik</i>
<i>esdékél</i>	<i>esdéklik</i>
<i>sikamol</i>	<i>sikamlik</i>
<i>tündököl</i>	<i>tündöklik</i>
<i>hajol</i>	<i>hajlik</i> stb.

Ezekre nézve a' fönnebbi szabály áll 's úgy ragoztatnak mint *omol, esdékél, ömöl* (l. alább).

2) Azon igék pedig, mellyek *ik*-telenül cselekvő értelműek, vagy épen nem fordulnak elő, *ik*-esen pedig a' fönnebbiekhez hasonló hang-

ugratást szenvednek már az igetőben, millyenek: *poroz porzik, haboz habzik, hullámszik, dohányzik, nyilamlík, rögzik* stb, az igekötőhöz képest kapják ragaikat, azaz, a' cselekvők: *poroz, haboz* stb. mint cselekvő igék az *ik*-esek, mint egyszersmind hangugratók, millyenek: *porzik, habzik, ik*-es ragozást nyernek 's egyszersmind a' hangugrató igékről adott szabályokat követik, p. *rögzik, rögzöl, rögzötök, rögzének, rögzennem, rögzeni* stb, *rögözzem, rögözzél, rögözzék* stb.

J e g y z e t. Azon igék, mellyek különböző értelmöknél fogva több igetővel bírnak, szigoruan ezek szerint ragozandók, p. *haboz, habozik, habzik*. A' *haboz* cselekvő 's nem hangugrató ragozásu; a' *haboz-ik* szinte nem hangugrató 's *ik*-es ragozásu; a' *habzik* végre *ik*-es ragozásu 's egyszersmind hangugrató.

Ezen három igető' ragozása ugyan gyakran összevág, mint általában az *ik*-es ragozás a' cselekvő igék' határozatlan alaku ragozásával; 's a' hangugratóké 's nem hangugratóké a' parancsoló módban; de ezeken kívül szorosan az adott szabályokhoz illeszkednek.

HANGUGRATÓ RAGOZÁSOK.

P É L D Á K.

I.

sodor

péder

gyötör

JELENTŐ MÓD.

JELEN IDŐ.

H a t á r o z a t l a n a l a k.

{sodor-lak v. sodr-alak	peder-lek v. pedr-elek
{sodr-ok	pedr-ek
sodor-sz v. sodr-asz	peder-sz v. pedr-csz
sodor	peder

sodr-unk pedr-ünk
 sodor-tok v. sodr-otok peder-ték v. pedr-éték
 sodor-nak v. sodr-anak peder-nek v. pedr-enek

{gyötör-lek v. gyötr-elek

{gyötr-ök

gyötör-sz v. gyötr-esz

gyötör

gyötr-ünk

gyötör-tök v. gyötr-ötök

gyötör-nek v. gyötr-enek

H a t á r z o t t a l a k.

sodr-om	pedr-ém	gyötr-öm
sodr-od	pedr-éd	gyötr-öd
sodor-ja	pedr-i	gyötr-i
sodor-juk	peder-jük	gyötör-jük
sodor-játok	pedr-iték	gyötr-iték
sodor-ják	pedr-ik	gyötr-ik

J ö v ő.

sodor-ni v. sodr-ani, peder-ni v. pedr- dr-eni, gyötörni v. gyötr-eni	{ foglak
	{ fogok
	{ fogsz
	{ fog
	{ fogunk
	{ fogtok
	{ fognak

F E L M U L T.

H a t á r o z a t l a n.

{sodr-álak	pedr-élek	gyötr-élek
{sodr-ék	pedr-ék	gyötr-ék
sodr-ál	pedr-él	gyötr-él
sodr-a	pedr-e	gyötr-e

sodr-ánk	pedr-énk	gyötr-énk
sodr-átok	pedr-éték	gyötr-éték
sodr-ának	pedr-ének	gyötr-ének

H a t á r o z o t t.

sodr-ám	pedr-ém	gyötr-ém
sodr-ád	pedr-éd	gyötr-éd
sodr-á	pedr-é	gyötr-é
sodr-ók	pedr-ők	gyötr-ők
sodr-átok	pedr-éték	gyötr-éték
sodr-ák	pedr-ék	gyötr-ék

M U L T.

H a t á r o z a t l a n.

{sodor-talak v. sodr-ottalak peder-telek v. pedr-éttelek
 }sodor-tam v. sodr-ottam peder-tem v. pedr-éttem
 sodor-tál v. sodr-ottál peder-tél v. pedr-éttél
 sodor-t v. sodr-ott peder-t v. pedr-étt
 sodor-tunk v. sodr-ottunk peder-tünk v. pedr-éttünk
 sodor-tatok v. sodr-ottatok peder-tetek v. pedr-éttetek
 sodor-tak v. sodr-ottak peder-tek v. pedr-éttek
 v. -tanak v. -ottanak v. -tenek v. -éttenek

{gyötör-telek	v. gyötr-öttelek
{gyötör-tem	v. gyötr-öttem
gyötör-tél	v. gyötr-öttél
gyötör-t	v. gyötr-ött
gyötör-tünk	v. gyötr-öttünk
gyötör-tetek	v. gyötr-öttetek
gyötör-tek	v. gyötr-öttek
v. -tenek	v. -öttenek

H a t á r o z o t t a l a k.

sodor-tam v. sodr-ottam peder-tem v. pedr-éttem
 sodor-tad v. sodr-ottad peder-ted v. pedr-étted
 sodor-ta v. sodr-otta peder-te v. pedr-étte
 sodor-tuk v. sodr-ottuk peder-tük v. pedr-éttük
 sodor-tátok v. sodr-ottátok peder-léték v. pedr-éttéték
 sodor-ták v. sodr-ották peder-ték v. pedr-étték

gyötör-tem	v.	gyötr-öttem
gyötör-ted	v.	gyötr-ötted
gyötör-te	v.	gyötr-ötte
gyötör-tük	v.	gyötr-öttük
gyötör-téték	v.	gyötr-öttéték
gyötör-ték	v.	gyötr-ötték

R É G M U L T.

Épen úgy ragoztatik mint a' mult, 's *vala* v. *volt* tétetik hozzá.

P A R A N C S O L Ó M Ó D.

H a t á r o z a t l a n a l a k.

{sodor-jalak	peder-jelek	gyötör-jelek
{sodor-jak	peder-jek	gyötör-jek
sodor-j	peder-j	gyötör-j
sodor-jon	peder-jén	gyötör-jön
sodor-junk	peder-jünk	gyötör-jünk
sodor-jatok	peder-jetek	gyötör-jetek
sodor-janak	peder-jenek	gyötör-jenek

H a t á r o z o t t a l a k.

sodor-jam	peder-jem	gyötör-jem
sodor-jad v. -d	peder-jed v. -d	gyötör-jed v. -d
sodor-ja	peder-je	gyötör-je

sodor-juk
sodor-játok
sodor-ják

peder-jük
peder-jétek
peder-jék

gyötör-jük
gyötör-jétek
gyötör-jék

KAPCSOLÓ MÓD.

J E L E N I D Ó.

(Olyan mint a' parancsoló.)

M U L T.

Határozatlan alak.

sodor-talak	peder-telek	gyötör-telek	} legyen
v. sodr-ottalak	v. pedr-éttelek	v. gyötr-öttelek	
sodor-tam	peder-tem	gyötör-tem	
v. sodr-ottam	v. pedr-éttem	v. gyötr-öttem	
soddor-tál	peder-tél	gyötör-tél	
v. sodr-ottál	v. pedr-éttél	v. gyötr-öttél	
stb	stb	stb	

Határozott alak.

sodor-tam	peder-tem	gyötör-tem	} legyen
v. sodr-ottam	v. pedr-éttem	v. gyötr-öttem	
sodor-tad	peder-ted	gyötör-ted	
v. sodr-ottad	v. pedr-étted	v. gyötr-ötted	
stb	stb	stb	

J Ö V Ó.

Határozatlan

{sodr-andalak	pedr-endelek	gyötr-endelek
{sodr-andok	pedr-endék	gyötr-endék
sodr-andasz	pedr-endesz	gyötr-endesz
sodr-and	pedr-end	gyötr-end
sodr-andunk	pedr-endünk	gyötr-endünk
sodr-andotok	pedr-endétek	gyötr-endétek
sodr-andanak	pedr-endenek	gyötr-endenek

H a t á r o z o t t

sodr-andom	pedr-endëm	gyötr-endëm
sodr-andod	pedr-endöd	gyötr-ended
sodr-andja	pedr-endi	gyötr-endi
sodr-andjuk	pedr-endjük	gyötr-endjük
sodr-andjátok	pedr-enditek	gyötr-enditek
sodr-andják	pedr-endik	gyötr-endik

OHAJTÓ MÓD.

JELEN IDŐ.

H a t á r o z a t l a n a l a k.

{sodor-nálak v. sodr-análak peder-nélek v. pedr-enélek
 {sodor-nék v. sodr-anék peder-nék v. pedr-enék
 sodor-nál v. sodr-anál peder-nél v. pedr-enél
 sodor-na v. sodr-ana peder-ne v. pedr-ene
 sodor-nánk v. sodr-anánk peder-nénk v. pedr-enénk
 sodor-nátok v. sodr-anátok peder-néték v. pedr-enéték
 sodor-nának v. sodr-anának peder-nének v. pedrenének

{gyötör-nélek	v. gyötr-enélek
{gyötör-nék	v. gyötr-enék
gyötör-nél	v. gyötr-enél
gyötör-ne	v. gyötr-ene
gyötör-nénk	v. gyötr-enénk
gyötör-néték	v. gyötr-enéték
gyötör-nének	v. gyötr-enének

H a t á r o z o t t a l a k.

sodor-nám v. sodr-anám peder-ném v. pedr-eném
 sodor-nád v. sodr-anád peder-néd v. pedr-enéd
 sodor-ná v. sodr-aná peder-né v. pedr-ené
 sodor-nók v. sodr-anók peder-nők v. pedr-enők
 sodor-nátok v. sodr-anátok peder-néték v. pedr-enéték
 sodor-nák v. sodr-anák peder-nék v. pedr-enék

M U L T.

H'atározatlan.

(Ollyan mint a' jelentő mód' multja, és *vol-*
na tétetik hozzá.)

{	sodor-talak	v. sodr-ottalak	peder-telek	v. pedr-ëttelek	
{	sodor-tam	v. sodr-ottam	peder-tem	v. pedr-ëttem	
{	gyötör-telek	v.	gyötr-öttelek	{	volna
{	gyötör-tem	v.	gyötr-öttem		

HATÁRTALAN MÓD.

sodor-ni v. sodr-ani peder-ni v. pedr-èni
gyötör-ni v. gyötr-eni

Személyragozva:

sodor-nom	v. sodr-anom	peder-nem	v. pedr-enëm
sodor-nod	v. sodr-anod	peder-nèd	v. pedr-enèd
sodor-nia	v. sodr-ania	peder-nie	v. pedr-enie
sodor-nunk	v. sodr-anunk	pèder-nünk	v. pedr-enünk
sodor-notok	v. sodr-anotok	peder-nètèk	v. pedr-enètèk
sodor-niok	v. sodr-aniok	peder-niök	v. pedr-eniök

gyötör-nöm	v.	gyötr-enëm
gyötör-nöd	v.	gyötr-enèd
gyötör-nie	v.	gyötr-enie
gyötör-nünk	v.	gyötr-enünk
gzötör-nötök	v.	gyötr-enéték
gyötör-niök	v.	gyötr-eniök

RÉSZESÜLŐK.

JELÉN IDŐ.

sodr-ó pedr-ó gyötr-ó

J Ö V Ö.

sodr-andó pedr-endő gyötr-endő

MUL T.

sodr-ott pedr-étt gyötr-ött

ÁLLAPOTJEGYZŐ.

sodor-va peder-ve gyötör-ve
sodor-ván peder-vén gyötör-vén

J e g g y z é t. E' példák szerint ragoztatnak: kotor, zajog, mozog, pezseg, enyeleg, zörög, bélyegez, jegyez, kinoz, ösztönöz, szerez, rabol, lovagol. énekel, könyököl stb.

TEHETŐ IGE.

sodor-hat peder-het gyötör-het

MIVELTETŐ.

sodor-tat peder-tet gyötör-tet

P É L D Á K.

II.

omol omli-k esdékél esdékli-k ömöl ömli-k

JELENTŐ MÓD' JELEN IDEJE.

oml-om esdékl-ém

omolsz v. oml-ol esdékél-sz v. esdékl-él

omol v. oml-ik esdék-él v. esdékl-ik

oml-unk esdékl-ünk

omol-tok v. oml-otok esdékél-ték v. esdékl-éték

omol-nak v. oml-anak esdékél-nek v. esdékl-enek

öml-öm

ömölsz v. öml-öl

ömö-l v. öml-ik

öml-ünk

öml-tök öml-ötök

öml-nek öml-enek

JÖVŐ IDŐ.

omol-ni v. omla-ni fogok, ömöl-ni v. öml-eni
fogok stb.

(Mint a' cselekvőké a' határozatlan alakban.)

FÉLMULT.

oml-ám	öml-ém
oml-ál	öml-él
oml-ék	öml-ék
oml-ánk	öml-énk
oml-átok	öml-étek
oml-ának	öml-ének

vagy omlék, 'omlál stb.

MULT IDŐ.

omolt-am v. omlott-am	ömöl-tem v. öml-öttem
omol-tál v. oml-ottál	ömöl-tél v. öml-öttél
omol-t v. oml-ott	ömöl-t v. öml-ött
omolt-unk v. omlott-unk	ömölt-ünk v. ömlött-ünk
omolt-atok v. omlott-atok	ömölt-eték v. ömlött-eték
omol-tak v. omlott-ak	ömölt-ek v. ömlött-ek
-anak	-anak -enek -enek

esdekélt-em	v. esdeklétt-em
esdekélt-él	v. esdeklétt-él
esdekélt-t	v. esdekl-étt
esdekélt-ünk	v. esdekl-éttünk
esdekélt-eték	v. esdekl-éttetek
esdekélt-ek	v. esdekl-éttek

PARANCSOLÓ MÓD.

omolj-ak	ömölj-ek
ömölj	ömölj
omolj-on	ömölj-ön
omolj-unk	ömölj-ünk
omolj-atok	ömölj-eték
omolj-anak	ömölj-enek

KAPCSOLÓ MÓD.

JÖVŐ IDŐ.

omland-om	ömlend-ém
omland-ol	ömlend-él
omland-ik	ömlend-ik
omland-unk	ömlend-ünk
omland-otok	ömlend-étek
omland-anak	ömlend-enek

OHAJTÓ MÓD.

omoln-ék	oml-anám	ömöln-ék	öml-eném
omoln-ál	oml-anál	ömöln-él	öml-enél
omoln-a	oml-anék	ömöln-e	öml-enék
omoln-ánk	oml-anánk	ömöln-énk	öml-enénk
omoln-átok	oml-anátok	ömöln-étek	öml-enétek
omoln-ának	oml-anának	ömöln-ének	öml-enének

HATÁRTALAN MÓD.

omol-ni	oml-ani	ömöl-ni	öml-eni
---------	---------	---------	---------

Személyragozva.

omoln-om	oml-anom	ömöln-öm	öml-eném
omoln-od	oml-anod	ömöln-öd	öml-enéd
omoln-ia	oml-ania	ömöln-ie	öml-enie
omoln-unk	oml-anunk	ömöln-ünk	öml-enünk
omoln-otok	oml-anotok	ömöln-ötök	öml-enétek
omoln-iok	oml-aniok	ömöln-iék	öml-eniék
		v. -iök	v. -niök

RÉSZESÜLŐK.

JELEN IDŐ.

oml-ó	öml-ő
-------	-------

MULT IDŐ.

omol-t v. oml-ott	ömöl-t v. öml-ött
-------------------	-------------------

JÖVŐ IDŐ.

oml-andó	öml-endő
----------	----------

ÁLLAPOTJEGYZŐ.

omol-va	öml-ve
omol-ván	öml-vén.

Jegyzet. a) A' többi idők épen úgy kölcsönöz-
tetnek vagy tétetnek össze, mint egyéb igék' ragozásai-
nál : *omoltam vagy omlottam vala, volt v. legyen.* b) Te-
hető igét így képez : *omol-hat, öml-het* cselekvő rago-
zással.

TEHETŐ.

omol-hat	öml-het
----------	---------

MIVELTETŐ.

omol-tat	öml-tet
----------	---------

PÉLDÁK.

III.

haboz-ik	habz-ik
----------	---------

JELENTŐ MÓD' JELEN IDEJE.

haboz-om	habz-om
haboz-ol	habz-ol
haboz-ik	habz-ik
haboz-unk	habz-unk
haboz-tok	habz-otok
haboz-nak	habz-anak

FÉLMULT.

haboz-ám	habz-ám
haboz-ál	habz-ál
haboz-ék	habz-ék
haboz-ánk	habz-ánk
haboz-átok	habz-átok
haboz-ának	habz-ának

MULT.

haboz-tam	habz-ottam
haboz-tál	habz-ottál
haboz-ott	habz-ott
haboz-tunk	habz-ottunk
haboz-tatok	habz-ottatok
haboz-tak	habz-ottak
v. -tanak	v. -ottanak

PARANCSOLÓ MÓD.

haboz-zam	haboz-zam
haboz-zál	haboz-ál
haboz-zék	haboz-zék stb.

KAPCSOLÓ MÓD.

JÖVŐ IDŐ.

haboz-andom	habz-andom
haboz-andol	habz-andol
haboz-andik	habz-andik
haboz-andunk	habz-andunk
haboz-andotok	habz-andotok
haboz-andanak	habz-andanak

OHAJTÓ MÓD' FÉLMULTJA.

haboz-nám	habz-anám
haboz-nál	habz-anál
haboz-nék	habz-anék
haboz-nánk	habz-anánk
haboz-nátok	habz-anátok
haboz-nának	habz-anának

HATÁRTALAN MÓD.

haboz-ni	habz-ani
haboz-nom	habz-anom stb.

RÉSZESÜLŐ.

JELEN IDŐ.

haboz-ó

habz-ó

MUL T.

haboz-ott

habz-ott

J Ö V Ő.

haboz-andó

habz-andó

TEHETŐ.

haboz-hatik

haboz-hatik

MIVÉLTETŐ.

haboz-tat

haboz-tat

Melleyek az ékvesztő igék?

Azon igék, melleyek' szótagjában egyes más-salhangzó előtt hosszú *i, ú, ű* hangzó van, ezen hang-zókat a' hangzón kezdődő ragok előtt megrövidí-tik. Illyenek: *ír, nyír, szűr, túr, indul, kerül*. Ra-gozások: *írok írsz ír, írunk irtok irnak*

Azonban ez igék a' köz szokás szerint majd rövid, majd hosszú hangzóval ragoztatnak 's a' fön-nebbi szabályból csak annyit kell megjegyezni, hogy az említett hangzók meg is rövidülhetnek.

Ád, ad már mint igető két alakban ismere-tes, ragozásban ékezetlenül használtatik, valamint a' *lél, nyér, kél* igék is.

Melleyek a' rendhagyó igék!

Rendhagyó igéknek nevezzük azokat, mely-lyekre a' fönnebbi szabályok nem alkalmazhatók, különösen azok, melleyek két vagy több igető sze-rint, részint elavult gyökök után ragoztatnak.

Illyenek :

I. Van, vagyon.

II. Megy, megyen, mén.

III. Lész, tész, vész, visz, hisz.

IV. Észik, iszik.

V. Aluszik, alszik; fekűszik, fekszik.

VI. Dicsekszik dicsekedik

Cselekszik cselekedik

Törekszik törekedik

VII. Alkuszik alkszik alkudik

Eskűszik eskszik esküdik

Nyugoszik nyugszik nyugodik

VIII. Alapszik alapodik

Betegszik betegedik

Bünhőszik bünhődik

Elégszik elégedik

Gazdagszik gazdagodik

Gyanakszik gyanakodik

Gyarapszik gyarapodik

Haragszik haragudik

Hidegszik hidegedik

Kisebbszik kisebbedik

Melegszik melegedik

Növekszik növekedik

Öregszik öregedik

Részezsik részegedik

Könnyebbszik könnyebbedik.

Melleyek a' személytelen igék?

Személytelen igéknek nevezzük azokat, melyek csak az egyes harmadik személyben fordulnak elő, illyenek: *fáj, történik; fájt, történt; fájna, történnék* stb.

Továbbá: *nincs, sincs, szabad*, mellyek egyszersmind hiányosak is.

J e g y z e t. Igen sok személyes ige bizonyos értelemben személytelenné válik, p. ilyenek: *esik* (az eső), *havazik*, *szemzik* (az eső), *éjjeledik*, *estveledik*, *hajnalodik*, továbbá *lehet*, *van*, *kell*, *illik*, *tetszik*; de ezek szoros értelemben nem tartoznak a' személytelenekhez, mint-hogy más alanyuk mellett minden személyen végig ragozhatók, p. *nem kellesz nekem*; *nem illem hozzád*.

RENDAHAGYÓ IGÉK' RAGOZÁSA.

I.

Van, vagyon

JELENTŐ MÓD.

JELEN IDŐ.

vagy-ok

vagy

van v. vagyon

vagy-unk

vagy-tok

van-nak v. vagy-nak

FÉLMULT.

val-ék

val-ál

val-a

val-ánk

val-átok

val-ának

MULT.

volt-am

volt-ál

volt

vol-tunk
vol-tatok
vol-tak v. voltanak

KAPCSOLÓ ÉS OHAJTÓ MÓD'

FÉLMULTJA.

vol-nék
vol-nál
vol-na
vol-nánk
vol-nátok
vol-nának

RÉSZESÜLŐ.

JÉLEN IDŐ.

val-ó

MULT.

volt.

Jegyzet. A' többi időket 's módokat a' *lész* igéből kölcsönzi : *légyek*, *lèendek*, *lènni*, valamint a' tehetőt is : *lèhet*. Miveltető ige nem képeztetik belőle.

II.

Mégy,

mén.

mégyén.

JELENTŐ MÓD.

JELEN IDŐ.

mégyék

mégy v. mész

mégy, mén v. mégyén

mégy-ünk

mén-ték

mén-nek

1. J e g y z e t. A' többi időket és módokat a' *mén* ige-től kölcsönzi ; *mén-e*, *mén-t*, *mén-j*, *men-ve*, *mén-vén*.
b) Tehető ige a' *mè* szinte avult ige-tő után képez : *mèh-et*. Miveltető *mén-et* nem igen van szokásban.

2. Jegyzet. Innen látható, hogy a' tulajdonképeni gyök: *me* ehhez járulván az *ön* névmás, lesz: *mén-en, mén, mén*, a' mi egyrészt igetőül szolgál.

JELENTŐ MÓD.

JELEN IDŐ.

	{	tész-lek	vész-lek	visz-lek	
lész-ék	{	tész-ék	vész-ék	visz-ék	hisz-ék
lész esz		tész-esz	vész-esz	visz-esz	hisz-esz
lész v.		tész v.	vész v.	visz v.	hisz v.
lészén		tészén	vészén	viszén	hiszén
lész-ünk		tész-ünk	vész-ünk	visz-ünk	hisz-ünk
lész-ték		tész-ték	vész-ték	visz-ték	hisz-ték
lész-nek		tész-nek	vész-nek	visz-nek	hisz-nek

1. Jegyzet. a) A' *lész, tész, vész* néhány személyben hosszú igető szerint is ragoztatnak: én *lészék*, te *lész-esz* v. *lészsz*, mi *lészünk*; én *tész-ék*, te *tész-esz* v. *tészsz*, ő *tészén*, mi *tészünk* stb. te *vész-esz* v. *vészsz*, ő *vészén*; b) a' *tész, vész, visz, hisz* cselekvő igék levén a' határozott alakban ugyanazon igető, és tőszemélyek szerint ragoztatnak, mellyek a' jelen ragozásban szolgálnak alapúl u. m. *tész, téve, tett, tégy* (e' tőszemély a' többi személyekben hangzóját megrövidíti), téend, ténne, tenni.

2. Jegyzet. a) Ezen igék' ragozásából világosan kitűnik, hogy minden igeragozásnál tulajdonképen két rendbeli igető és tőszemélyek vannak, u. m. az egyszerű *lész, tész* stb, 's az *ön* névmással toldott *lész-ön*, v. *lész-en, tész-en*; ebből alakul a' többes 3-ik személy *tész-en-ek*, összevonva *tesznek*. Így a' tőszemélyek is *lett* v. *lett-ön*, amaból *lett-ek*, emebből *lett-önök* v. *lett-enek*.

b) Ezen igékre, valamint az *eszik, iszik* stb igékre nézve is áll az, mit fönnebb a' *mé, mén, mén* szóról mondottunk, azaz hogy a' gyök itt is *lè, tè, vè, vi, hi, è* (esz-ik) *i* (isz-ik), ezekből alkottatnak a' tehető igék is: *tè-het, lè-het vihet, tè-tet vi-tet*. stb. Ezen gyökök megtoldatván három igető áll elő, u. m. 1) maga a' gyök *lè, tè* stb. 2) *lész, tész* stb. 3) *leön, teön* v. *lén, tén* stb.

JÖVŐ.

lenni tenni venni vinni hinni

fogok
fogsz
fog
fogunk
fgtok
fognak

FÉLMULT.

lè-vék tè-vék vè-vék vi-vék hi-vék
lè-vél tè-vél vè-vél vi-vél hi-vél
lè-ve v. tè-ve v. vè-ve v. vi-ve v. hi-ve
lőn tőn vőn vín hűn
lè-vénk tè-vénk vè-vénk vi-vénk hi-vénk
lè-véték tè-véték vè-véték vi-véték hi-véték
lè-vének tè-vének vè-vének vi-vének hi-vének
v. lőnek v. tőnek v. vőnek

MULT.

lètt-em tètt-em vètt-em vitt-em hitt-em
lètt-él tètt-él vètt-él vitt-él hitt-él
lètt tètt vètt vitt hitt
lètt-ünk tètt-ünk vètt-ünk vitt-ünk hitt-ünk
lètt-eték tètt-eték vètt-eték vitt-eték hitt-eték
lètt-ek v. tètt-ek v. vètt-ek v. vitt-ek v. hitt-ek v.
-enek -enek -enek -enek -enek

RÉGMULT.

lèttem tèttem vèttem vittem hittem
lèttél
lètt
lèttünk
lètteték
lèttek v. lèttenek

vala v.
volt

PARANCSOLÓ MÓD.

lég-ek	tég-ek	vég-ek	vigy-ek	higyj-ek
lég- lég-én			vigy vigy-én	higyj higyj-én
lég-ünk			vigy-ünk	higyj-ünk
lég-eték			vigy-eték	higyj-eték
lég-enek			vigy-enek	higyj-enek

J e g y z e t. *Lész, tessz, vessz* a' parancsolóban hosszú hangzóval is ragoztathatnak: *légyek, légyen* stb.

KAPCSOLÓ MÓD.

JELEN IDŐ.

(mint a' parancsoló).

MULT.

létt-em	tétt-em	vétt-em	vitt-em	hitt-em	} legyen
létt-él	tétt-él	vétt-él	vitt-él	hitt-él	
létt	tétt	vétt	vitt	hitt	
létt-ünk	tétt-ünk	—	—	—	
létt-eték	tétt-eték	—	—	—	
létt-enek	tétt-ek	—	—	—	

JÖVŐ.

léend-ek
léend-esz
léend
léend-ünk
léend-eték
léendenek

HATÁRTALAN MÓD.

lenni	tenni	venni	vinni	hinni
lenném	tenném	venném	vinném	hinném
lennéd	—	—	—	—
lennie	—	—	—	—

RÉSZESÜLŐK.

JELEN.

lévő tévő vevő vivő hívó

MULT.

lött tett vött vitt hitt

TJÖVŐ.

lőendő tőendő vőendő viendő hiendő

ÁLLAPOTJEGYZŐK.

léve téve véve víve híve

lévén v. tévén v. vévén v. vívén hívén

lévén tévén vévén

TEHETŐ.

lèhet tèhet vèhet vihet hihet

MÍVELTETŐ.

létet tétet v. vétet v. vitet hitet

(szokatlan) tétet vétet

IV.

Eszik

Iszik

J e g y z e t. *Ikes* igék levén, *ikes* ragozást nyernek; de a' főragokra nézve hasonló szabályt követnek a' főnebbiekkel, azaz itt is három igető szolgál alapúl, u. m. a) *ész*, *isz* (a' jelentőmód' jelen idejében) 's *én*, *in* az ohajtó' félmultjában 's határtalan módon, a' többi módok- 's időkben az *e*, *i* gyök szolgál igetőül. Csupán két helyütt térnek el a' főnebbi ragozástól, u. m. a' parancsolóban, hol az *e*, *i* mindig röviden marad, 's a' multban, hol a' tőszemély: *évett*, *ivott*; a' mult részesülő kétképen van: *étt*, *itt*, v. *évett*, *ivott*.

JELENTŐ MÓD.

JELEN IDŐ.

észem

iszom

észél

iszol

észik

iszik

észünk

iszunk

észtek

isztok

észnek

isznak

JÖVŐIDŐ.

enni	inni fogok stb.
------	-----------------

FÉLMULT.

évém	ivám
------	------

ével	ivál
------	------

évék	ivék stb.
------	-----------

éttem	ittam
-------	-------

éttél	ittál
-------	-------

évett	ivott stb.
-------	------------

PARANCSOLÓ.

égyem	igyam
-------	-------

égyél	igyal
-------	-------

égyék	igyéek stb.
-------	-------------

KAPCSOLÓ MÓD.

JÖVŐIDŐ.

éendém	iandom
--------	--------

éendél	iandol
--------	--------

éendik	iandik stb.
--------	-------------

OHAJTÓ MÓD.

JELENIDŐ.

énném	innám
-------	-------

énnél	innál
-------	-------

énnék	innék stb.
-------	------------

HATÁRTALAN MÓD.

enni	inni
------	------

Személyragozva:

énném	innom stb.
-------	------------

RÉSZESÜLŐK.

JELEN IDŐ.

évő

ivó.

MULT.

étt v. évett

itt v. ivott

JÖVŐ.

éendő

iandó

ÁLLAPOTJEGYZŐ.

éve

iva

évén v. évén

iván

TEHETŐ.

é-het-ik

i-hat-ik

MÍVELTETŐ.

étet v. étet

itat

Jegyzet. Midőn ezen igék cselekvő értelemben vétetnek 's a' harmadik személy a' másodikra mint tárgyesetre hat, ekkor *íktelenül* is ragoztatnak; de, mint főnőbb mondatott, csak a' harmadik személyben, p. *ne menj ki, megesz a' farkas*, ennek ragozása is *íktelen*: *megéve, megenne, egyén meg.*

V. PÉLDA.

Aluszik v. alszik, Feküszik v. fekszik.

JELENTŐ MÓD.

JELEN IDŐ.

alusz-om	v. alsz-om	feküsz-öm	v. feksz-ém
alusz-ol	v. alsz-ol	feküsz-öl	v. feksz-él
alusz-ik	v. alsz-ik	feküsz-ik	v. feksz-ik
alusz-unk	v. alsz-unk	feküsz-ünk	v. feksz-ünk
alusz-tok	v. alsz-otok	feküsz-tök	v. feksz-étek
alusz-nak	v. alsz-anak	feküsz-nek	v. feksz-enek

JÖVŐ.

alunni	fekünni	{ fogok fogsz fog fogunk fogtok fognak
--------	---------	---

FÉLMULT.

aluv-ám	v. alv-ám	feküv-ém	v. fekv-ém
aluv-ál	v. alv-ál	feküv-él	v. fekv-él
aluv-ék	v. alv-ék	feküv-ék	v. fekv-ék
aluv-ánk	v. alv-ánk	feküv-énk	v. fekv-énk
aluv-átok	v. alv-átok	feküv-étek	v. fekv-étek
aluv-ának	v. alv-ának	feküv-ének	v. fekv-ének

MULT.

alutt-am	fekütt-em
alutt-ál	fekütt-él
alutt	fekütt
alutt-unk	fekütt-ünk
alutt-atok	fekütt-eték
alutt-ak v. -anak	fekütt-ek v. -enek

RÉGMULT

(ollyan mint a' mult, *vala* v. *volt* hozzátétellel).

PARANCSOLÓ MÓD.

alugy-am	fekügy-em
alugy-ál	fekügy-él
alugy-ék	fekügy-ék
alugy-unk	fekügy-ünk
alugy-atok	fekügy-eték
alugy-anak	fekügy-enek

KAPCSOLÓ MÓD.

JELEN IDŐ.

(ollyan mint a' parancsoló),

M U L T.

alutt-am
stb.fekütt-em
stb. } legyen

J Ö V Ő.

alv-andom
alv-andol
alv-andik
alv-andunk
alv-andotok
alv-andanakfekv-endém
fekv-endél
fekv-endik
fekv-endünk
fekv-endétek
fekv-endenek

O H A J T Ó M Ó D.

JELEN IDŐ.

alunn-ám
alunn-ál
alunn-ék
alunn-ánk
alunn-átok
alunn-ánakfekünn-ém
fekünn-él
fekünn-ék
fekünn-énk
fekünn-étek
fekünn-ének

M U L T.

alutt-am
stb.fekütt-em
stb. } volna

HATÁRTALAN MÓD.

alunni

fekünni

RÉSZESÜLŐK.

ÁLLAPOTJEGYZŐ.

JELEN IDŐ. Alvó, fekvő
v. aluvó, feküvőAlva, fekve, v.
aluva, feküve

JÖVŐ. Alvandó, fekvendő Alván, fekvén
v. aluvandó, feküvendő v. aluván, feküvén

MULT. Alutt, fekütt

TEHETŐ.

al-hat-ik

fek-het-ik

MÍVELTETŐ.

al-tat

fek-tet

Jegyzet. A' múlt idő az elavult *aludik*-, *feküdik*-ből is vétethetik: *aludott*, *aludt*, *aludtam*; *feküdt*, *feküdtem*.

VI. PÉLDA.

Dicsekszik

dicsekedik

Jegyzet. *Dicsekedik*, valamint *törekedik*, *cselekedik* is szabályos ragozásuak; *dicsekszik*, *törekszik*, *cselekszik* pedig hiányosak és rendhagyók 's csak némelly időben ragozhatók.

J E L E N T Ő M Ó D.

J E L E N I D Ő.

dicseksz-ém

dicseksz-él

dicseksz-ik

dicseksz-ünk

dicsekész-ték

dicsekész-nek

F É L M U L T.

dicsekv-ém

dicsekv-él

dicsekv-ék

dicsekv-énk

dicsekv-étek

dicsekv-ének

KAPCSOLÓ MÓD.

JÖVŐ IDŐ.

dicsekvend-ém
 dicsekvend-él
 dicsekvend-ik
 dicsekvend-ünk
 dicsekvend-étek
 dicsekvend-enek

RÉSZESÜLŐ.

JELEN IDŐ.

dicsekvő

JÖVŐ.

dicsekvendő

ÁLLAPOTJEGYZŐ.

dicsekve
 dicsekvén.

Igy ragoztatnak: *cselekszik* és *törekszik*. Ezen kívül mondhatni még: *dicsekennem*, *dicsekenni*, e' helyett: *dicsekednem*, *dicsekedni*, *cselekedni*. A' tehető igét így is képzik: *dicsek-het-ik*; de a' *töreked-het-ik* csak egyféle-kép van szokásban. Miveltető: *dicsekéd-tet*, *cselekéd-tet*, *törekéd-tet*.

VII. PÉLDA.

Alkuszik	alkszik	alkudik
Esküszik	eskszik	esküdik
Nyugoszik	nyugszik	nyugodik

Ez igék a' *dik* végezettel szabályosan, különben pedig úgy ragoztatnak, mint: *aluszom*, *alszom*, *feküszöm* *fekszem*. A' tehető így képzik: *nyug-hatom* vagy *nyugod-hatom*, *alk-hatom* v. *alkud-hatom*, *esk-hetem* v. *esküd-hetem*. A' sa-

játképeni műveltető: *nyugod-tat, alkud-tat, esküd-tet*; de szokottabbak: *nyug-tat, esk-et*. *Alk-at* v. *alk-tat* nincs szokásban.

JELENTŐ MÓD, JELEN IDŐ.

nyugosz-om	nyugsz-om	nyugod-om
nyugosz-ol	nyugsz-ol	nyugod-ol stb.

VIII. P É L D A.

Gazdagsz-ik gazdagod-ik, öregszi-ik öreged-ik, bünhősz-ik bünhőd-ik.

JELENTŐ MÓD, JELEN IDŐ.

Gazdagsz-om gazdagod-om, öregszi-em öreged-em, bünhősz-öm bünhőd-öm.

Gazdagsz-ol gazdagod-ol, öregszi-el öreged-el, bünhősz-öl bünhőd-öl stb.

J e g y z e t. Ezen igék, valamint a' fönnebb, VIII. szám alatt, elősorolt igék is csak a' jelentő mód' jelen idejében ragozhatók az *sz* végű igező szerint, 's így ezen időben kétfélekép, különben pedig a' *dik*-es alakban szabályosan ragoztatnak.

Kivétetik a' *haragszik* ige, melly olyképen is ragozható, mint fönnebb az *alszik* ige.

Tehetőt ezen igék a' *dik*-es végűekből képeznek: *gazdagod-hatik, öreged-hetik, bünhőd-hetik*; de *haragszik* kétképen: *harag-hatik* v. *haragud-hatik*.

Rendes műveltető ige nem képeznek, helyettök a' következő *ít* végű igék használatnak műveltetőül: *gazdag-ít, öreg-ít, részeg-ít, alap-ít*.

Azonban mondathatik: *bünhősz-t, bünhőd-tet, gyanakod-tat, nevedek-tet*.

IX. PÉLDA.

Hiányos igék.

JELENTŐ MÓD, JELEN IDŐ.

egyes szám: nincs, sincs

többes szám: nincsenek, sincsenek.

Jegyzet. A' többi módot és időt a' *ne, nem van, és sem, se van* igétől kölcsönzik: *nem vala, sem vala, ne legyen, se legyen* stb.

X. PÉLDA.

Szabad

Szabadott

Szabadjon

Szabadna

Szabadand.

Mit kell a' részesülőkről különösen figyelemben tartanunk?

A' részesülő nem egyéb, mint igéből származott melléknév, miért igenévnek is hivatik, 's így valamint a' melléknév, úgy a' részesülő is gyakran főnév gyanánt használtatik.

Jegyzet. A' cselekvő igék' részesülői majd cselekvő, majd szenvedő értelműek a' szerint, a' mint azon személy vagy tárgy, mellyhez magyarázóul vagy is jelzőül adatnak, cselekvő vagy szenvedő állapotban van; p. o. *evő ember*, azaz: ember a' ki eszik; *evő kanál*, azaz: kanál, mellyel esznek; *járt ember*, azaz: ember a' ki (sokat) járt; *járt út*, azaz: út, mellyen (sokat) jártak; *küzdendő férfi*, azaz: férfi a' ki küzdeni fog; *küzdendő harcz*, azaz: harcz, melly küzdetni fog stb.

Mikép ragoztatnak a' részesülők?

Épen úgy mint a' melléknevek. Azon különb-

séggel, a) hogy a' múlt részesülők a' rokon ragokat mindig *a*, *e* hangzóval képezik, p. *jártak*, *verték*.

Jegyzet. Kivétetnek az efféle kifejezések: *jártomban*, *keltémben*, *jöttömben*, *mentémben* stb, melyekben a' személyragok *o*, *é*, *ő*-vel alkottatnak.

b) A' jelen és jövő idő a' többes ragot néha épen, azaz: hangzóvesztés nélkül is felvehetik: *illőek* v. *illők*, *állandó-ak* v. *állandók*, *mulóak* v. *mulók*.

Mikép fokoztatnak a' részesülők?

Épen úgy, mint a' melléknevek: *hajlóbb*, *hajlottabb*; *hajlandóbb*.

A' jelen és jövő idejű részesülők közül némelyek szinte hangvesztés nélkül is fokozhatók: *illőebb* v. *illőbb*, *állandóabb* v. *állandóbb*.

Mire szolgálnak a' részesülők?

A' részesülők a) olly értelemben vétetnek, mint a' melléknevek 's ugyanazon szabályok alá is esnek; b) a' *ki*, *melly* névmások, továbbá: *midőn*, *hogy* 's egyéb szók' kihagyása után (I. IV. évfolyam, a' *Kihagyások* ról).

Mit kell az állapotjegyzőkről tudnunk?

1) A' *ván*, *vén* állapotjegyző nem ragozható.

2) A' *va*, *ve* állapotjegyző felveszi a' névragokat, és pedig a) a' cselekvő igék' állapotjegyzői a' személyragokat cselekvő értelemben, b) a' többi ragokat szenvedő értelemben.

Jegyzet. A' személyragozott állapotjegyző régente leginkább kihagyásoknál használtatott, illy alakban:

kérvém

kérvéd

kérvéje

kérvénk
 kérvéték
 kérvéjük v. -ök

A' többi ragokkal szinte gyéren használta-
 tik az állapotjegyző, p. *a' fák gyümölcsöcsel rak-
 vák; a' templomok emberekkel telvék* stb.

NEGYEDIK FEJEZET.

HATÁRZÓK.

Mi a' határzó?

Olly része a' beszédnek, melly a' névnek
 vagy igének különféle hely-, idő-, és módbeli
 körülményeit jeleli ki.

Mellyek a' nevezetesebb határozó ragok?

alhangu	felhangu
1. <i>an</i> : tágan	<i>en</i> : szépen.

Jegyzet. Ezen rag módot jelent, mellék- és
 számnevekből alkot határzókat, de csupán a' névtő után
 fűgeszthető.

Szabályai: a) Ha a' névtő' végén *a, e* hang-
 zó van, az megnyújtatik 's a' rag elveszti hang-
 zóját, p. *durva durvá-n, enyhe enyhé-n*. b) Ha a'
 névtő *ó, ő*-vel végződik, a' rag' hangzója meg is
 maradhat, el is hagyathatik; p. *illő-en v. illő-n,*
állandó-an v. állandó-n. c) Ha a' névtő' véghang-
 zója *ú, ű*: a' rag' hangzója meg is maradhat, ki is
 hagyathatik 's akkor az *ú, ű* megrövidül, p. *szo-*
moru-an v. szomorú-n, keserü-en v. keserű-n. d)
 Ha a' névtő *i*-vel végződik, a' rag' hangzója ren-
 desen megtartatik, p. *kiváncsi-an, játszi-an, any-*

nyi-an. e) A' fokozott melléznevekhez szinte járulhat, p. *tágabb-an*, *szűkebb-en*.

Kivétetnek: *nagyon*, *szabadon*, *sebtén*, *könnyen*, *szörnyen*, *lassan*, *hosszan*, *rögtön*, *kölcsön*, 's a' múlt részesülők, melyek *on*, *én*, *ön* raggal képzik a' határozót, midőn cselekvő értelemben vétetnek, p. *folyton*, *várton* (várja), *üztön* (üzi). Ellenben ha szenvedő értelműek, megtartják a' szabályt, p. o. *holt-an*, *ment-en*, *áldott-an*, *veszett-en*.

2) *úl*: rossz-*úl* *űl*: ember-*űl*
magyarok-*űl*

fő- és melléznevekhez járulhat, de csak a' névtő 's a' többes rag után.

Jegyzet. E' rag a) hangzóját rendesen megtartja; b) az *a*, *e* hangzó röviden is maradhat; de meg is nyujtathatik, p. o. *durvaúl* v. *durváúl*.

Kivétetik: jó-*l*.

c) Fokozott melléznevekhez is járul: *gonoszúl*, *gonoszabbúl*, *leggonoszabbúl*.

3) *kép*: más-kép, kép-en, semmi-képen.

4) *ként*: magam-ként, ember-ként.

5) *kor*: tíz óra-kor, éjfél-kor.

Jegyzet. Ezen három rag fő- és melléznevekből alkot határozókat, minden alanyeset után függeszthető; ragozáskor sem nem változik, sem nem változtat a' néven, melyhez járul.

Kivétetik *az*, *ez*, melynek végbetűjét e' ragok hasonlítják vagyis *k*-ra változtatják: *akként*, *ekkép*, *akkor* stb.

6) *att*, *ott*, *utt*, *tt*, *t*; *ett*, *étt*, *ött*, *ütt*, *tt*, *t*.

Jegyzet. Ezen szótagok helyhatározókat képeznek részint helynevekből, részint határozókból, csak névtőhöz függeszthetők, és pedig a) a' tulajdonnevek' *ott*, *étt*, *ött* vagy *tt*-vel, p. *Kolozsvárott* v. *Kolozsvártt*, *Pécsett*, *Győrött*; b) némely névtők hasonlóképp ragoztatnak: *hely-étt*, *még-étt*, *fel-étt*, *köz-ött*, *föl-ött*;

c) egyéb helynevek 's határozók: *att, ett, ult, ütt*, vagy *t*-vel képeztetnek: *alatt, mellett, miatt, végett, másutt, mindenütt, alatt, fent, kint* stb.

7) *szor, szér, ször*: más-szor, egy-szer, ötször.

Jegyzet. E' rag számnevek- 's egyéb nevek-ből képez határozókat: *egyszer, másszor, annyiszor*. Hangrendet követ.

8) *anként, enként, onként, ênként, önként*: ház-anként, het-enként, folt-onként, kert-ênként, köz-önként.

Jegyzet. E' rag első hangzójára nézve e' nevek' többes számának szabályait követi 's fő- és számnevek-hez járúl, p. o. *házan-ként, ötön-ként* stb.

9) <i>ast</i> :	<i>est</i> :
alkalmast	örömetst
folyv-ást	nézv-ést.

Jegyzet. Ezen rag igen ritka esetben járúl főnevekhez, többnyire a' *va, ve* állapotjegyzővel olvad össze; melly esetben a' két rövid *a e* egy hosszú *á é*-re változik.

10) *astul, estül, ostul, êstül, östül*.

Első hangzójára nézve a' többes számnak szabályait követi, p. fi, fiak, fiastul; nép, népek, népestül; család, családok, családotul; kert, kertek, kertéstül; ökör, ökrök, ökröstül.

Jegyzet. Ezen rag csupán névtő után függeszthető, kivéven néhány vérségi szót: *anyjostul, apjostul, nénjestül, bátyjostul, öcsösötül*.

Ragozási szabályai: a) hangzóvégű nevek után ezen rag elveszti hangzóját, p. o. *falul, falustul*; b) ha a' név' végén *a e* van, az megnyujtatik: *vsordástul* (l. *as* képző).

11) *lag*: futólag, *leg*: kérőleg.

Jegyzet. E' rag leginkább jelen v. jövő idejű

részesülökhöz, ritkábban melléknévekhez járul, 's módot jelent, p. *mellesleg, körösleg*.

Miféle határozó ragok vannak még?

Az itt előszámlált ragokon kívül határozó ragokul használatnak még némelly névragok 's egyéb ritkábban használt határozó ragok, amazok a' névragozás' szabályait, emezek csupán a' hangrendet követvén. A' névragok közül határozókat alkotnak a' felható *ra, re*, a' határvető *ig, a' val, vel, ról,ról*; p. sokára, mindig, éjjel nappal, elülről hátulról.

Mellyek az összes határozó ragok?

1) H e l y h a t á r z ó k:

	alhangu	felhangu
hova?	$\left\{ \begin{array}{l} a: \text{od-a} \\ á: \text{al-á} \end{array} \right.$	$\left\{ \begin{array}{l} e: \text{id-e} \\ é: \text{mell-é} \end{array} \right.$
hol?	$\left\{ \begin{array}{l} att \text{ stb: al-att} \\ ül: \text{al-ül} \end{array} \right.$	$\left\{ \begin{array}{l} ett \text{ stb: mell-ett} \\ ül: \text{föl-ül} \end{array} \right.$
honnan?	<i>ól: alól</i>	<i>ől: mell-ól</i>
meddig?	$\left\{ \begin{array}{l} ig: \text{add-ig} \\ iglan: \text{ház-iglan} \end{array} \right.$	$\left\{ \begin{array}{l} ig: \text{mind-ig} \\ iglen: \text{vég-iglen} \end{array} \right.$

2) I d ő h a t á r z ó k:

<i>kor: más-kor</i>	<i>kor: egy-kor</i>
<i>ig: add-ig</i>	<i>ig: medd-ig</i>
<i>ta: napon-ta</i>	<i>te: régen-te</i>
<i>ha: so-ha</i>	<i>ha: minden-ha</i>
<i>iglan: holtom-iglan</i>	<i>iglen: végem-iglen.</i>

3) M ó d h a t á r z ó k:

<i>ként: ak-ként</i>	<i>ként: ek-ként</i>
<i>kép: ak-kép</i>	<i>kép: ek-kép</i>
<i>ánt: gyan-ánt</i>	

*ént, int: *) alkalmas-int*

lag: futó-lag

ast: folyv-ást

astul stb: család-ostul

an: okos-an

ül: gonosz-ül

anként: vár-anként

stb.

ént, int: képes-int

leg: védő-leg

est: öröm-est

estül: nép-estül

en: csendes-en

ül: eb-ül

enként: hely-enként

stb.

4) Számhatározók:

an: hárm-an

szor: hat-szor

anként stb: száz-anként

stb.

en: öt-en

*szer, ször: hét-szer,
ötször*

enként stb: het-enként

stb.

Mikép osztatnak fel a' határozók értelmükre nézve?

1) *Helyjelentők*, és ezek háromfélék:

a) Helyben lételt, állapotást jelentők, e' kérdésre: *hol?* u. m. alant, alatt, alúl, amott, amottan, benn, belül, bent, elül, emitt, emitten, initt, imitten, itt, itten, fölül (felül), fenn, fönn, fönt, hátul, honn, kül, künn, künt, közel, kívül, lenn, lent, másutt, máshol, mindenütt, mindenhol, ott, ottan, sehol, sehonn (sehun), szélllel, szerte, szereszét, szanaszét, szélül, túl.

b) Helybe mozdulást jelentők e' kérdésre: *hová? merre? mifelé?* u. m. alá, aláfelé, amoda, amarra, arra; be, balra, balnak, befelé, csálénak, csáléra; előre, emide, emerre, erre, előfelé, elő;

*) Ezen rag a' régi nyelvben széltére a' *ként* helyett használta-tott, p. legyen neked a' te beszéded-ént, beszéded-ként helyett.

fel, föl, fölfelé, hozzád, hajszára, hajsza felé; ide, imide, imerre, jobbra, jobbfelé, ki, kifelé; le, lefelé, máshova, másfelé; meszire, mindenhova, mindenüvé, oda, sehová, tova, tüled, tüledre, vissza, visszafelé.

J e g y z e t. Dunántúl, kivált Vas megyében így is beszélnek: *benek, kinek, főnek* (fölnék), *lenek, alának: befelé, kifelé, fölfelé, lefelé* stb. helyett.

c) Helyből mozdulást jelentők e' kérdésre: *honnan? honnat?* u. m. alól, alulról, amonnan, amonnat, amonnét; belől, belülről, balról, csáléról, eminnen, eminnet, eminnét, elől, elülről, felől, felülről, fölől, fölülről; hától, hátulról, hajszáról; innen, innét, innét; jobbról; kívől, kívülről, külről; messzünnen, mindünnen, mindenünnen, máshonnan, másunнан, másholról; onnan, onnat, onnét; szélől, távól, távulról.

I d ő j e l e n t ő k.

a) E' kérdésre? *mikor?* u. m. akkor, akkori-ban, azután, annakutána, aztán, azonnal; eleve, előbb, eleinte, elejente, eleinten, elejénten, ezentúl, ezenteg, ezután, ennekutána: délest, délesttel, délestkor, délestével, éjszaka (éjtszaka), éjjel, éjfélkor, estve, esttel, estvel, estkor, hamar, hamarjában, hamarán, hirtelen, hirtelenében, hevenyében, hevenyte, hevenytében, hajdan, hajdanta, hajdantában, hébehóba, hébekorba, holnap, holnapután; imént, ifjanta, idén, idénte, idént, jövőben, jövőre, jövődőben, jövődőre, jövőleg, korán, későn, későnkorán, ma, most, mostan, mostanában, mindjárt, melegében, minapában, multkor, multkoriban, mindenha, mindenkor, majd, majdan, mindennap, másnap, harmad-

nap (különössége nyelvünknek az is, hogy a' *nap* e' kérdésre: *mikor?* a' sorszámok mellett *kor* ragot nem kíván, p. o. *negyednap*, *ötödnep* stb; ellenben e' kérdésnél: *mikorra* vagy *meddig?* a' *ra* és *ig* ragot vonzza, p. o. *harmadnap-ra*, *harmadnap-ig* stb), nappal, naponta, nemsokára, nyaranta, örökön, örökre, rögtön, régen, régente, régentén, reggel, reggel; soha, soha' napján, sohasem, sokára; tegnap, tegnapelőtt; taval, tüstént; valaha, valahára, valamikor.

b) E' kérdésre *meddig*, u. m. *estig*, *napestig* mindig, mindétig, örökké, örökkéig, örökre, reggelig, sokáig, éjfélig stb.

Számjelentők

a' következő kérdésekre:

Hányan? Ketten, hárman, tizen, százan, ezeren stb.

Hányszor? Egyszer, kétszer, tízszer, százszor, ezerszer stb.

Hányanként? Egyenként, kettőnként, hármanként, százanként stb.

Hányával? Hármával, kettejével, tízével, százával, ezrével stb.

Hányadával? Harmadával, negyedével, tizedével, századával, ezredével stb.

Hányadán? Harmadán, negyedén, tizedén, századán, ezredén stb.

Hányadszor? Először, századszor, ezerszer stb.

Hányadszorra? Előszörre, másodszorra, tizedszerre, tizenegedszerre, tizenkettődszörre, századszorra, ezredszerre stb.

Hányfélén? Egyfélén, kétfélén, tizfélén, százfélén, ezerfélén stb.

Hányszorosan? Egyszeresen, kétszeresen, tízszeresen, ézerszeresen stb.

Hányasan? Egyesén, kettősen, hármasan, tizesen, százasan, ezereken stb.

Hányasával? Egyesével, kettőseével, hármasával stb.

Hányrétűen? Egyrétűen, kétrétűen, ötrétűen, száZRétűen stb.

Hányszerűen? Egyszerűen, kétszerűen, százszzerűen, ézerszerűen stb.

Hányszorra? Egyszerre, kétszerre, tízszerre, százszorra, ézerszerre stb.

Hányszorta? Egyszerte, kétszerte, tíszerte, százszorta, ézerszerte stb.

Hányképen? Egyképen, kétképen, tízképen, százképen, ezerképen stb.

Hányformán? Egyformán, kétformán, tízformán, százformán, ezerformán stb.

Módjelentők,

mellyek e' kérdésekre: *hogyan?* *miként?* *mimódon?* a' melléknevekből a' szóalkotásnál kifejtett mód szerint származnak, p. o. jól, rosZúl; szépen, csinosan; telhetőleg, lehetőleg stb. De vannak gyököszók is, p. így, úgy; és ennek származékai: ígyen, úgyan; összetételei: imígy, amúgy, sehogy.

A' kérdők

a) Helykérdők: *hol?* *honnán?* *honnét?* *honnat?* *hova?* *merre?* *meddig?* b) időkérdők: *mi-kor,* *mikoron?* *mikorra?* *meddig?* c) számkérdők:

hány? hányszor? mennyiszer? stb; d) módkérdők: hogy, hogyan? miként? mikép? miképen? stb.

Tagadók:

nem, sem; állítók: igen, biz, bizony, bizonyára, bizonynyal, bizonyosan; igenis, igazán, valóban, valójában; kétkedők: alig, aligha; tiltók: ne, se; gyűjtők: együtt, egyetemben, egyszersmind, összesen, összeleg, mindenestül.

A' HATÁRZÓK' FOKOZTATÁSA.

A' határzók következő szabályok szerint fokoztatnak:

1) A' melléknevekből származottak a' közép fok' képzőjét a' határzói képző előtt veszik fel; p. o. *nagyon, nagyobb, legnagyobb; rútul, rútábbul, legrútábbul; kevesen, kevesebben, legkevesebben; gazul, gazabbul, leggazabbul stb.*

2) A' következők pedig így fokoztatnak:

alá	alább	legalább
alúl	—	legalúl
alól	—	legalól
alulról	—	legalulról
amoda	amodább	—
amarra	amarrább	—
arra	arrább	—
belül	—	legbelül
belől	—	legbelől
belülről	—	legbelülről
ben	bennebb	legbennebb
bent	bentebb	legbentebb
elő	előbb	legelőbb
elé	elébb	legelébb

elől	—	legelől
előül	—	legelőül
előlről	—	legelőlről
emerre	emerrébb	—
erre	errébb	—
fel	felebb	legfelebb
föl	főlebb	legfőlebb
felül	—	legfelül
fölül	—	legfölül
felülről	—	legfelülről
fölülről	—	legfölülről
fönn	fönnebb	legfönnebb
fenn	fennebb	legfennebb
fent	fentebb	legfentebb
hamar	{ hamarább	leghamarább
	{ hamarébb	leghamarébb
	{ hamarabb	leghamarabb
hátra	hátrább	leghátrább
hátul	—	leghátul
hátról	—	leghátról
hátulról	—	leghátulról
inkább	—	leginkább
ide	idébb	—
itt	—	legitt
itten	—	legitten
ki	kiebb	legkiebb
kül	külebb	legkülebb
kivül	—	legkivül
kivülről	—	legkivülről
közel	közelebb	legközelebb
le	leebb	legleebb
lent	lentebb	leglentebb
messze	{ messzebb	legmesszebb
	{ messzébb	legmesszébb

oda	odább (odébb	—
ott	—	legott
ottai	—	legottan
össze	összébb	legösszébb
öszve	öszvébb	legöszvébb
szélül	—	legszelül
széltől	—	legszéltől
szélről	—	legszelről
távol	távolabb	legtávolabb
távul	távulabb	legtávulabb
távulról	távulabbról	legtávulabbról
utól	—	legutól
végül	—	legvégül
végrül	—	legvégrül

ÖTÖDIK FEJEZET.

K Ö T S Z Ó K.

Mi a' kötszó?

A' kötszó olly része a' beszédnek, melly a' szókat vagy mondatokat egy mással állítólag vagy tagadólag összefüggésbe hozza, azaz összeköti.

Mellyek a' kötszók?

1) *Kapcsolók*, ugymint: és, 's, is, még, még, pedig, pediglen stb, p. *ló és kötőfék összevalók; ebül is, kutyául is, komondorul is; egy még kettő az három.*

2) *Feltétel-kötők*, u. m. ha, hogyha, habár, ámbár, noha stb; p. *ha lesz pénzem, adok*; ha csak, ha pedig, ha ugyan, mintha.

3) *Elválasztók*, vagy—vagy, részint—részint, akár—akár, sem—sem, se—se; p. *vagy török vagy szakad; akár ide akár oda; sem üngöm sem gallérom; se egyél, se igyál.*

4) *Gyűkötők*, u. m. mind—mind, p. *mind testem, mind lelkem reá unt.*

5) *Hasonlító*: mint, valamint, úgy, mikép—akkép; a' hogy'—úgy, minél—annál, mentül—annál, millyen—ollyan, mennyi—annyi stb; p. *a' mint vetsz, úgy aratsz; minél kisebb, annál frisebb; minél hosszabb, annál rosszabb; millyen a' jó nap, ollyan a' fogadj-isten.*

6) *Okkötők*: mert, hogy, mivel, minthogy, azokért, annakokáért, miért, miokból, minél fogva, azért—mert stb; p. *azért feddelek, mert javadat akarom; tanulj, hogy okulj.*

7) *Időkötők*: u. m. míg, valamig—addig, mikor—akkor, miután—azután, azonban, azalatt, azután, annakután, miután, minekutána, továbbá, mióta, azóta, végre, addig—meddig stb; p. *addig verd a' vasat, míg tüzes; mikor kérdeznék, akkor felelj.*

8) *Helykötők*: a' hol—ott; a' honnan—ott v. onnan v. oda; a' hová—oda v. onnan v. ott stb; p. *vala hová vezetendesz, oda megyünk vele; a' honnan te jössz, ott én már rég jártam.*

9) *Ráhagyók*: bár, habár, ámbár, ámbátor, noha, jöllehet, mégis, mégsem, ha—*is*, hanem—*is*; p. o. *ámbár igen hátra vagyunk, még sem kell kétségbe esnünk.*

10) *Ellenkötők*: de, ugyde, ámde, de mégis, de mégsem, ellenben, ellenkezőleg; p. o. *a' hazát szolgálni nehéz, de nem lehetlen.*

11) *Kivételezők*: csak, csakis, csupán, egyedül; p. o. *csak az lehet valódi nagy ember, a' ki igazságos.*

12) *Magyarázók*: mint, úgymint, tudniillik, például, példának okáért, azaz, mintegy, vagyis, p. o. *egy szó, u g y m i n t száz.*

13) *Felfüggesztők*: u. m. mihelyt, mihelyest —azonnal, alig hogy—mindjárt; p. *mi h e l y t h i n a k, a z o n n a l m e n j.*

14) *Nagyítók*: sőt, sőtinkább, méginkább, leginkább, annálinkább, mi több, annyivalinkább stb; p. o. *minden emberrel, s ő t m é g a z á l l a t t a l i s j ó l k e l l b á n n i.*

15) *Kérdéskötő*: -e? mi kötjellel kapcsolatik a' szó után; p. Nagy-e? Kicsiny-e? Ugy-e? Széna-e vagy szalma?

16) *Zárkötők*: hát, tehát, többnyire, egyébiránt, végre, végül, elvégre, végtére, végezetül, utóljára; p. o. *V é g r e p e d i g m i n d n y á j a n m e g h a l u n k.*

17) *Igekötők*: el, föl, le, ki, meg, be; elé, hátra, vissza stb; p. o. *a' m i h a l a d, e l n e m m a r a d.* Ezen kötszók kizárólag az igékhez tartoznak 's gyakran avval össze is köttetnek: *b e m u t a t, k i n é z.* Elválhatatlanok az igétől, midőn abból főnév képeztetik: *b e m u t a t á s, k i n é z é s.*

J e g y z e t. Némelly kötszók midőn feleletül szolgálnak, egyedül is állhatnak, p. *csak magad jöttél?* felelet: *c s a k.* *Nem félsz a' szegyetől?* felelet: *s ő t, s ő t i n k á b b.* *Eljössz sétálni?* felelet: *e l.*

HATODIK FEJEZET.

INULATSZÓK.

Mi az indulatszó?

Az indulatszó olly része a' beszédnek, melly az érzés' különféle kitöréseit fejezi ki, u. m.

1) Örömet, vigadozást jelentenek: *ujjuh, juh! ihuhu! hajah! hajahah! hahaha!*

2) Fájdalmat: *ah, oh, jah! oh istenem, jaj istenem! fájdalom!*

3) Figyelmeztetést: *ej! hejh! hajh! no! la! eh!*

4) Csodálkozást: *beh! juj! deh! vajmi! ni! nini! ej! ejnye! furcsa!*

5) Gúnyt: *ej ej! nonó? úgy-e? soha bizony! meghiszem! de hiszen! dejszen! no hiszen, nojszen! bezzeg!*

6) Vágyat: *bár! vajha! ohha! oh bár!*

7) Buzdítást: *rajta, no! nosza, uszu! uczu! hajrá! hajhó! hahó stb.*

8) Csöndet: *csitt! pszt! hallga!*

9) Iszonyt, undorodást: *huh! juj! áhhá!*

10) Csillapítást: *ho, hó, hohó!*

11) Sajnálkozást: *haj! hejh! beh kár!*

12) Kétkedést: *vajjon?! lehetetlen! ugyan! igazán? hogyne! hogy is ne!*

13) Tudakozást: *hogy? hogyan? nos, nos aztán?*

14) Ráhagyást: *hadd! hagy, hagyján! hadd legyen?*

15) Boszankodást: *ah! aha, ejha!*

16) Az állatokat különböző indulatszókkal szólítják, p. a' lovat: *hi! deh! tüled! czo, te! hozzád! hohó, ha!* az ökröt: *csáli v. cselő! hajsza! a' tehenet: tola haj! haj ki! haj be! az ebet: ki! czoki! csiba! a' macskát: sicz? czicz! a' disznót: hücs! czocz! csocsa! a' szárnyas állatokat: hess! höss! csicsi, lili, buri buri, pipi stb.*

HARMADIK RÉSZ.

MONDATTAN.

Mi a' mondattan?

Mondattannak hívjuk a' nyelvtan azon részét, melly arra tanít mikép kell egyes szókat úgy összeállítani, hogy mondat alakuljon belőlök.

Mi a' mondat?

A' mondat több szónak értelmes összekapcsolása, melly által valamit állítunk vagy tagadunk; p. *Isten alkotta az eget és a' földet. Az embernek nincsen e' földön örök maradása. Tégy jót. Mást ne bánts.*

Mi kívántatik minden mondathoz okvetetlenül?

Minden mondathoz, hogy értelmes legyen, okvetetlenül kívántatik, először; *határos módu ige*, másodszor: *alanyeset*, p. *Nyerit a' ló. Bóg az ökör. A' halak uszkálnak. A' madarak röpködnek. Én beszélek; ti hallgattok.*

I. J e g y z e t. Haa' mondatban *vana'* kapcsoló ige, ez a' jelentő mód' jelen idejének egyes és többes harmadik személyében elmarad, valahányszor az állitmány megfelel e' kérdésekre: *mi? v. micsoda? millyen? kié?*

mie? p. *Szálla nem erdő. A' bor részegítő ital. A' föld gömbölyű. A' csillagok állók vagy bujdosók. Az angyalok tiszta szellemek. Ezen könyv az enyém. Ezen toll a' te sajátod. Istené a' dicsőség. A' Kárpátok' ormai magasabbak, mint a' Vértesekei.* Ellenben kitétetik a' *van* ige: 1) Midőn valahol létezést, maradást, tartózkodást jelent; p. *Öcsém Budán van, szüleim pedig Pesten vannak.* 2) Midőn az állitmány mint birtok tulajdoníttatik valakinek vagy valaminek, p. *Nekem piros táblájú könyvem van. A' hollónak fekete tollai vannak.* 3) Midőn valaminek létezését állítjuk, p. *Van pénz, van öröm, van lakodalom.* Mind ezen esetekben, ha a' mondat tagadó, *van* helyett *nincs* használtatik p. *Nincs énnekem semmi bajom; nincsenek gondjaim.* — Ezeket részletebben a' Szókötésben fejtjük ki. Elég legyen ennyi figyelméztetésül.

II. Jegyzet. Ha az alanyeset személyes névmás, gyakran el is marad, de mindig alattomban értetik, 's így megeshetik, hogy a' mondat eyetlen egy igéből áll; p. *Mit csináltok? Beszélgetünk. Hallgassatok.*

III. Jegyzet. A' személytelen igék: *kell, illik, szabad, lehet, fáj*; határtalan igével állván, a' mondatban alanyeset helyett tulajdonítót kívánnak nyilván vagy alattomban, p. *Nekem el kell mennem. Ezt nem szabad tenned.*

MONDATTANI SZABÁLYOK.

1.

A' névelőről.

Mikor tétetik ki a' névelő?

1) Általános szabály szerint kitétetik a' névelő, midőn a' név által jelentett tárgyat meghatározzuk, 's mintegy reá mutatunk; p. *Nekem a' könyv tetszik, nem a' játék. A' réten voltam, nem az erdőben.* Ha pedig a' tárgyra különösen nem mutatunk, a' névelő elmarad, p. *Nekem könyv tetszik, nem játék. Réten voltam, nem erdőben.*

2) Midőn a' *van* ige csak alatomban értetik a' mondatban, az alanyeset névelőt kíván, p. *A' holló fekete; a' szarka tarka; a' jég hideg, a' tűz meleg? a' lovak gyorsak, a' bivalok lassúk.* Kivétetnek a' közmondások: *Kása nem étel. Taliga nem szekér. Kemencze nem Velencze.*

3) Ha a' kimutatott tárgy előtt egy vagy több melléknév vagy akár milly meghatározó szó áll, a' névelő mindezeket megelőzi, p. *A' fehér egér ritkább a' szürke egérnél. Az ezernyolczszáz harminczegyedik évi epemirigyben sokan elvesztek.*

Mikor hagyatik el a' névelő?

1) Midőn a' tárgy már magában eléggé meg van határozva. Illyenek a' tulajdon személynevek, továbbá az országok', tartományok, megyék, városok, helységek' nevei; p. *Hunyady János Nándorfehérvárnál dicsőséges győzelmet nyert Mahometen. Bánátban és Bácskában legjobb buza terem. Budán csillagvizsgáló torony van.*

2) A' személyragos neveknel általában, p. *Hazámat szeretem; alkotmányomnak hódolok.* De nyomosítás és rámutatás végett a' névelőt ezek előtt is ki lehet tenni; p. *A' hazámat jobban szeretem mint a' külföldet.*

3) Midőn különösen valami tárgyra nem mutatunk, p. *papírost szelek, 's tollat metszek, hogy levelet írjak.*

4) A' közmondásokban, mellyek általános igazságokat, észrevételeket fejeznek ki; p. *Szükség törvényt bont. Sok lud disznót győz. Falra borsót hány. Jó bornak nem kell czéger. Ökör iszik kelve, ember barátságért.*

Mikor élhetünk névelővel, vagy a' nélkül?

Névelővel vagy a' nélkül használtatnak:

1) A' visszamutató névmások, p. *Elveszett a' könyv, mellyet v. a' mellyet adtál.*

2) Az *Isten* szó, p. *Isten áldjon meg, v. az Isten áldjon meg.*

3) A' hegyek', erdők', folyók', patakok', tavak' nevei majd névelővel majd a' nélkül használtatnak, p. *Tihanyt a' Balaton keríti; Bakonyban sok a' fa; Balatonban a' garda. A' Dunán sok gőzös jár. Tiszán innen, Tiszán túl.*

Észrevétel. Dunántul a' névelőt tulajdonnevek előtt is basználják, melly hibára az illetőket figyelmeztesse a' tanító.

2.

A' főnevekről.

1) Ha egyes mondatban több főnév ugyanazon dologhoz tartozik, 's azt mintegy magyarázza, csak az utolsó ragoztatik, p. *Emlékezzünk Hunyady Mátyás királyról.*

2) Midőn két egymáshoz tartozó főnév közül egyik birtokost, másik birtokot jelent: a' birtokos *nak*, *nek* ragot vesz föl, a' birtoknév pedig harmadik személyragot; p. *Isten nek akarat, ember nek szándéka.*

I. J e g y z e t. Ha a' birtok csak egy, mindig *a*, *e* személyragot vesz föl, akárhány a' birtokos; p. *magyaroknak története* (nem történetök). Ha pedig több a' birtok, *ai*, *ei* (nem *aik*, *eik*) személyragot kíván; p. *Tiszának habja i*, *hegyeknek magasságai* (nem magasságai-k.)

II. J e g y z e t. A' *nak*, *nek* rendszerint elhagyható,

p. *Isten' akarata, ember' szándéka, magyarok' története.* De ki kell tenni: 1) ha a' birtokos név a' birtok után tétetik; p. *az eb hű barátja az embernek;* 2) midőn a' birtokos név és birtoknév több közbevetett szó által szakasztatnak egymástól, p. *a' háznak nyugat felé nyúló ablakait beverte a' jégeső.*

3.

A' melléknévekről.

1) A' főnév előtt álló, 's ahhoz szorosan tartozó melléknév változatlanul marad minden ragozások alatt és fokozásokban, p. *jó ember, jobb emberek, jobb embernek, legjobb embereknek.*

2) Midőn a' melléknév főnév gyanánt áll, ennek szabályai szerint ragoztatik, p. *a' jókkal barátkozzál, a' gonoszoktól óvakodjál.*

3) Ha a' melléknév a' főnév után tétetik, ezzel számban és ragban megegyezik, p. *az urak kegyesek, a' szolgák szófogadók legyenek.*

4.

A' számnevekről.

1) A' számnevek midőn főnév előtt állanak, 's ahhoz szorosan tartoznak, a' melléknévek' szabályait követik; p. *Négy ezüst forintot kaptam könyvekre, és pedig huszast hatot, tizest tizenkettőt.*

2) A' számnevek által meghatározott mennyiségi nevek egyes számban maradnak, p. *Száz ökör, kétszáz tehen, ezer juh legel a' pusztán.* Roszul volna: *száz ökr-ök, kétszáz tehen-ek, ezer juh-ok.*

3) Midőn a' számnév *an, en* képzőt vesz föl, többes számú ígét kíván maga mellé, p. *Hat an*

voltunk testvérek, 's négyen már meghaltak közülünk.

5.

A' névmásokról.

1) A' személyes névmás megegyezik az igével számban és személyben, p. *Én is diák vagyok, te is diák vagy. Mi is tanulunk, ti is tanultok.*

2) A' visszahozó névmások: *ki, melly, mi, millyen*, számra nézve megegyeznek a' névvel, mellyre vonatkoznak, p. *Olly embert, ki kötelességét teljesíti, becsülnünk kell. Eltörtt a' kocsit, mellyen jöttem.*

3) A' számnévmások: *hány, néhány, valahány, akárhány, annyi, mennyi, valamennyi, akár-mennyi, amannyi, emennyi, semennyi*, a' tőszámok szabályait követik, p. *Hány könyv ed van? Hányan vagytok? Valahány fej, annyi gondolat.*

6.

A' névutókról.

1) A' névutók közvetlenül azon nevet követik, mellyhez tartoznak, azaz mellynek viszonyát meghatározzák, p. *Duna mellett, víz fölött; hideg ellen, ruha nélkül.*

2) Midőn a' név helyét személyes névmás pótolja, ez a' névutóhoz ragasztatik, p. *mellettem, melletted, utánunk, utánatok*, nem pedig: én mellett, te mellett, mi után, ti után. Nagyobb nyomtatosság' kedvéért azonban így is szólhatunk: *énmellettem, temelletted; miutánunk, tiutánatok.*

Az igékről.

1) A' határos módu ige megegyezik az alanyesettel számban és személyben, p. *Én beszélek, ti hallgattok. Az ács farag, a' kőmívesek meszelnek.*

Jegyzet. Minden név harmadik személyben van, ha első vagy második személyü névmás nincs hozzája kapcsolva, sem nyilván sem alattomban, p. *A' bűnös gyermek fél.* Ellenben: *Én, bűnös gyermek félek. Féltet sz bűnös gyermek.*

2) Ha több ugyanazon személyü alanyeset van a' mondatban, az ige rendesen egyes számba jó, p. *Fegyver, éhség és mirigy pusztította hazánkat.* De ha az alanyesetek tulajdonnevek, vagy nagyobb érthetőség, és nyomosság kívánja: az ige többesbe tétetik, p. *Hunyady és Zrínyi jeles hősök voltak. A' bu és a' harag emésztik az embert.*

3) Minden cselekvő ige, vagy cselekvőleg használt közép ige tárgyesetet is kíván maga mellé, melly megfelel e' kérdésre: *kit* vagy *mit?* p. *A' jégeső kárt okoz. Meghüléstől őrizd magadat. A' jó katona helyt ál. A' huszár megüli a' lovat.*

Jegyzet. Néha a' tárgyeset csak alattomban értetik, p. *A' kertészek oltanak, nyesnek. A' gazdák szántanak, vetnek.*

4) Az igenevek, azaz részesülők fő- vagy melléknevekül használatnak, 's azok szabályait követik, p. *A' tanuló ifju nem csavargó.*